

S. SLASTNIKOV

RAHU-ERIN KUUMBER

KAITSEKODU!

N:
5-6

ÜKSIKI
NUMBER
20 SENTI

ILMUB
1-KORD
NÄDALAS

6-AASTA KÄIK N: 5/6
KAITSE KODU!

S-SLASHNIKOV

TOIMETUS JA TALITUS: Tallinnas, Kaarli tän. 8, kaitseliidu staabis. Tel. 370. Toimetuse kõnetunnid igal äripäeval kella 10–12 e. l. Kaastöö arvatakse tasu alla ainult siis, kui sellele tasunõudmine peale kirjutatud. Tarvitamata ja tagasisaamiseks markimata käsi- kirju alal ei hoita.

1. VEEBRUAR 1930

Väljaandja: KAITSELIIDU PEASTAAP.
Vastutav toimetaja: kol.-lt. J. MAIDE.
Tegev toimetaja: L. SÖERD.

TELLIMISHIND: aastas 6 krooni, poolaastas 3 kr., veerandaastas 1 kroon 50 senti, kuus 50 senti. KUULUTUSTE HINNAD: 1 lehekülj teksti ees Kr. 50, tekstis ja tagumise kaane välisküljel Kr. 80, teksti järel Kr. 40 ja kaante sisekülgedel Kr. 60. – Vähemad kuulutused proportsionaalselt odavamad.

Vabadus ja võit. S. Slashnikovi joonis.

EESTI-VEENE RAHULEPING

„Kaitse Kodu!le“ kirjutanud prof. A. Piip

„Täna on kõige tähtsam päev Eesti rahva ajaloos seitsme saja aasta jooksul,“ lausus oma kaaslastele 2. veebruaril 1920. a. meie esimene välisminister ja rahudelegatsiooni juhataja, kadunud Jaan Poska, rahulepingu allakirjutamise juures, ja vaikselt, nagu omaette, ta jätkas: „sest täna esimest korda määrab Eesti rahvas oma saatust, sõlmides kokkulepet välisriigiga“.

Mulle näib, et on raske anda paremat ja tabavamalt hinnangut kümme aastat tagasi sõlmitud Eesti-Vene rahulepingule.

Kahtlemata on ju õigus neil, kes näevad Tartu kokkuleppes suure, reaalselt lahingväljal otsustatud heitluse lõppakordi. Ilma Ida-Verdun'ita, võidukate Narva lahinguteta, oleks Tartu rahu võimatu sel kujul, nagu me seda igaiüks „Riigi Teatajas“ võime lugeda. Kuid ajalugu tunneb ka palju võidetud lahinguid ja sõdasid ning nende viljade kaotust rahulepingute läbi. Tuletame kas või meelega Vene-Türgi sõda a. 1877—1878, mille esialgsed tagajärjed San-Stefano eelrahus 19. veebr. 1878. a. nii Venele kui ka ta kaitsealustele Balkani riikidele olid nii soodsad; ja võrdleme, mis jäi õieti sellest Vene hiilgesõjakäigust järele Berliini kongressil 1878. a., kus Vene ja Türgi vahel sõlmiti lõplik rahu.

On arusaadav seepärast meie suure riigimehe rõõm, et meie sõdurite valatud veri ja rahva ühemeelne võitlus saab endale tasuks Eesti rahva enese poolt rahuldavaks tunnustatud rahvusvahelise lahenduse ja korralduse.

Tartu rahulepingu tähendus ei piirdu muidugi ainult Eesti ja Vene suhetega, sest tema sõlmimisel ja täitmisel olid suured tagajärjed kogu Ida-Euroopa ja isegi maailma suhetele. Kõigile sai selgeks, et uus nõukogude võim, mis endises Venes oktoobri-revolutsiooni tagajärjel pääsis riigitiitlusele, oli juba seevõrra stabiliseerunud, et temaga, ja ainult temaga, tuleb arvestada kui Vene valitsusega. Eesti-Vene rahuleping järgnesid teiste piiririikide rahulepingud Venega, ja nimelt: Leedu-Vene rahu Moskvas 12. juulil 1920. a., Läti-Vene rahu Riias 11. augustil 1920. a., Soome-Vene rahu Tartus 14. oktoobril 1920. a. ja lõpuks Poola-Vene rahu Riias 13. märtsil 1921. a. Samuti astusid pärast Eesti-Vene rahu ka teised Euroopa riigid varsti ametlikku läbikäimisse Vene Nõukogude valitsusega, kes uut valitsust tunnustades de facto, kes de jure Vene keisririigi selle osa valitsuseks, mis järele jäänud pärast piiririikide lahkumist ja rippumatuks saamist.

Eesti rahvale ja riigile on Tartu rahuleping selleks kõikumata aluseks, millele rajatud ta rahvusvaheline seisukord, sest alles pärast selle

sõlmimist pidasid teised riigid võimalikuks Eesti riiki tunnustada lõplikult ja seaduslikult, de jure, iseseisvaks ja rippumatuks.

Eesti ja Vene vahel lõi Tartu rahuleping tõesti „kindla, ausa ja õiglase rahu,“ mis kümne aasta jooksul on hästi oma tuleproovi välja kannatanud ja seepärast ka lootust annab, et tulevikus sõbralikud suhted kahe naaberriigi vahel aina kasvavad ja tugevnevad. Igatahes oli lepingu sõlmijate endi soov ja ootus, et see akt jääb maksma sajanditeks Eesti-Vene suhete rahulikkuse alusmüürina.

Kümme aastat ei ole rahvaste elus, nagu teada, pikk aeg, kuid rahvusvahelise lepingu elujõulisuseks siiski küllaldane prooviaeg.

Ei ole seepärast huvitusetu anda väikest bilanssi sellest, kuidas rahuleping on teostunud ja milles on osutunud vajalikeks teda muuta.

Viimasele küsimusele võib kohe vastata eitavalt, sest kummaltki poolt ei ole olnud kuulda tõsisemaid ettepanekuid lepingu muutmiseks. Täheleb — lepingu alused üldiselt on säärased, mida ka praegu veel loetakse õiglasteks. Ja see on kõige suurem kiitus rahvusvahelisele lepingule. Kuna mujal Euroopas nii ühelt kui teiseltki poolt nõutakse sealsete rahulepingute revideerimist, eriti Trianoni lepinguga meie vennasrahvas Ungari iialgi ei mõtle leppida, on Ida lepingud, eesotsas nende prototüübi Tartu lepinguga, näiteks, et sõda võib tõesti lõpetada tõsise sõbraliku kokkuleppega, nagu ka praegume Briti peaminister Ramsay Macdonald nõudis „peace by understanding“ vajadust oma vaenlastega.

See kõik aga ei tähenda, et iga sõna ja määrus Eesti-Vene rahulepingus oleks tõesti täitmist leidnud. Mitmeski üksikasjas, vahest mitmeski väga olulises küsimuses on Tartu pakti määrused jäänud tühjaks õiguseks, nudum jus.

Vaatleme sellelt seisukohalt veidi meie rahulepingu saatust.

Mis puutub lepingu poliitilistesse tingimustesse (sõja lõpetamine ja Eesti rippumatuse tunnustamine — art. 1 ja 2) ja piirijoone maksmapanemisse (art. 3), siis on need täidetud mõlemalt poolt täpselt ja sõbralikult.

Seda ei või öelda lepingu art. 4 kohta, mis käsitleb opteerimist. Kuigi opteer. oli kahekülgne, s. o. venelased Eestis võisid opteerida Vene kodakondsust ja eestlased Venes võisid opteerida Eesti kodakondsust, piirdus opteerimine ainult viimase nähtega: ükski Eestis asuv venelane ei opteerinud Vene kodakondsust ega lahkunud Eestist Venesse.

Eestlaste tagasitulek Venest muutus aga suureks rahvaste rändamiseks. Arvatakse, et

umbes 75.000 eestlast tuli selle artikli põhjal tagasi. Kuigi kumbki riik ei olnud õigustatud oma pinnal teise rahvusest isikutele raskendama opteerimist, teame, missuguste vintsutustega oli seotud paljudel Venest väljapääsmine. Kõige kurvem on aga see, et paljud optandid kogu oma varanduse Venes kaotasid, vaatamata sellele, et Venest lahkujad optandid lepingu määruse järel „hoiavad alal õigused liikumata varanduste peale ja on õigustatud võtma kaasa oma liikuva varanduse“.

Lepingu art. 5. ja 6. on puhtdeklaratiivsed, juhuks, kui Eesti ise või ka Soome laht „neutraliseeritaks“ rahvusvaheliselt. Nad on ka jäänud seni vaid deklaratsioonideks, kuna kõne all olevat neutraliseerimist pole võetud ette. Art. 7 käsitleb n. n. sõjalisi tagatise, peaausjalikult Jude niči vägede Eestis ja Eesti punadiviisi Venes likvideerimise tingimusi, mis mõlemad on teostunud rahuldavalt. Küll aga jätab palju soovida selle art. p. 5 määruste täitmine Vene poolt, kuna seal Kominterni Eesti reaktsioon, lepingu keelu peale vaatamata, jätkab „punase Eesti valitsuse organiseerimist“, mille kurveimaks tegevuseks oli 1. dets. 1924. a. mässukatse korraldamine Eestis. Viimasel ajal on ka selles küsimuses märgata paranemist.

Art. 8—10 käsitlevad sõjakuludest ja -kahjudest loobumist, sõjavangide kojusaatmist ja amnestiat, mis artiklid on leidnud rahuldava lahenduse.

Art. 11 ja 12 käsitlevad majanduslike suhete lahendamist. Kuna esimene nendest lahendab avalikkude, riiklikkude varanduste saatust sel teel, et kõik Vene riiklik varandus, mis oli Eesti pinnal 24. veebruaril 1918. a., arvatakse kuuluvaks Eestile 15. novembrist 1917. a. alates, muud Vene riigi varandust Eesti endale ei nõua, siis ei ole nende artiklite täitmisel arusaamatusi olnud. Mõlemalt poolt on lepingu määrusi võetud mitte tähe, vaid mõtte järel, ja Eesti ei ole ialgi avaldanud nõudmisi, et Vene suurema osa oma sõjalaevastikust, mis 24. II 1918. a. Tallinna reidil viibis ja siit päev hiljem lahkus ja mis lepingu tähe järel õieti Eesti riigile kuulub, Eestile ka tegelikult üle annaks.

Samuti on art. 12 ettenähtud summa — 15 miljonit kuldrubla — Eestile määratud ajal antud üle. Küll on aga sama artikli teiste punktide täitmisega olnud raskusi ja tõlgitsemises suuri lahkuminekuid, eriti Eestist väljaviidud vabrikute sisseseadete ja laevade reevakueerimise küsimuses. Kuna Eesti valitsus säärast reevakueerimist on järelejätmata nõudnud,

eriti appi võttes art. 13, mille järele Eesti kõiki neid paremusi pidi nautima, mis Vene annab teistele piiririikidele rahulepingutes nendega, on Vene loobunud neid nõudmisi täitmast kuni seniajani.

Lepingu art. 14, mille peale lepingu sõlmimise juures suuri lootusi pandi ja mille järele pariteetlikul alusel loodud Eesti-Vene segakomisjonide kätte anti rea tähtsate küsimuste lõplik lahendamine, muuseas küsimuste kohta, mis tekivad Venemaal Eesti kodanikkude varanduste väljaandmise suhtes, on jäänud ainult paberipealseks heaks sooviks: segakomisjon astus omal ajal küll kokku, kuid ta ei suutnud üheski asjas anda lahendust. Selle tagajärjel ei ole 1921. a. saadik segakomisjoni, kui tegelikult kasutatud, ka enam kokku kutsutud.

Vastandina harilikete rahulepingutele ei hakanud rahulepingu sõlmimisega mõlemad riigid korrapäraseid diplomaatlikke ja konsulaarläbikäimisi, mida art. 15 kohaselt võis teha alles erikokkuleppe järel. Sellekohaselt käidi ka alul läbi mitmesuguste komisjonide kaudu, kuni 1921. a. normaalsed diplomaatlikud esindused seati sisse.

Tulevaste majanduslike suhete alusel määrati art. 16. enamsoodustuse põhimõttel pidades vajaliseks erilepingu sõlmimist „kiirelt peale selle rahulepingu ratifitseerimist“.

Tegelikult viibis aga sõlmimine 9 a., ja see sõlmiti rahulepingu poolt määratud alustel alles 1929. a. Sama artikli lisades ettenähtud vastavad kontsessioonid on aga jäänud vaid paberile. Nii ei ole Eesti saanud kontsessiooni ühe miljoni dessatiini metsa ja Moskva-Tallinna raudtee ehitamise peale, nagu ka Vene ei ole midagi saanud oma „eesõigustatud õigusest elektrijõu saamisest Narva jõe koskede ärakasutamiseks“. Isegi erinoodiga lubatud 50.000-dessatiiniline metsakontsessioon Peterburi kubernangus ei ole teostunud. Ja kui augustis 1920. a. venelased pakkusid kontsessiooniõiguse asemel võrdlemisi väikest rahalist tasu, siis on nad pärastpoole ka sellest loobunud, ja nüüd eitavad meil igasugust õigust säärase kontsessiooni peale.

Art. 17 korraldab ajutist laevade liikumist Baltimeres, kuni meri mõlemate poolte hoolet ei ole miinidest puhastatud, missugune määrus leidis Vene poolt küll võrdlemisi nõrga vastutuleku.

Nii on, kokkuvõttes, rahulepingus mõndki väga olulist meile, mis pole leidnud teostamist. Kuid üldiselt on mõlemad pooled lepingut tähtsamates punktides päris täpselt täitnud.

Piirisaare soolalademed

(Mälestusi Tartu rahukonverentsilt)

„Kaitse Kodu!“ kirjutanud Eesti saadik Moskvas Tul. Seljamaa

Täna jõudis Moskvasse „Kaitse Kodu!“ toimetusele kiri, milles minult „Kaitse Kodu!“ erinumbri tarvis 3. veebruariks s. a. palutakse kaastööd Tartu rahukonverentsi üle. Arvestades piiratud ajaga, mis minul on tarvitada, märgin üles lühikese episoodi „Piirisaare soolalademetest“, mis meile, rahudelegatsiooni liikmetele, omal ajal rohkesti nalja tegi.

Sõjaliste küsimuste esialgseks läbiharutamiseks asutati rahukonverentsi poolt eriline sõjaline alamkomisjon, mille liikmeks Eesti delegatsiooni poolt oli kindral Soots. Venelased määrasid oma esindajaks sinna kindralid Kostjajevi, Mihailovi ning mereväe kapten krahv Benkendorfi. Kuid peaosas mängis venelaste poolt alamkomisjonis Kostjajev, kes oli osav ja terav vaidleja. Täitsa omaväärtusliku oponendi leidis tema endale meie kindral Sootsis.

Ühel ilusal jaanuarikuu päeval, kui meie eksperdiga rahukonverentsil hr. Astiga rahulepingu teksti eestikeelse redaktsiooni viilimise kallal suures saalis rahukonverentsi majas kibedasti ametis olime, sündis midagi, mis meid esialgu suure imestusega täitis. Kuid enne tähendan siia juure, et meie tuju oli võrdlemisi hea: olime paar päeva pead murdnud ja higistanud küsimuse kallal, kuidas Eesti keele tõlkida venekeelne *наибольшее благоприятствование* (Saksa keeles „Meistbegünstigung“), sest Eesti keeles ei olnud veel olemas seda oskussõna. Olime otsusele jõudnud seda keerulist asja nimetada *enamsoodustuseks* (igaüks teab, et niihästi meie diplomaadid kui ka majandusmehed praegu selle sõnata enam läbi ei saa). Nagu tähendasin, oli meie tuju roosiline, sest uue sõna sünnitusvalud olid möödas ja meie töötasime suure eduga teiste rahulepingu artiklite kallal.

Kuid järsku avanes sõjaküsimuste alamkomisjoni toa üks suure müraga, ilmus meie ruumi kindral Soots, kes ukse paukudes kinni viskas ja ägedusega hüüdis:

„Korradid, poole Piirisaart tahavad ära süüa! Mina nendega enam ei räägi.“

Tähendan juure, et Eesti rahudelegatsioon oli otsustanud terve Piirisaare venelastelt endale nõuda.

Asusime kindralilt pärima seletust, mispärast säärane suur ärevus ja lahing Piirisaare pärast.

Kindral Soots seletama: „Kostjajev on kustki välja koukinud, et Piirisaarel asuvad rikkalikud soolalademed, kust Venemaad kogu kodusõja aeg soolaga varustati. Ja nüüd tegi ta ettepaneku saar pooleks jagada, et ka Venemaa saaks osa Piirisaare soolalademetest. Vaidlesime tükk aega, kuid kokkuleppele ei jõudnud. Imelik, et nad Piirisaarel nüüd soolalademed nõnda järsku on üles leidnud.“

Kogu meie rahudelegatsioon oli intrigeeritud soolalademetes küsimusest Piirisaarel, kuid keegi ei olnud säärast asja kunagi varem kuulnud. Meie teadsime, et Petserimaal asuvad kipsilademed, mille kohta rahudelegatsioonil olid kõige õigemad pretensioonid. Kuid soolalademed Eestis, millest keegi enne kuulnud ei olnud, — see oli meile suureks üllatuseks!

Kuid varsti selgus asi. Meie järelepärimised Tartus tõid lõpuks selguse küsimusse ja nimelt, et Piirisaarel tõesti on olemas soolalademed, kuid mitte soolalademed. Mõnele meie osavale ärimehel ei olnud saladus, et Venemaal peale muude ainete valitses suur soolapuudus. Ja soolaveo salakauba keskkohaks oli muudetud Piirisaar, kust talvel terved voorid soola üle Peipsijärve jää Venemaa poole olid valgunud.

See asjaolu tehti kindral Kostjajevile ja teistele Vene delegatsiooni liikmetele selgeks, ühtlasi neile seletades, et Eesti ka tulevikus valmis on (kuid mitte enam salakaubana) Piirisaare kaudu Venemaad soolaga varustama.

Küsimus oli lahendatud, Piirisaarel jäid soolalademed üles leidmata, kuid kogu saar sai rahulepingu järele, mis alla kirjutati 2. veebruaril 1920. a., Eesti riigi omanduseks.

Moskvas, 18. jaanuaril 1930. a.

Rahutegijate meeletuleteks

„Kaitse Kodu!“ kirjutanud Karl Ast

Tuletades meele rahutegemise päevi, kiindub mu mõte kõigepealt neisse inimesisse, kes oma parema tahtega selle ülesande teostamisele olid rakendunud. Ja seal ei pääse siis mööda Jaan Poska suursugusest kujust. Talle maksis rahutegemine rasket endakoondamist ja kurnavat närvipingutust.

Ta oli välispidiselt rahulik, kuid põles seesmiselt. Mitmel korral saabus läbirääkimiste käigus kriitiline seisak. Näis, et — siitsaadik, ent mitte enam. Siis pani Jaan Poska oma kaustiku rahulikult kinni ja tegi näo, nagu oleks see talle ülimalt ükskõik. Ja alles teises toas, kui olime juba isekeskis, lubas ta endale ka pisut ägedust.

Enamasti ta istus, mõtles ja kombineeris ettepanekuid. Kui ta siis pea tõstis, oli tal jälle mõni idee. Sellega mindi kas Joffe või Gukovski juure. Kõik raskemad asjad ajas Poska isiklikult Vene delegatsiooni juhiga. Kui sedaviisi mingile tulemusele oli jõutud, siis alles astusid delegatsioonid kokku.

Poska võtted olid strateegilised ja diplomaatilikud ühel ning samal hooбил. Tema strateegia seisis selles, et ta oma ettepanekud alati nii püüdis vormuleerida, et vastane neid tagasi lükates oleks sunnitud võimalikult rohkesti oma salajasi püüdeid paljastama. Tema malekäigud olid sagedasti ainult selleks mõeldud, et vastase kavatsusi järele proovida.

Diplomaadina püüdis ta luua usalduslikku õhkkonda. Katsus läheneda Vene delegatsiooni juhtidele sõpruse alusel. Mulle näis (võib-olla ma eksin), et eriti Gukovski ennast tunduvalt laskis võluda kadunud Poska sarmist. Igatahes tuli Poska haruldane oskus inimestele usalduse alusel ligi astuda meie rahuasjale suureks kasuks.

Teataval määral vastupidiseks tüübiks Jaan Poskale oli meie delegatsioonis kindral Soots. Tema armastas olla järsk ja otsekohene, mõningal juhul kuni häbematuseni. ütles venelastele teravusi ja „pani pirne“. Tema nali riigimõistest ja härmoonikast jääb omamoodi klassikaliseks. Venelased kartsid Sootsi. Ta tingis nendega hullemini kui ükski idamaine juut. Koguni mõnekümne ruutsülla maa-ala pärast löi kindral ägedaid lahinguid. Tema viisus oli võrratu.

On vist endastmõistetav, et kindral Soots oma omadustega suurepäraselt täiendas J. Pos-

kat. Viimane võis tihtigi Gukovskile lausuda: „Mis võin mina parata, Isidor Emmanuilovič?! Teie näete, et kindral sellest hingatagi ei luba. Mina olen diplomaat ja pean alistuma.“

Teised saatkonna liikmed — Mait Püüman ja Julius Seljamaa — esindasid meie hulgas vähem karakterlikke tüüpe. Nad võtsid harva sõna ja ilmutasid aktiivsust ainult omavahelistel nõupidamistel. Kuid selle eest oli professor Piip (nii tundus vahel) liigagi aktiivne. Ta askeldas alalõpmatult. Piip'i strateegilised võimed ei ulatunud Poska omadeni, aga diplomaadina oskas ta suurepäraselt „keerutada“ ja vigurdada. Igatahes löi ta Krassiniga juba selle esimesel läbisõidul koduse vahekorra. Kui Poska ainult diskreetse sõpruse poole tüüris, siis oskas Piip tarbekorral isegi paras „panibrat“ olla. Piip'i teened läbirääkimiste eel ja alul olid ülimalt hinnatavad.

Üldiselt peab meie esindajate kohta ütlema, et nad kõik soovisid südamest rahu ja tegid selle kasuks, mis iganes võimalik. Ka kindral Soots ei olnud selle poolest erand, kuigi ta vahel tublisti kurjustas ja mehe moodi vandus.

Läbi said delegatsiooni liikmed hästi. Poska asus notar Rosentali mahajäetud korteris, mis lillerikkuse tõttu väikest botaanika-aeda meele tuletas. Seal peeti ühiseid lõunasöömaaeu, millistel valitses eranditult lõbus seltskondlik tuju. Napsimehed Poskaga eesotsas võtsid oma keskmised kärakad ja löid naljaregistri lahti. Aga ka kindral Soots ja dr. Püüman, kes olid tuntud absoluutsete karsklastena, ei jäänud teistest maha.

Mõned söömaajad peeti koos Vene esindajatega. Need kujunesid veelgi lõbusamaiks kui omavahelised istumised ja mõjusid rahuläbirääkimistele viljakalt. Seal õppisime õieti Gukovskit lähemalt tundma. Tal oli nõrkuseks tublisti tropsi vaadata ja siis koduseks ning sõbralikuks saada. Hea inimene oli ta kahtlemata, aga üsna suurte veidrustega. Kahju, et teda enam elavate hulgas ei leidu. Veel kahetsusväärsem, et ta ohvriks langes tollele süsteemile, mida lõpmatuseni idealiseeris, mille loomisele kaasa aitas.

Eesti delegatsiooni liikmetest puhkab maa-mullas Jaan Poska. Näib, et inimesed, kes palju mõtlevad ja rohkesti tegutsevad, surmale lähemale seisavad kui teised.

KUIDAS SAABUS RAHU

Missugused õigused päris Eesti Venemaast lahtilöömisel. Kas oli ta poeg, kel on õigus pärida osa isa varandusest, või tütar, kellele isa annab oma armust kaasavara?

Eesti härekene näris läbi liitlaste lõvidepoliitika võrgu

Professor A. Piip

Väljavõte Eesti Ajakirjanikkude Liidu kirjastusel ilmuvast „Mälestused iseseisvuse võitluspäevil“ 2. köide

4. detsembril jõudsid nii Eesti kui Vene saatkonnad Tartusse. Peale ametlike delegaatide*) kuulus Eesti saatkonda veel rida eksperte, ja nimelt kindralstaabi kolonel Mutz, majandusteadlane A. Oinas, insener K. Ipsberg, ins. Tellman, Asutava Kogu liige K. Ast; delegatsiooni asjade valitsejaks oli vann. adv. R. Eliaser ning sideametnikuks Vene saatkonna juures välisministri erasekretär leitn. V. Tomingas. Eesti saatkonna ametlikuks korteriks oli Riiu tään. 7-a, kus asus delegatsiooni esimees, kuna läbirääkimised ise sündisid tolaeagse diviisi staabimajas, Aia tään 39, praeguse Riigikohtu maja teisel korral. Vene saatkonda kuulusid juhtidena ja täisvolnikkudena kaubanduskomissar Leonid Krassin ja kesktäidesaatva komitee liige Adolf Joffe, endine saadik Berliinis. Delegatsiooni sekretär oli Nikolai Klöschko, sõjalisteks ekspertideks kindralstaabi kindralid Feodor Kostjajev ja Mihailov, mereväe eksperdiks krahv Benkenhoff, endise Vene Londoni saadiku poeg, ning suurearvuline kantselei, mille eesotsas V. Rasolts.

Esimesel päeval üldist rahukonverentsi istumist ei olnud, vaid delegatsioonid pidasid omavahel aru. Eesti delegatsioonis selgitati peaaesjalikult vormilikke küsimusi. Otsustati konverentsil ametlike protokolle mitte pidada osava venekeelse stenografisti puudusel, mille tõttu meie stenogrammides oleksime täielikult ära rippunud Vene stenografistist, teiselt poolt, et mitte anda võimalust ametlike protokolle kasutada propagandaks. Ajakirjandusele otsustati anda konverentsi töödest ainult faktiline materjal Eesti telegraafiagentuuri kaudu.

5. detsembril peeti esimene rahukonverentsi üldkoosolek, kus kõigepealt otsustati, et delegatsiooni koosolekuid rahvusvahelise kombe järele saavad juhtima mõlemate delegatsioonide esimehed kordamööda. Koosoleku, mis algas kell 11, avas J. Poska lühikese eesti-keelse kõnega, kus ütles: Eesti vabariigi valitsus ei ole kunagi Vene vastu agressiivplane septsenud, vaid on kaitsesõda oma riikliku iseseisvuse eest pidanud. Et vabariigi valitsuse arvamise järele teised Eesti naabruses olevad need riigid samasuguses seisukorras kui Eesti, siis arvas tema kasulikuks, et Nõukogude Vene ühtlasi ka neile rahuettepaneku teeks, mis soovile Nõukogude valitsus vastu tuli. Kahjuks on teised riigid jaolt hoopis, jaolt ajutiselt, ära ütelnud üldisest rahukonverentsist, kuna aga mõned, kes ettepane-

ku vastu võtnud, veel ei ole jõudnud konverentsile ilmuda.

Poskale vastas Krassin Vene keeles pikema kõnega, mille peasisu järgmine:

Vene valitsus tegi omal ajal Eestile ettepaneku rahu läbirääkimistele asuda, millele Pihkva rahuläbirääkimised järgnesid, mis aga katkesid õige pea. Nõukogude valitsus deklareerib veel kord, et tema nõus on rahu tegema, sealjuures suurtele kontsessioonidele valmis oles. Sõjaliselt on Nõukogude seisukord hea, Koltshak on löödud, Denkinilt algatus võetud, Judenitsch hävitatud. Kuid kõige selle juures ei taotlevat Nõukogude valitsus mingisuguseid imperialistlikke piüideid ning olevat valmis kõikide piiririikidega rahu tegema majandussidemete jaluleseadmiseks. Nõukogude saatkond imestab Eesti vabariigi valitsuse teadaannet 3. detsembrist 1919. a., et Eesti vabariik ei soovi Vene Nõukogude valitsusega rahuläbirääkimistesse astuda teistel tingimustel kui seda teised liit- ja sõprusriigid teevad. Nad soovivad rahu järgmistel alustel: enesemääramine ja vastastikkune üksteise siseasjadesse mittesegamine. Ainult rahu nüisugustel tingimustel võivat praegust mõttetut sõda püsivalt likvideerida.

Teine rahukonverentsi koosolek peeti 6. detsembril kell 1/2 11 hommikul, kus järele vaadati volitused, mis rahuldavaks tunnistati. Venelased esitasid omaltpoolt kolm esimest rahulepingu kava punkti: 1. Kokkuleppijad pooled kuulutavad, et sõjaseisukord nende vahel on lõpetatud. 2. Välja minnes mitmel puhul Vene Nõukogude valitsuse poolt kuulutatud kõikide rahvaste enesemääramise õigusest kuni riigist lahkumiseni, kuhu nad kuulusid, Venemaa tunnustab Eesti iseseisvaks ja rippumatuks vabariigiks. 3. Eesti omaltpoolt kohustub: 1) Keelama omal territooriumil olla teistel vägedel, peale Eesti rahvuslike vägede. 2) Viibimata sõjariistad ära võtma, n. n. Loode sõjaväe maa- ja merejõudude, Eesti territooriumil neutraliseerima ja immobiliseerima kõik sellele armeele kuuluva sõja- ja mereväelise varanduse ja kahurväe, intendandi, inseneriväe, lennäväe, sanitaarväe materjali, s. o. sõjariistad, püssid, külmad sõjariistad, laskematerjali, aeroplaanid, automobiilid, kuni Eesti valitsus on saanud Vene valitsuselt teadaande Vene kodusõja lõpetamise kohta. 3) Keelama selle sõjaväe soldatele ja komandeerivale koosseisusele, n. n. Loode valitsusele ja teistele organisatsioonidele ja gruppidele, kes veel Nõukogude Vene vastu võitlust peavad ja Eesti territooriumil on, astuda ükskõik mis näol, sellehulgas ka vabatahtlikult, Eesti rahvuslikku ar-

*) Juhataja J. Poska, liikmed A. Piip, J. Seljamaa, J. Soots ja dr. Püümann.

meesse, samuti kui Läti, Leedu, Poola ja Soome sõjaväkke. 4) Keelama oma sadamate ja Eesti territooriumi kaudu, ükskõik missuguste vägede vedu, peale rahvusliste Eesti, ja sõjamaterjalide ning kahurväe, infandandi, inseneriväe, lennuväe ja sanitarmaterjalide vedu kui ka Eesti vetest läbilaskmist ja sõitmist igasugustel relvastatud laevadel, suurtükipaatidel, miinilaevadel jne. ja üldse kõike, mis võib olla ära tarvitatud Nõukogude Venele kallaletungiks. 5) Mitte lubama tekkida Eesti territooriumil ja seal asuda ükskõik mis organisatsioonidel ja gruppidel, kes pretendeerivad olla kogu Vene riigi ehk tema osa valitsuseks, samuti ka sarnaste organisatsioonide ja gruppide esindusi ja ametlikke esindajaid. Keelata Eesti vabariigis rekruteerimise ja mobiliseerimise riikide, organisatsioonide ja gruppide sõjavägedesse, kes oma sihiks on seadnud võitluse Nõukogude Venemaa vastu.

Sel koosolekul Eesti neid küsimusi arutusele ei võtnud, vaid lubas ettepaneku teha järgmisel koosolekul, mis määrati 8. detsembriks. Krassin ettepanekuga küll nõus ei olnud, sest tema arusaamise järele on rahuküsimus Eestiga sedavõrd lihtne, et kogu rahulepingut kahe-kolme päevaga võiks sõlmida, mis lootusega tema ka välja sõitnud. Kuna aga Eesti ei leia võimalikuks asja arutada, siis peab tema kahjuks lepima edasilükkamisega.

Kolmas rahukonverentsi üldkoosolek peeti 8. detsembril kell 7 õhtul, kuna mõned Eesti saatkonna liikmed alles hommikul Tallinnast tagasi jõudsid. Vene saatkonna poolt esitati nõudmine, et nende kava art. 3, ehk n. n. garantiide-küsimus, enne lepingutegemist ära otsustatakse, millele Eesti saatkond vastu vaidles, kuna see küsimus järjekorras kõne alla võiks tulla. Omaltpoolt esitas Vene saatkond Eesti-Vene piirikava:

Piiriks Vene ja Eesti riigi vahele seatakse joon, mis tuleb Kunda-neemest, edasi Nurri-Arro, Kolmejõgi, külad Pilse, Liivaahu, Varrenurri, Murka-soo, Suur-soo, Ragajõe pahem kallas kuni suuni, edasi mööda Liivi kubermangu piiri kuni Rāpinani (Pihkva järve loodekaldal), kusjuures Murka soo ja Pihkva järv kuuluvad Nõukogude Vene piiridesse, ja edasi mööda Pihkva kubermangu piiri, Meda jõge mööda kuni Neisikuni, õgvendades endist piiri Neisikust kuni Kamnitsasse, Oravasse, Linnoma jõgi kuni tema kukkumiseni Piusasse, edasi mööda Pihkva kubermangu piiri kuni Rakova küalani. Läbirääkijad pooled kohustuvad ehitama mitte mingisuguseid kindlustusi kümne versta laiusel maaribal Soome lahest kuni Pihkva järveni ja mitte pidama sõjalaevu Peipsi järvel. Soome lahes arvatakse territoriaalveed kümne versta laiuselt. Laevasõit Peipsi järvel reguleeritakse erilise kokkuleppega. Maakonnad, mis asuvad kindlaksmääratud riigi piirist idapool, vabastatakse viibimata Eesti vägedest, kusjuures Eesti vägede äraviimine piiri taha peab olema lõpetatud mitte hiljem kui 15 päeva peale rahulepingu sõlmimist.

Nagu sellest näha, oli Vene saatkonna siht võtta Vene alla kogu see rajoon, kus leidub põlevkivi, mis seletatav muu seas sellega, et Krassin insenerina juba varem põlevkivi-tööstusega tegemist oli teinud. Teati

kõnelda, et temal põlevkivi kaevamiseks oli kontsessioongi saadud. Ametlikult seletas Krassin, et põhjus, miks venelased sarnase piiri ette panevad, olevat see, et Eesti olnud mitmesuguste Nõukogude Vene vaenuliste organisatsioonide ja sõjavägede place d'arme'iks ning seepärast ei võivat nad piirduda ainult etnograafiliste printsiipidega, ning peavad nõudma piire, mis Vene piirimaad ei muuda sõja tugipunktiks Venemaa vastu.

Vastuseks sarnasele Vene liialdatud ettepanekule esitas Eesti omaltpoolt piirikava, mis Eesti piiri Glubokoje ja Babino järvedelt üle Jamburgi Peipsi järvele välja viis.

9. detsembril oli rahudelegatsiooni neljas koosolek kell 11 hommikul. Siin teatas Krassin, et Eesti piirikava, mis Eesti-Ingeri rahvusliku piirina ette pandud, neid rahuldada ei saa, ning kindral Kostjajev omaltpoolt seletas pikemalt põhjusi:

Rahukonverentsi kuues koosolek 10. detsembril algas jällegi piiriküsimuste arutamiseks, nimelt eelmisel õhtul antud Eesti ettepaneku kohta:

§ 1. Eesti vabariigi piir läheb Soome lahest Luuga jõge mööda üles kuni Sala küalani, sealt kuni pooljaam Salani, Anenskaja, Kriva-Luka, Petschurka küla, Mirjadilime järv, küla Hitovschtschina, siis Peipsi ja Pihkva järve keskjoont mööda, jättes Piiri saared, Kolpino ja Somskaja Eestile ja Talabovi saared Venele. Piir lõunapool Pihkva järve algab Podubje külast ja läheb üle külade Podlipje, Naretschje, Vöstavka, Salina, Schprehtitschi, kõik nimetatud punktid Eestile jättes.

§ 2. Riba Eesti piiri ja joone vahel, mis tuleb Soome lahest üle Kopenskaja, Glubokaja, Babinskoje järvede, Jurkino küla, Luga jõgi, Priludi mõisa, külad Uhova ja Hvorostovo ning Kamenka jõgi ja samuti ka lõunaosas Velijkaja jõgi ja Kudeibi jõgi kuni Hovka jõe sissejooksamiseni, külad Bahomovo, Katloschi ja Schprehtitschi loetakse vaieldavaks ja selle kuuluvus otsustatakse rahvahääletusega.

Veel samal õhtul oli uus rahukonverentsi koosolek, kus Eesti uue piirivariandi esitas, mille peamõtte selles, et loobutakse plebistsiidi nõudmisest, joont, mida Eesti ette paneb, kindla piirina fikseerides. Krassin küsib, kuidas on lugu garantiide vastuvõtmisega, mida Poska aga seob Vene vastusega Eesti piiri ettepanekule. Selle peale teeb Krassin ametliku teadaande: „Vene delegatsioon teatab, et otsekoheste telegraafitraadi puudumisel Moskva on temal võimatu oma valitsusega läbi käia ja mitmete Vene valitsuse raadiotelegrammide mittekättesaamine sunnib poliitiliste küsimuste arutamist edasi lükkama 15. detsembri kella 10 hommikul, et vahepeal Vene delegatsiooni juhataja Krassin võiks sõita Pihkvasse otsekohesteks läbirääkimisteks Vene valitsusega. Kui Eesti delegatsioon soovib, siis teise Vene delegatsiooni poolt esitatud rahulepingu kava punktide kohta võib läbirääkimisi jätkata Vene delegatsiooni liikme Joffega.“

Eesti delegatsioon oli sellega nõus.

Seega lõppes koosolek, ühes ka esimene rahuläbirääkimiste ajajärk, sest Krassin sõitis ära ja ei tulnudki tagasi, nähtavasti ära nähes, et rahuleping nii kiiresti ei edene kui esialgu arvati.

Järgmine koosolek 12. detsembril algas juba ilma

Krassinita. Jatkati Vene kava arutamist. Kiideti heaks lepingu punkt sõjavangide vastastikkuse vahetuse kohta. Otsustati vastu võtta artikkel, et sõjakulude ja kahjude eest vastastikku tasu ei anta, ning ka sõjavangide kohta ainult faktilised väljaminekud tasuda tulevad, et mitte võimalust luua sõjavangide tasu nime all kaudselt kontributsiooni maksta.

13. detsembril oli majandusliku komisjoni esimene koosolek, kust osa võtsid meie poolt mina ja eksperdid Oinas ning Paabo ja sekretär Tomingas, Vene poolt Joffe, ekspert V. Mihailov ning sekretär Klöschko. Venelased esitasid oma majandusliku kava kuues punktis. Punkt 1 määrab, et rahusõlmimisega „löpeb sõda ka majanduslikes ja finantsilistes suhetes“. Pooled kohustuvad edaspidi mitte osa võtma ei otsekohe ega kaudselt abinõudest, mille sihiks on teise poole vastu vaenulise tegevuse jätkamine majanduslikes ja finantsvallas. Punkt 2 määrab, et võimalikult pea peale rahulepingu ratifitseerimist mõlemad pooled asuvad kaubalepingu sõlmimisele. Punkt 3: kuni kaubalepingu sõlmimiseni võetakse majanduslike läbikäimise aluseks enamsoodustuse tingimus tema absoluutkujus. Punkt 4 — Vene kaubasuhte kergendamiseks Eesti kaudu transiitkaubad Venesse ja Venest ei käi Eestis ühegi transiit- või väljaveomaksu alla, ning raudtee liinidel, mis Tallinnat Venega ühendab, tuleb võimalikult madalad prahtid määrata, igatahes mitte kõrgemad kui kohalike kaupade veotariif. Venele peab andma Tallinna juures otseühenduses oleva rajooni vabasadama jaoks, milles takistamata võib sündida kaupade alalhoidmine, ümberpakkimine, mis Venele määratud, ja kus, „võib sündida kaupade järelevaatus Vene teenijate poolt kaupade Vene tollipiirkonnast läbimineku ja sinna sissetuleku“. Teise sõnaga: Vene soovib saada Tallinnas erilist kontsessiooni maa-ala peale, kus tema oma vabasadama- ja tollipiirkonna sisse seaks. Punkt 5: Peipsi järve vett ei tohi kunstlikult alandada, temas ei või röövkalapüüki toimida, kuna Narva jõe veejõud antakse Peterburi kubermangu elektriga varustamiseks erikokkuleppe alusel. Punkt 6 kordab uuesti, et pärast rahulepingu ratifitseerimist kuni kaubalepingu sõlmimiseni enamsoodustuse printsiipt maksma hakkab ning et käesolevad punktid sünnitavad rahulepingu lahutamata osa. Sealjuures tähendab Joffe, et Vene ettepanek sisaldab vaid need punktid, mille kohta on Vene kokkuleppe saavutanud Bresti rahu järele.*)

Kavaga pealiskaudselt tutvunedes tähendasin, et Eesti delegatsioon jätab omale õiguse selle kohta pärast üksikasjalist tutvumist oma märkused teha, kuid praegu tähendan, et § 1 Eestile vaevalt vastu

*) See on tõesti nii, sest Berliini täiendav leping 27. augustist 1918 art. 8 ja 9 sisaldavad täpselt mainitud kava punktid, ainult enam väljatöötatult ja üksikasjalikult. Muu seas leiame Berliini lepingus art. 8 § 4 järgmise määruse Tallinna vabasadama kohta: Venemaale peab antama Tallinnas, Riias ja Vindavis otseühenduses asetatud käitenaidatud vabasadama maa-ala, milles Venest tulevate või sinna määratud kaupade laostamine ja ümberpakkimine võib takistamatult sündida ja kus samuti ka Vene tollipiirkonnast läbi laske ja sinna sisse mineku toimingud Vene ametnikkude kaudu võivad sündida.

võetav on, sest olgugi, et Eesti ei soovi tulevikus mingisugusest sõjast Vene vastu osa võtta, ei või Eesti valitsus lubada, et tema ise selle sõja objektiks oleks kistud, kuna praegune Venemaa blokeeritud on. Teiselt poolt on aga Eestis teatud ainete väljaveo keeld maksmas ning Eesti ei või seda otsekohe ära muuta. Neid arutusi toetab ka A. Oinas. Sellele vastu vaieldes tähendab Joffe, Venele olevat teadmata Eesti suhted liitlastega, kuid tema ei ole, et kui liitlased kord juba on „nõus Eesti rahusõlmimisega Venega, et nad siis nõuaks, et rahu ei oleks mitte rahu“. Vene muidugi ei olevat huvitatud, et rahusõlmimise järelduseks oleks Eestile sõda liitlastega, kuid Nõukogude Vabariigi prestiis ei luba, et rahulepingust oleks eraldatud tema kõige elementaarsemad printsiibid.

Mina arvan, et sarnane anormaalne seisukord — liitlaste rahuagne blokaad — kaua kestma ei saa, et tulevikus Vene ja Eesti vahel märksa teised suhted tekivad ja isegi liit võimalik, mille peale Joffe toonitab, et tema arvates tulevikus Vene ja Eesti tingimata tolliliitu astuvad, mida ette kirjutab mõlemate poolte huvi ja majanduslik ligidus. Seni aga tuleks pärast rahulepingu sõlmimist harilik enamsoodustuse printsiipt kaubanduslik läbikäimises maksma panna, millega meie ka põhimõttelikult nõus olime. Enamsoodustuse-printsiibi vastu meie ei vaidle. Siis tõstan üles punkt 4. Kuna praegu Tallinnas vabasadamat ei ole, ei saa meie nõus olla, et selle sadama ehitab Vene. Küsimus võiks olla ainult vabasadama kasutamisest, kui sarnane Eesti poolt luuakse. Peab lahtiseks jääma ka Narva veejõu kasutamine, kuna Eestile see võib teisteks otstarveteks vaja minna, samuti loeb Eesti Peipsi järve alandamise küsimuse väga oluliseks, sest Eesti kallas kannatab liigvee all. Kuna venelastel oma majanduslik ekspert puudub, liikatakse üksikasjaline projekti arutamine edasi.

Samal 12. detsembril jõuab lõpuks Tartusse ka Leedu saatkond, dr. Schljupas ja Gihlis, volitusega rahukonverentsist osa võtta. Tegelikult jäid nende volitused kasutamata, kuna nad meiega koos rahulepingu sõlmimisele ei asunud, vaid esialgseid rahuläbirääkimisi Venega pidasid ja 15. detsembril lõpulikult lahkusid. Leedu saatkonna ülesandeks olid ametlikud läbirääkimised Eesti valitsusega selle kohta, kuidas teostada Leedu sõjameeste reevakueerimist Venest Eesti kaudu. Dr. Schljupas lubas küll varsti ühes ekspertidega Tartusse rahuläbirääkimistele tulla, kuid ei teinud seda mitte. Samal ajal läks ka frondil sõjaline tegevus elavamaks. Rahuläbirääkimiste alul valitses seal võrdlemisi vaikus, kuid juba 7. detsembrist peale läks lahti n. n. Narva teine operatsioon, mis detsembri keskel (14. kuni 17. detsembrini) eriliselt ägeda ilme omas, kuni 20. detsembril jälle rauges. Eriline atak Eesti vägede kallale oli 14. detsembril, kus venelased kokaiiniga uimastades soldateid Dubrovka all kogu päev oma väeosi üksteise järele lahingusse saatsid.

13. detsembril leidis aset delegatsiooni üldkoosolek minu juhatusel, kuna Poska oli Tallinnas. Arutusel olid majanduslikud ja arvestuse küsimused, kus Vene poolt esitatud lepingu art. 8 arutusel oli ja eriliselt finants- ja kullaküsimusi käsitati. Eesti delegatsioon

esitas uue redaktsiooni, mille järele Vene Eestile annab kullafondist, nagu see 15. novembril 1917 oli, proportsionaalse osa, võrreldes Eestimaal tsirkuleerinud Vene rahamärkidega, kusjuures 15. november 1917 on aluseks võetud kui päev, mil Eesti Venest lahku läi. Järgnesid pikad vaieldused kullafondi jaotuse aluste kohta, muu seas, kuivõrra töölisel rahalisi kokkahoide olnud. Siis tuli Eesti ettepanekute arutamine, mille järele Vene maksab Vene väärtpaberite pidajatele ja pensionäridele Eestis nende pensionid kullas välja, millele venelased ägedalt vastu vaidlesid. Tekkis küsimus, mis ajast saadik on Eesti iseseisev, kusjuures Eesti delegatsioon toonitas, et Eesti juba 2 aastat rippumatu riik ja elab oma iseseisvat elu oma enese õigusest ja iialgi ei kuulunud Nõukog. Vene hulka, mis samuti kui Eesti on tekkinud Vene keisririigi varem. Sellekohaselt tuleb meil läbi rääkida kui surnud isa üheõiguslistel pärijatel. Selle vastu vaidleb Joffe, et nende seisukohast mingisugust Venemaa varanduste jagamist ei olevat; keisririigi ainukeseks pärijaks „osutub Vene Nõukogude vabariik, ja kõik teised riigid, kes ennast ise määravad, loobuvad sellest koosseisust.“

Järgmine, 9-as rahukonverentsi koosolek leidis aset 15. detsembril. Selgus, et Krassin ei ole tagasi tulnud, küll on aga Tartusse jõudnud Vene saatkonna erakuller, arvatavasti volitusega meie ettepanekute kohta piiride asjus. Krassin tulevat paari päeva pärast järele, kuna tema sunnitud olnud sõitma Moskvasse ühenduses kaubandusministeeriumi asjadega. Ka Poska ja Soots olid Tallinnast tagasi tulnud, mispärast delegatsiooni koosolek harilikus täiuses aset leidis.

Sel koosolekul ei puudu ka koomilised vahejuhtumised: näiteks Vene toonitab, et kõik tema ettepanekud baseeruvad vastastikusel alusel. Piip: Ei mitte kõik. Joffe: Välja arvatud need, mis ei või olla sarnased. Näiteks pole meil Judenitschit. Poska: Aga teil on Saksa kindralid. Joffe: Meil pole neid. Poska: Ei, on. Joffe: Kui te hakkate kõnelema, et ma valetan, siis peavad igasugused läbirääkimised lõppema. Poska: Ma tahan ütelda, et teie ei ole asja kursis. Joffe: Iga tahes ma olen asja kursis rohkem Vene armee koosseisust kui Eesti delegatsiooni esimees.

Mõne aja pärast Poska ja Püüman sõitsid Tallinnasse, kindral Soots ja mina ühes välisministri Birgiga Riiga, et läbi rääkida Prantsuse kindral Niesseliga, kuna Tartusse jäi vaid Seljamaa. Ära sõites avaldas Poska arvamist, et rahuläbirääkimistest ikkagi midagi välja ei tule ja et tema vaevalt tagasi tuleb, kuna venelaste otsuse teatamine jääks õieti minu hooleks, kes ma siis pean esmaspäevaks Riias tagasi sõitma. Sellele vaidleme meie teravalt vastu ja ütleme, et nii kergelt meie rahuläbirääkimisi Venega katkestada ei saa. Peab ütleva, et seisukord sarnase keerulise ilme oli võtnud, mille tagajärjel tõesti ei teadnud, kas Poska tõsiselt kõneleb või naljatab, kui tema delegatsiooni liikmetele teatas, et enam tagasi ei sõida, sest rahuläbirääkimistest venelastega ei tulevat nii-kui-nii midagi välja. „Kaja“, mis kinnipandud „Maaliidu“ asemel ilmuma hakkas, jatkas ägedalt võitlust rahutegemise vastu, hirmutades enamlusega, sest iga lepinguosaline mitteenamlane saavat enda juures nägema mässu ja

kokkulangemist nüpea, kui enamlastega leping tehtud, mida nemad kasutavad propagandaks, teiselt poolt aga olevat liitlaste blokaadi laienemine Eesti peale möödapaäsmatu, kuna liitlased olevat otsustanud kategooriliselt seda inimsoo suurimat pahet lõpetada. „Kaja“ tegi prognoosi: „Eesti võiks rahu teha ainult liitlaste täielisel ja üksmeelsel nõusolekul, mida aga ei ole, kuna näiteks Prantsusmaa eitav seisukoht täiesti selge ja eriti väljenduvat Eesti valitsuse ebatarga sammu puhul, kes oma truima liitlase — Loode armee — hävitanud enamlaste meeleheaks“.

Tallinnas leidis aset 20. detsembril pikem nõupidamine vabariigi valitsuse ja Asutava Kogu esindajate vahel, kus J. Poska rahuläbirääkimiste käigust ja väljavaadetest informeerinud. Pärastsõja poleemikas on ilmsiks tulnud, et Poska esialgne seisukoht olnud nii ebaselgelt väljendatud, kuid nähtavasti eitava lahenduse mõttes, et temale järgnev peaminister Tõnisson argumentatsiooni arendama hakanud, et meie tõesti ei või enamlastega praegu rahu teha, peasajaliselt liitlaste vastupaneku tõttu, ja et tema ses mõttes rahulegatsiooni juhiga ühel arvamisel olevat. Sellele seisukohale vaelelnud tööerakonna ja sotsiaaldemokraatide esindajad ägedasti vastu ning soovitanud rahuläbirääkimisi jatkata, et nüpea kui võimalik saavutada võimalikult paremat rahu. Siis deklareerinud Poska, et peaminister temast valesi aru saanud ja et tema täiesti rahu poolt on. Nii otsustatud siis rahuläbirääkimisi jatkata ja kogu delegatsioonil tagasi sõita Tartusse ning selleks ajaks ka esindajad Riias tagasi kutsuda.

22. detsembril algasid uuesti rahuläbirääkimised peale neljapäevalist vaheaega. See pikaksveninud puhkus avaldas oma mõju selles, et läbirääkimised juba enam-vähem rahulisemas ja kindlamas meeleolus sündisid kui seda varem võis loota. Meie delegatsioonile oli rahupoliitika ette dikteeritud ühelt poolt valitsuse ja Asutava Kogu seisukohaga, teiselt poolt aga äratundega, et praeguses sõjas meie isoleeritud oleme. Kogu taktika seisab selles, et mitte liig paaniliselt rahu teha, kuna meie seisukohad seks põhjust ei anna, sest vägede ülemjuhataja vastas otsekohesele küsimusele, missugune on meie sõjavägede seisukord, et „meie sõjaväe seisukord on raske, kuid parem pole tema ka iialgi olnud, nõnda et sõjaväe seisukorra pärast võime kas rahu teha või tegemata jätta, nii nagu poliitika seda nõuab“.

22. detsembril oli meie 13. koosolek, mis algas teadaandega, et uus piiride kava meile vastuvõtmatu on ja et läbirääkimiste edaspidine saatus on Venelaste delegatsiooni vastusest, kas tema peab võimalikuks oma ettepanekut piiriküsimuse kohta uuesti läbi vaadata. Kui vastus jaatav, siis oleks otstarbekohane määrata 2-liikmeline komisjon delegatsiooni juhtidest, et üksik-asjade kohta mõtteid vahetada. Ettepanek võeti Vene delegatsiooni poolt vastu ja uue piirikomisjoni istung, mille liikmeteks olid Poska ja Joffe, määrati õhtul kella 7-ks. Sellega oli kogu aeg päevakorras seisnud ja ikka lahtiseks jäänud piiriküsimus niivõrt rahuldavalt lahendatud, et meie poolt kuni piiriküsimuse lahendamiseni edasi lükatud garantiide küsimus nüüd tõsi-

selt päevakorrale võis tulla. Kogu 22. detsembri koosolek oli sellele küsimusele pühendatud.

Samal õhtul tuli delegatsioonile telegramm peaminister Tõnissonilt, kes frondi raske seisukorra pärast soovi avaldas, et vaherahu vähemalt jõulukuks alla oleks kirjutatud. Telegramm oli tingitud peaminister Tõnissoni sõidust frondile 21. ja 22. detsembril*).

Peaminister oli käinud ise frondil kaevikutes, näinud meie vägede üliinimikke pingutusi ning arvamisele tulnud, et kaua nii enam vastu panna ei või. Kindral Soots võttis selle telegrammi väga eitavalt vastu öeldes, et sel oleks märksa suurem väärtus olnud, kui sellele oleks kirjutatud alla kindral Tõnisson, ja et tsiviilimise loomulik humaansus seisukorra kirjeldamises liiale ei oleks läinud. Delegatsioon otsustas oma tegevust jätkata ilma erilise närveerimiseta, olgugi omalt poolt ka soovides, kui võimalik, tõesti pühadeks vaherahu teha. Juure tuli veel üks asjaolu. 22. detsembril pühitseti mereväe esimest aastapäeva banketiga Tallinnas, kus kõnedega esinesid ülemjuhataja Laidoner kui ka Inglise ja Prantsuse sõjaväe esindajad. Laidoner ütles: „Niikaua kui meie mere- ja maaväes valitseb see vaim, mis praegu, ei ole meil tarvis karta ühtki vaenlast, tulgu ta kust iganes tuleb. Mitte sõjaväe arvuga ei võideta, vaid vaimuga, mis sõjaväes valitseb.“

Briti diplomaatliku saatkonna juhataja commander Smythies soovis peale imestava kiituse Eesti mere- ja sõjaväe kohta lõppeks peale pikki sõja-aastaid peatset ja kestvat rahu Eesti ülesehituseks ja loovaks tööks. See Smythiesi avaldus oli meile äärmiselt tähtis, kui esimene avalik Briti valitsuse teadaanne, mis Eesti rahupüüdeid toetas. Arvasime õigusega, et sarnaseid kaugeleminevaid deklaratsioone Briti diplomaatlik esindaja ilma oma valitsuse nõusolekuta teha ei või, seda enam, et see märksa lahku läks samal ajal prantslaste poolt avaldatud arvamistest. Kuna aga meie sõjaväerustuses ja laevastiku abis oleneme rohkem Inglise maast kui Prantsusmaast, siis oli meile Inglise seisukoht muidugi mõõduandvam. Inglise ajalehed jutustasid siis Narva lahingust kui Eesti Verdunist. „Observer“ jätkas oma sõjakäiku interventsiooni vastu, näidates, et see enamlasti aina kõvendab, kuna aga Pariisi „Temps“ arvas, Tartu läbirääkimised näitavat, kui mõttetult olevat enamlastega läbirääkimisi pidada. Need teated kindlustasid Eesti delegatsiooni rahupüüdeid, millele soodsat pinda pakkus ka see, et venelaste mulje tekkis, nagu toimiksite inglaste esindajatenä, mida Joffe erajutuajamises ka otsekohe ütles. „Ma tean, et teie midagi ilma inglasteta ei tee, ja seepärast, kui meie teiega kõneleme, siis kõneleme, nagu teeksime seda inglastega.“ Joffe deklaratsioon oli ses mõttes väga tähtis, et tema inglastele näitas Tartu läbirääkimisi kui rahuläbirääkimiste võimalust enamlastega. Tartu läbirääkimised pidid olema eelläbirääkimisteks liitlastega, seepärast oli Venele tähtis seal mingit resultaati saavutada ja see sundiski Venef tegema mõnegi järeleandmise, mida ta muil oludel vaevalt oleks teha tahtnud.

*) V. kindral A. Tõnissoni mälestused raamatus „Jaan Tõnisson“, lk. 81—83.

Seepärast näeme, et kahe järgneva päeva jooksul, s. o. 23. ja 24., mil kogu aeg töötasid nii piiri- kui ka tagatiskomisjonid, juba nii kaugele jõuti, et vaherahu lepingule loodeti alla kirjutada.

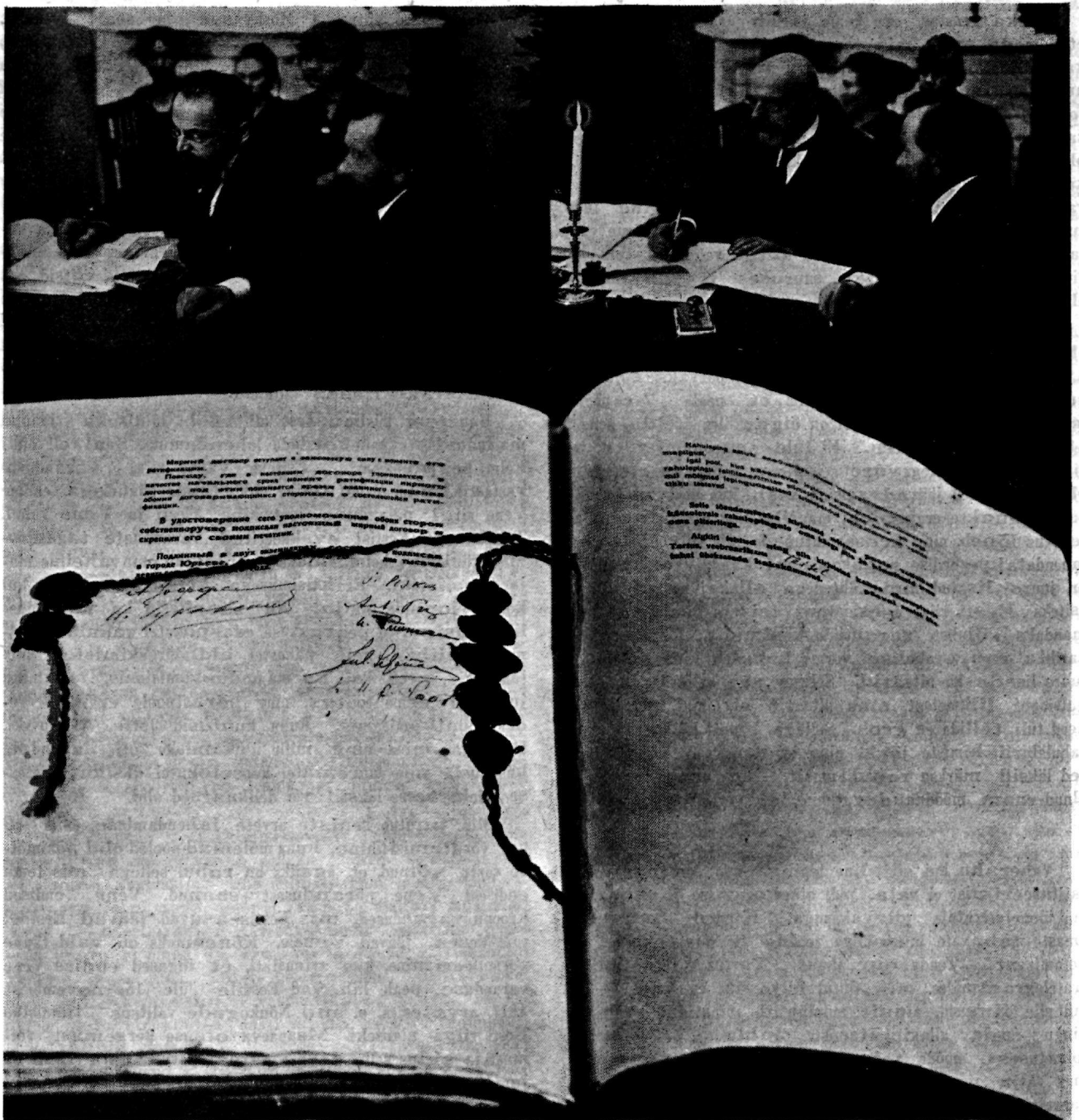
24. detsembril jäi vaherahu aga siiski alla kirjutamata seepärast, et venelased viimasel silmapilgul nõudsid leppimata kujul 10-verstalist neutraliseeritud riba mõlemal pool Narva jõge, s. t., et kogu Narva ja tema rajoon oleksid pidanud täitsa kaitseta jääma, millega Eesti delegatsioon milgi viisil nõus olla ei saanud. 24. det. lõpsid läbirääkimised hilja öösel pinevas meeleolus, sest soovitud vaherahu pühadeks ei saadud, ja venelased ähvardasid oma soove uute diviisidega läbi suruda. Venelastel olevat kavatsus olnud ümberpaigutusi 24. detsembriks lõpetada, millest Joffe muidugi informeeritud oli, ja millest nähtavasti tema leppimatus. See rahuläbirääkimiste terav moment sai erilise avalduse seeläbi, et rong, mis keskööll Tallinna sõitis, Tartus kella neljani kinni peeti, kuni Eesti delegatsioon kaasa tulla võis, kes pühadeks Tallinna sõita tahtis.

Nii ei olnud jõulud meile mitte rahupühad, ja mõlemad pooled valmistusid uuteks lahinguteks. Jõulupühiks sõitis ülemjuhataja meil ise Narva, et ümberkorraldusi teha, ning venelased tõid oma reservid juure, nii et 28. detsembril uus venelaste rünnak algas, mille ainukeks tagajäreks oli loodelaste armee jäänuste väljalöömine frondilt. See üldrünnak jätkus erilise jõuga veel 29. ja 30. det., mille kestes Eesti likvideeris kõik enamlaste pealetungid Pijussa sillale ja Vjerskile, Ustjerdanka ja Kriuscha juures.

30. detsembri õhtuks raugesid pealetungid ja 7. punaararmee ülem*) saatis oma rindeülemale rapordi, toonitades kahurite puudust ja tõendades, et temal rügementidest on ainult viletsad riismed järele jäänud, mistõttu tema ei leia võimalikus pealetungi jätkata, selle vastu avaldab kahtlust, et kaitsekorral ei jõua isegi valveteenistust pidada. Sarnases olukorras algas rahu-delegatsioon 29. det. uuesti oma koosolekuid komisjonides. Jõuluajal oli Vene rahudelegatsioonile juure tulnud J. Gukovski, endine Nõukogude rahakomissar, ja meriasjanduse eritadlane krahv Benkendorff, endise Vene Londoni saadiku poeg. Oodati ka Krassini, kuid ei tulnud. Jõuluajal käis kindral Kostjajev Pihkvas oma valitsusega otsetraati mööda kõnelemas.

29. ja 30. det. kestsid piiri- ja tagatiskomisjoni koosolekud, kus lõplikult saavutati kokkulepped kõigi olulisemate küsimuste kohta, mis otsustati võtta vaherahu lepingusse. 31. detsembril kell 7 õhtul peeti 14-es rahukonverentsi istung, millest esmakordselt peale Joffe ka Gukovski osa võttis. Joffe teatab, et piiri- ja garantiidekomisjonide tegevus on kahjuks veidi pikale veninud, rohkem kui esialgu arvati, kuid et täna on mõlemad pooled siiski kokku leppinud ja võivad vaherahu lepingule alla kirjutada. Komisjonides on täielik kokkulepe saavutatud Eesti iseseisvuse küsimuses, riigi piiride ja sõjaliste garantiide kohta. Samuti on komisjonide poolt valmis töötatud lepingu kava sõjategevuse seismapaneku kohta, mis kokkulep-

*) V. J. Soots, op. c. lhk. 306.

Eesti-Vene rahulepingu allakirjutamine Tartus.

Vasakul: Vene delegatsiooni esimees Joffe ja paremal Eesti delegatsiooni esimees Poska kirjutavad alla lepingule.

All: lepingu viimane lehekülg allkirjadega ja pitsatitega.

ped siis avaldatakse ka istungil. Poska avaldas samad tekstid Eesti keeles, kuna leping ise sõlmiti kahes keeles; mõlemad tekstid on autentised. Sellega on lõppenud esimene osa rahuläbirääkimistest, ja järgneb allakirjutamine. Enne seda peavad delegatsiooni juhid tarvilikuks väikeste kõnedega esineda. Joffe toonitab, et see kokkulepe annab lootust, et ka teistes küsimustes, mis veel lahtised, leitakse õige lahendus.

Vene delegatsioon on üles näidanud tahtmist ennast määrava Eesti rahva soovidele vastu tulla sel teel, et on nõus olnud umbes 1000 ruutkilm. vaieldavast territooriumist Eestile üle andma umbes 50—60 tuhande elanikuga. Sooviksin ka ära tähendada, lisab Joffe juure, et samuti ka Eesti delegatsiooni poolt on olnud kahtlemata soov sarnasele rahule jõuda, mis teeks lõpu mõlemalt poolt mittesoovitavale ja raskele sõjale.

Poska vastas, et tema jagab sama optimismi, et esimene samm, mis täna astutud, annab kindlustuse ka lõpliku rahu saavutamiseks, kuid kahetseb, et rahuläbirääkimised on Eestil tulnud üksinda pidada ilma teiste Balti riikideta. Loodab aga, et Venega rahu saavutavad varsti ka teised naaberriigid. Kokkulepe olewat olnud võimalik vastastikkusel järeleandmisel, ja kui Vene delegatsiooni esimees siin ütles, et nad olivat vaieldava maaala küsimuses järele annud 1000 ruutkm. ja 50 tuhande inimese võrra, siis võime vastata, et ka meie poolt on ära antud vaieldav territoorium 3-e tuhande ruutkm. suuruses ja 200 tuhande elanikuga.

Vaherahu leping, mis sõlmiti 31. detsembril hilja õhtul, näeb ette, et alates Tallinna aja järele kell 10.30 3. jaanuaril 1920. a. lõpetatakse 7-ks päevaks sõjategevus Eesti-Vene väerinnal ning et peale 7-e päeva möödumist mõlemal rindel on õigus üles ütelda, sellest 24 tundi ette teatades. Ei tule etteütlemist mitte, siis kestab sõjategevuse seismine automaatselt edasi. Mõlemad väed jäävad seisma seal, kus nad on, nende vahele luuakse erapooletu maariba, ja igasugune sõjategevus lõpeb, ning arusaamatused, mis võivad tekkida, lahendatakse erilise segakomisjoni kaudu. Kokkuleppele on juure lisatud nimetähtedega allakirjutatud leping, esiteks Eesti riigi iseseisvuse, teiseks piiride ja kolmandaks sõjaliste garantiide küsimuses. Leping tehti hariliku rahvusvahelise vormi kohaselt ning otsustati juure lisada ka pitsatid. Selgus aga, et kellelgi delegatsiooni liikmetest oma pitsatit ei olnud, mispärast need tuli tellida en gros. Sellega lõppis kõige tähtsam rahuläbirääkimiste järk, ning edaspidised läbirääkimised läksid märksa rahulikumalt, kuna nende kestes ei olnud enam mööduandev tunne, et veri frondil voolab.

*

Vaherahu kui sõjaline leping, mis Asutava Kogu ratifitseerimist ei vaja, pidi otsekohesesse jõusse astuma ülemjuhataja päevakäsuga. Kindral Laidonerile omaste tabavate lausetegega teatas ta sõjategevuse lõpetamisest. Teadaanne ilmus Tartus „Postimehe“ eratelegrammides, mis õhtul hilja umbes kell 10—11 müügile ilmusid, ainult mõningad minutid peale lepingu enda allakirjutamist. Juhtusin „Postimehe“ toimetusest mööda minema, kui seal sõnum vaherahust välja pandi. Rahvahulk ei olnud väga suur, ja vaevalt võis teate vastuvõtmist juubeldamiseks nimetada, oldi vaid rõõmsad. Puudus see ülevoolav entusiasm ja otsekohene kergemeelsus, millega London aasta varem oma vaherahu vastu võttis, kus rahvas oma igapäevase töö kõrvale heitis, tänavatele valgus ja terve selle päeva üldiseks karnevaliks muutis. Mäletan ise pilte, kuidas seal vabrikutest väljatulnud töölised soldatitega käealt kinni võttes ahelikud tänavatel moodustasid, kuidas soliidised härrad veoautode koormate otsa ronisid, ning sealt vaimustavaid kõnesid pidasid, ja kuidas õhtul õllepoodide ees tänavatel vanaemad väikeste poistega võidu tantsisid.

31. detsembri leping lõpetas verevalamise paari päeva pärast, kuna otsekohene sõjategevuse seismapanek osutus võimatuks tehnilistel põhjustel, sest tea-

de pidi edasi antama Moskvasse ja sealt frondile. Kuna Vene kolmas atak juba 30. detsembril lõppenud, siis ei olnud erilist tähendust, kas ametlik vaherahu päev hiljem või varem maksa hakkab. Nii määrati vaherahu sunduslikuks alguseks päev, mil mõlemate sõjaväed tingimata on käsu sõjariistade tegevuse seismapanemiseks kätte saanud.

*

Uuel aastal andis Eesti delegatsioon Eesti ja välismaa ajakirjanikkudele pidusöögi Tartus, kus pere-mehe osa mul tuli mängida. Pidusöögist võtsid osa paarkümmend välismaa ajakirjanikku — kõik, kes eelmisel päeval vaherahu allakirjutamise juures olnud. Peeti palju lauakõnesid, kus alla kriipsutati Eesti julget välispoliitikat ning avaldati lootust, et vaherahu lõplikuks rahuks kujuneb.

Suurtest küsimustest oli veel lahtiseks jäänud majandusliste vahekordade lahendamine. Seal oli öieti kolm peaprobleemi. Esiteks Vene riigi varanduste vastastikkune arvestamine ehk teiste sõnadega, endise Vene riigi päranduse jaotamine Eesti ja Vene vahel. Teiseks oli Eestist evakueeritud varanduste tagasitoomise küsimus, kolmandaks — tuleviku omavaheline majanduspoliitika. Eriküsimusena kerkis üles Eesti kui kontsessioonide otsija. Nii sünnitasid ka majanduslikud küsimused pearaskuse edaspidistel rahuläbirääkimistel, niihästi neil vähestel üldläbirääkimistel, mis jaanuaris peeti, kui ka majanduskomisjonis, mis minu juhatusel edasi töötas, ning pärastpoole erilises redaktsioonikomisjonis, kuhu kuulusid Joffe, Gukovski, Poska ja mina ning mille ülesandeks oli lahendada küsimusi, mis suurematel koosolekutel üksikasjalistes vaieldustesse läksid või delikaatsed olid.

Mis puutub seniste arvete lahendamisse, siis oli see võrdlemisi lihtne, kuna mõlemad pooled olid põhimõtete vastu võtnud, et igauks on rahul sellega, mis tema endisest Vene pärandusest saanud. Vene endised kroonu varandused, mis Eestis asuvad, jäävad Eestile; mis Venes, jäävad Venele. Kõneaineks oli vaid täpne vormuleerimine, kus otsustati, et õigused endise Vene varanduse peale lähevad Eestile üle 15. novembrist 1917. arvates, s. o. mil Nõukogude valitsus tunnistas Eesti riigi alguseks Maapäeva otsuse kõrgemast võimust ja sidus selle otsuse retroaktiivselt oma Eesti de jure tunnustamisega. Rahulepingu järele kuuluvad Eestile ka kõik Vene sõjalaevad, kes 24. veebruaril Tallinna sadamas viibisid, s. t. rahulepingu teksti järgi kuulub suur osa praegust Vene sõjalaevastikku juriidiliselt Eestile, sest et see laevastik viibis nimetatud päevil Eesti vetes.

Eriliseks küsimuseks oli Eesti osa saamine Vene kullafondist, mille vastu Vene põhimõttele ei olnud ja algusest peale kullafondi arvel pakkus 1% ehk nende arvates umbes 5 miljonit kuldrubla. Meie lugesime, et kullafondist meil ei tule mitte 1%, vaid 4%, vastavalt meie maa kaubanduslikule mahule, s. t. umbes 20 miljonit rbl., ning peale selle veel peame osa saama mitmesugustest pensiooni- ja erikapitalidest kui ka raudtee liikuva varanduse arvel, nii et meie esialgne arve Venele lausus umbes 75 miljonit kuldrubla. Alles

pikkade läbirääkimiste järele lepiti kokku, kusjuures peaaegu viimase silmapilguni Vene pakkus 12 miljonit ja meie nõudsimet 20, kuni jaanuari lõpul redaktsiooni komisjonis kokku rääkides Poskaga mina nagu oma isiklikul algatusel panin ette vahesumma 8 miljonit jagada pooleks, s. t. tarvitada kaubandusliku ostumüügi viisi. Poska protesteeris, kuidas võivat ma niisuguseid ettepanekuid teha omapead; siiski, kui kord juba ettepanek tehtud, võttis ta selle vastu. Venelased tõstsid 14 miljonini, lisasid siis veel üks miljon juure, et arv ümarik oleks, ning umbes tunnilise kauplemise järele leppisime 15 miljoni peale kokku, reserveerides, et delegatsioon võib olla, sellega ei lepi. Delegatsioon oli hea meelega nõus, sest esialgu olime pessimistlikult arvanud, et kui saaks kas või ühegi miljoni, oleks ka see meie kullafondi algus.

Palju keerulisem oli evakueeritud varanduste küsimus. Venemaa ei olnud nõus suuremaks järeleandmiseks peaaesjalikult seepärast, et mitte pretsedente luua teiste riikide suhtes, eriti hoisusummade väljamaksmise läbi. Äärmine järeleandmine, mis tehti, oli, et meie sama seisukoha saame kui teised välismaalased ja erilise salalepinguga oleksid venelased nõus olnud üksikuid väärtasju välja andma. Kuna aga salalepingut meie vastu ei võtnud seepärast, et mingisugune leping, eriti Venemaaga, meie arvates salajaseks ei jää, ja see meie seisukorda läänes ainult halvemaks võib teha, saime ainult erilise enamsoodustuse õiguse, s. t. soodustuse, mis igale kolmandale riigile rohkem antakse kui meile, automaatselt ka meie kohta maksmata hakkab § 13, mida Joffe nimetas meie preemiaks esimese rahulepingu eest, meie aga — kindlustuseks, et meie esimese rahulepinguga parastiste teiste soodsamate lepingute juures halvemasse seisukorda ei satuks.

Mis puutub metsakontsessiooni Põhja-Venes, siis leppis Vene delegatsioon sellega õige kergesti, kui meie soovi avaldasime ühe miljoni tiinu peale kontsessiooni optiooni saada, sest et Vene tol ajal oli huvitatud metsa eksporteerimise arendamisest, milleks temal omal jõudu ei olnud ja arvas meie kaudu väliskapitali Venesse sisse tuua. Meie delegatsioon, eriti Poska, lootis selle kontsessiooni vahetalitusest Eesti majandusele sedavõrd kindla baasi saada, et see rahulikult oleks võinud elutseda. Konkreetsema kuju omandas metsakontsessioon Peterburi kubermangus 50 tuhande tiinu peale, mis suhtes Venemaa märksa reserveeritum oli. Küsimus jäi kaua lahtiseks, ning ainult paar tundi enne rahulepingu allakirjutamist anti selleks nõusolek. Nüüd tagant järele võib ütelda, et see kontsessioon Venele sedavõrd vastumeelne oli, et ta selle kontsessiooni lihtsalt täiesti täitmata jättis.

Pikki vaielusi tekitasid Moskva-Tallinna raudteekontsessioon kui ka vedurite paranduse leping, milles venelased esialgu vastutulekut üles näitasid, kuid juba antud lubadusi palju tagasi tõmbasid, niipea kui 16. jaanuaril liitlased Vene blokaadi lõpetasid. Narva veetõu kontsessiooni asjus ei teinud meie suuri küsimusi, andsime selles vaid vormulatsiooni, et juriidiliselt küsimus täiesti lahtiseks jäi, kujunedes ainult poliitiliseks deklaratsiooniks, kuna tehingu objekt, hind ja aeg

täiesti määramata, mille täpsus aga tsiviilõiguse järele oluline on tehingu toimimiseks.

Väliselt jätkusid rahuläbirääkimised jaanuarikuul juba märksa teisel kujul, nimelt jaanuari alul veel küll majandusliku ja sõjalise komisjoni ja mõningate üldkoosolekute näol, kuid 12. jaanuarist alates ainult n. n. redaktsioonikomisjonis protokoleerimata, mismõttes ka ajalehtede teated konverentsi käigu kohta äärmiselt väheseks jäid ja väliskorrespondendid jaanuari alul kõik laiali sõitsid, kuna ainult paar inglise ajakirjanikku (Mr. Coping „Daily Chronicle“ ja Mr. Ransome „Manch. Guardian“i poolt) kohale jäid. Poliitiliselt elasid aga rahuläbirääkimised sisemist kriisi üle.

Kaks nädalat venitasime veel läbirääkimisi ilma teravamata huvita ühelt või teiselt poolt, kuni lõppeks 31. jaanuariks rahuleping tegelikult valmis sai. 29. jaanuaril tegi Vene omalt poolt ka rahuettepaneku Poolale, ning teiselt poolt teatas ka Läti välisminister Eesti delegatsioonile, et nad on nõus Eestiga koos rahuläbirääkimisi pidama. Muidugi olime sunnitud lätlasi informeerima, et kahjuks meie rahuläbirääkimised juba seevõrra arenenud, et koos rahuläbirääkimistest enam juttu ei saa olla. Jäi järele ainult leping panna lõplikku vormi ja trükkida. Lepingu süsteemi töötasime Eesti delegatsiooni sekretäri Eliaseriga sel viisil välja, et kõigepealt võtsime poliitilised, siis piiriküsimused, siis sõjalised, majanduslikud ja lõppeks tuleviku suhteid reguleerivad normid. Leping pidi kirjutatama alla 1. veebruaril, kuid ka siin tuli takistus. Trükkkoda oli jättnud välja sõjaliste garantiide asjas ühe komma, mida meie äärmiselt tähtsaks pidasime ja mille läbi lepingu mõte muutus nõnda, et kallaletungimise siht ei oleks pidanud mitte laevadel, vaid riikidel olema. Olime sunnitud kogu lepingu uuesti pühapäeval ümber trükkima. Et trükkkoda seda kommat kangekaelselt „ja“ sõna eel välja jättis, viitis tehniline töö sedavõrd aega, et rahulepingu allakirjutamine ise ei sündinud mitte enam 1., vaid juba 2. veebruaril. Kell ¼ 12. veebruari öösel kirjutati leping alla ja nii oli nagu sümboolne, et meie rahu uue päeva alul ka uue ajajärgu algust Ida-Euroopas tähendas. Istudes rahukonverentsi laua taga jälgisime oma lugupeetud juhatajat, kes tõsiselt mõttesse vajunud, lõppeks vaikselt nagu oma ette delegatsiooniliikmetele ütles: „Tänane päev on kõige tähtsam Eestile tema ajaloos 700 aasta kestes, sest täna esimest korda Eesti määrab ise oma rahva tuleviku saatuse lõplikult.“

Rahulepingu allakirjutamine oli tõesti ajalooliseks pöördepunktiks. Eesti sai selleks väikeseks hiireks, kes liitlaste lõvide-poliitika võrgu läbi näris. Bankett, mida 2. veebruari õhtul korraldati Tartus ja kus mõlemad delegatsioonid ühes välisajakirjanikuga esimest korda ühise laua taga istusid, oli sümbooliks, et rahu Ida-Euroopas endiste vaenlaste vahel hakanud maksmata. Vahvasti oli sõditud, ausasti oli rahu saavutatud, ja kui J. Poska Asutavas Kogus 10. veebruaril oma aruandega esines, tundis iga mees ajaloo saatuse häält, kui ta lõpetas oma viimase ja suurema ajaloolise ülesande Eesti rahva kasuks sõnadega: „Maitsem rahu, aga hoidkem alal ja kasvatagem oma sõjalist jõudu!“

Eesti-Vene rahudelegatsiooni istung Tartus.

KUIDAS TULI EESTI-VEENE RAHU

Jaan Soots, end. rahudelegatsiooni liige

Eesti vabadussõda algas sellega, et Nõukogude Vene väed sõda kuulutamata hakkasid tungima peale Narvale, mille nad ka vallutasid. Ja kui meie ei olnud sõja algatajad, siis ei olenenud ka meist sõja lõpetamine enne, kui Nõukogude Vene valitsus selleks ei avaldanud soovi. Säärane sooviavaldus tuligi sügisel 1919. a. Moskvast raadioteel, adresseeritud „Tallinna valitsusele“. Samal teel adresseeriti vastus „Moskva valitsusele“, et oleme nõus läbirääkimisi algama. Tagajärjeks oli delegatsioonide kokkusaamine Pihkvas, kus lepiti kokku, et enne sisuliste läbirääkimiste algamist teeb Nõukogude Vene valitsus ettepaneku ka Soome, Läti ja Leedu valitsustele, et ka need riigid võiksid Eestiga ühes pidada rahuläbirääkimisi. Kui Nõukogude Vene valitsus seda oli teinud, tulid delegatsioonid Tartusse kokku, et juba sisuliselt rahu üle läbi rääkida. Meie naabreist ei saanud aga siiski kaasatulistajaid, ja meil tuli üksi teha rahu. Meie delegatsiooni esimeheks oli kadunud Jaan Poska, liikmeiks J. Seljamaa, A. Piip, M. Püümann ja nende ridade kirjutaja, Vene poolt esimeheks alul Krassin, pärast A. Joffe, liikmeiks alul A. Joffe, pärast J. Gukovski.

Alul võttis Vene delegatsioon kõrge tooni ja tahtis meid panna palujate seisukorda. See aga ei õnnestunud, ja läbirääkimised hakkasid

edenema peaaegselt sel teel, et mõlemate delegatsioonide üksikud liikmed arutasid küsimusi enne omavahel, katsudes jõuda kokkuleppele, ja siis alles arutati asja üldkoosolekul, kus siis ka eelkokkulepped sanktsioneeriti või konstateeriti lahkuminekuid, et leida uusi teid nende lahendamiseks. Alul peeti seesuguseid eelläbirääkimisi erateel, viimaks loodi selleks ametlikud alamkomisjonid.

Meie esimeseks ülesandeks oli teha vaherahu, mille juures piiri- ja sõjaliste tagatiste küsimuste lahendamine omasid olulise tähtsuse. Nende küsimuste kohta tuli pidada eelläbirääkimisi, esiti erateel, pärast vastavas alamkomisjonis, Eesti poolt nende ridade kirjutajal, Vene poolt kindral Kostjajevil. Eesti tingimused olid ennem valitsuse ja delegatsiooni poolt välja töötatud, muuseum oli valitsuse seisukoht, et Läti piiri üle meie venelastega ei räägi, välja arvatud Petserimaa, kus meie piir oleks pidanud minema umbes praegust piiri mööda ja seepärast oli otsustatud Lõuna-Laurat mitte nõuda ja tema pärast piiki mitte murda.

Kui mina eelläbirääkimistel kindral Kostjajevile märkisin, et Liivimaal meie Läti piiri asjus lätlastega ise kokku lepime, arvas ka tema seda päris õigeaks ja küsis, kuidas meie rahvuse piir lätlastega edasi läheb. Vastasin, et Vitebski kubermangus ka on eestlasi, kuid

seevõrra vähe, et meie selle kubermangu osade peale ei saa pretendeerida. Hoopis teine on Pihkva kubermangu Petserimaa, kus eestlased on ikka enamuses, seepärast läheks seal õige piir Vitebski ja Pihkva kubermangude piiri mööda. Kindral Kostjajev märkis seda punase pliiatsiga oma kaardile ja vististi seepärast juba esimesel Vene delegatsiooni piiri ettepanekul oli piir viidud lõunasse kuni Wiitebski kubermangu piirini. Vaieldused piiri üle olid väga ägedad, aga kui kaugele lõunasse ta peaks ulatuma, selle üle esiti sugugi ei vaieldud: venelased ise olid seda piiri pakkunud, meie ära ei ütelnud, ja valitsus ei ütelnud ka Lõuna-Laurast ära. Alles pärast seda, kui vaherahu oli alla kirjutatud, venelased kord nimetasid, et piir on viidud liiga lõunasse, kus palju venelasi Eesti alla tulevat. Siis aga küsis Püümann, et kas siis „Schprechtici“ on Vene nimi või küla, mispeale vastust ei saadud.

Venelaste esimene nõudmine oli, et piir peaks algama Kunda juurest, kuid varsti leppisid nad seega, et piir võib minna ka Naroovat mööda, kusjuures Vene delegatsiooni esimees tähendas, et selles küsimuses nemad enam järele ei anna. Meid aga see ettepanek veel ei rahuldanud. Ja mulle näib, et Vene delegatsiooni esimees Krassin seepärast sõitiski ära, jättes Joffe uueks esimeheks, et tal oli raske veel järeleandmisi teha, kui ta juba oli ütelnud, et enam järele ei anta. Jõulu laupäeva õhtuks — 24. dets. 1919. a. — oli vaherahuleping mustalt valmis, kus piir oli ette nähtud niisugune, nagu ta praegu on. Juba valmistusime vaherahu piduliku allakirjutamise vastu, juba tehti korradusi, et öise rongiga sõidame kõik Tallinna, viies kaasa „rahupühadeks“ rahu, kuid need lootused osutusid varajasteks. Kui jõuluõhtul delegatsiooni esimees, kadunud J. Poska, Vene delegatsiooni esimehe A. Joffega veel mõnede redaktsiooniliste paranduste asjus hakkas läbi rääkima, venisid need läbirääkimised ootamatult pikale. Ja kui J. Poska sealt välja tuli, ütles ta, et venelased olevat seadnud üles uue nõudmise, nimelt et meie lääne pool Naroovat kümne versta laiusel ribal (järelikut ka Narvas), ei tohi pidada sõjaväge. Kui Poska küsis minu arvamist, vastasin, et see on meie sõjaliselt absoluutselt vastuvõtmatu, millega pärast ühines ka kogu delegatsioon. Küll katsumine venelasi ka erakõnedes kutsuda järeleandmisele, aga ei aidanud. Ka mina katsusin kindral Kostjajevile teha selgeks, et säärase tingimustega meie ei taha leppida, see aga arvas, et miks mitte. Meie kõne lõppis umbes järgmiselt:

Mina: Meie sellega leppida ei saa, ja siis ei saa rahust asja.

Kostjajev: Miks mitte? Kui teie ei lepi, sunnime teid jõuga, toome kas või 3 armeed kohale ja lööme teid puruks, küll siis lepite ja kirjutate alla.

Mina: Et teie 3 armeed võite kohale tuua, seda oleme ikka arvestanud. Aga karta pole meil midagi: senini on meil 3 polku kohal olnud ja oleme vastu pannud, toome teine 3 veel reservi, ja siis ei võida meid keegi.

Et see oli öeldud rahulikult ja tõsiselt, ei teadnud Kostjajev, mis vastata, ja meie kõne lõppis.

Üldkoosolekul, mis öieti hiliseks venis, võidi ainult konstateerida, et kokkuleppele pole jõutud, võidi öelda üksteisele teravusi, kui palju mahub viisakuse piiridesse, aga lõpuks tuli siiski tühjade kätega laiali minna.

Vahepeal oli rong jõudnud Tartu vaksali, seal ootas ta meid igatahes üle tunni, kuni meie juba hommiku poole ööd 25. detsembril jõudsime vaksalisse ja sõitsime Tallinna.

Samal päeval, s. o. esimesel jõulupühal, 25. dets. 1919. a., informeerisin kindral Laidoneri olukorrast ja selle tagajärg oli ülemjuhataja salajane telegramm väeülematele, mille tekst järgmine:

S a l a j a n e.

Divül. 1., 2., 3. soomrongül.

Rahuläbirääkimistel on viimastel päevadel kaunis head tagajärjed olnud. Piiri küsimuses on peapunktides juba kokku lepitud. Enamlased tahavad aga meile rasket ja sõjaliselt väga hädaohtlikku tingimust kaela panna: nad nõuavad, et meie Naroova pahemal kaldal kümne versta laiuses rajoonis ei tohiks sõjavägesid pidada ja Naroova pahemat kallast kindlustada. Meie delegatsioon selles asjas seniajani järele annud ei ole. Kindral Soots arvab, et enamlased ka selles punktis järele annavad, kui meie kindlaks jääme oma nõudmistes ja peaasjalikult väerinnal. Järgmine rahudelegatsioonide läbirääkimine on 29. detsembril, mil see küsimus tuleb arutamisele. Väga võimalik, et enamlased sel ajal uuesti katsumavad peale tungida, et meie väerinda läbi murda ja taganemisele sundida. See oleks muidugi uueks suureks trumbiks enamlaste nõudmistes suurenemiseks. Seepärast juhin Teie iseäralist tähelepanemist ligemate päevade peale. Olen kindel, et Teie kõik, mis võimalik, saate tegema, et väerind kindlaks jääks ja võimalikud punaste pealetungimised saaksid tagasi löödud; siis on lootust, et meie vastuvõetava vaherahu kätte saame. Kätesaamisest telegrafeerida. 25. dets. 1919. a. kell 21.5. Nr. 6059. L a i d o n e r.

Peale selle käis kindral Laidoner 27. detsembril Narva rindel isiklikke korradusi teemas.

Nagu pärast selgus, need ettevaatuse ja ettevalmistuse korraldused olid täiesti põhjendatud, sest venelased olid tõesti palju uusi vägesid rindele toonud, ja 27. detsembril hakkas nende rinnak Narva peale ühes marutule ettevalmistusega. 3 päeva kestsid ägedad pealetungimised, kusjuures meie oma tulega kõik rinnakud tagasi löime ja terved surnute virnad meie traataedade ette tekkisid. Lõpuks, 30. detsembri õhtul, pidi Vene vägede juhatus oma ülemale raporteerima, et kõik tema rinnakud on ebaõnnestunud, et tema väed on nõnda puruks löödud, et isegi oma seisukohtade kaitsmine muutub kahtlaseks.

Kõige ägedamate võitluste ajal, nimelt 29. detsembril, jätkati uuesti rahuläbirääkimisi Tartus. Esimesel päeval rääkimistel suurt edu ei olnud: meie delegatsioon tegi venelastele etteheiteid, et need ainult silmakirjaks läbirääkimisi peavad, tõsiselt aga sõjaga tahavad Narvat saada endile, mille tõenduseks nende lendlehti ette lugesime. Teisel päeval, 30. detsembril, hakati juba redaktsiooni parandama, kuid 31. detsembril teatati venelaste poolt, et nad annavad meie nõudmistele järele. Nähtavasti oli neile teatatud, et Vene väe pealetung on ebaõnnestunud, ja neile oli tehtud korraldus järele anda. Nõnda siis tuligi, et see, mida jõuluõhtul kätte ei saadud, saadi kätte vana aasta õhtul vahe rahu allakirjutamisega.

Peale vahe rahu maks mahakkamist jätkati rahuläbirääkimisi, mis peaaegselt keerlesid majanduslike küsimuste ümber. Samal ajal tuli aga valitsusel vahakordi uuele olukorrale vastavalt korraldada. Tuli rääkida naabritega, kes meiega ühes rahu ei teinud ega seda ka heameelega ei näinud, et meie üksi rahu teeme. Sel ajal tuli kokku isegi Helsingi konverents, kes vahakorda pidi selgitama. J. Poska soovitusel ja vab. valitsuse määramisel sõitsin ka sinna, et jõuda selgusele, kas teised riigid ka ühiselt kuidagi enamlaste vastu mõtlevad teutseda. Minul tuli J. Pokale kanda ette, et ma peale sõnade seal suuremat tagajärge pole näinud, mis rahutegemise tarvidust ainult

kinnitas. Tuli tasapisi desarmeerida Vene loode-armeed, mis oli küllalt delikaatne operatsioon, sest et üks Lääne-Euroopa riik sellele oli kangesti vastu. Tuli Lääne-Euroopa riikide sõprust säilitada, kusjuures Suur-Briti riigi esindajad näisid meist palju rohkem aru saavat, kui mõni teine Lääne-Euroopa riik. Säärane olukord ühelt poolt, seda lepingut võimalikult läbimõeldult teha teiselt poolt olidki selleks põhjuseks, miks rahuleping ei saanud valmis enne kui 1. veebruari õhtuks 1920. a. Selleks õhtuks tehti siis ka ettevalmistusi allakirjutamiseks: kutsuti kohale peale delegatsiooniliikmete ja ekspertide ka ajalehtede kirjasaatjad. Kuid redaktsioonilised parandused venitasid aja üle poole ööd, nii et allakirjutamine sündis umbes kell 1 öösel 2. veebruaril. Selle juures delegatsiooni liikmed ja eksperdid istusid ühise suure laua taga, mille taga 2 kuud oli peetud läbirääkimisi, ajakirjanikud seisid ümber seina ääres. Lepingu Eesti eksemplar oli ühe Lutheri väikese laua peal, kus J. Poska ta esimesena alla kirjutas. Samal ajal kirjutas A. Joffe lepingu Vene eksemplari teise Lutheri väikese laua taga alla, ja nõnda oligi sõlmitud Eesti-Vene rahu.

Kümme aastat on sellest möödas, kui Eesti-Vene rahuleping alla kirjutati; kümme aastat oleme maitanud rahu ja võinud oma vastsündinud riigis teha loovat tööd. Ja kui me vaatame Eestit, siis on suur vahe selles, mis oli 10 aastat tagasi ja mis on praegu. Ja see on sündinud esikätt seepärast, et meie oleme maitseanud rahu ja et meie rahuleping on seesugune, et ta milgil viisil meie arenemisele ei ole takistuseks.

Kui aga meil veel siiski kõik pole nõnda, nagu me seda sooviksime näha, siis on see esikätt küll seepärast, et 10 aastat rahu ühe vastsündinud riigi ja rahva kohta on õige lühike aeg. Aga mis senini pole kätte saadud, see on tarvis saada kätte tulevikus. Tulevik aga on meil eneste määrata, sest see rahuleping on meile kinnitanud iseseisva riigi õigused igaveseks ajaks. Ja nii, kuidas meie ise tahame ja oskame, kujuneb ka meie tulevik.

MINU MÄLESTUSI RAHUTEGEMISEST

„Kaitse Kodul'le“ kirjutanud Joakim Puhk

Minu osa rahulepingu sõlmimises ei olnud jumal-teab kui suur. Aga mõned mälestused jäid siiski teravalt meele. Olin nimelt majanduslik ekspert meie rahudelegatsiooni juures. Kadunud Jaan Poska arvestas väga õieti, et tarvis on venelasi heade äri võimalustega rahutegemisele meelitada ja neilt vastutulelikkust rahutingimustes välja kaubelda.

Ma pidin juba oma elukutse poolest kõigis kaubakäsimustes asjatundja olema ja venelastele selgeks tegema, kui suured ostuvõimalused avanevad neile, niipea kui nad Eestiga ausa rahu teevad. Koguni meil endil oli venelastele pakkuda väärtuslikku kaupa: mitmekesiseid medikamente, muu hulgas hiigla partii kloroformi, millelega oleks võinud panna magama poole Vene riiki. Kahjuks määras toliaegne rahaminister neile medikamentidele liig kõrge hinna, mis pärast meie kaup venelastega katki jäi.

Kadunud J. Poskaga sain lähemalt tutvaks juba Pariisis. Ma kuulusin Eesti välisdelegatsiooni hulka ja seisin pikemat aega kadunud riigimehega lähedases kokkupuutumises. Võin tõendada, et Poska juba seal rahumõttega ringi käis ja et rahu algatus peamiselt tema targa mõistuse arvele tuleb panna.

Vene rahusaatkonna liikmetest tuli mul kõige rohkem tegemist teha J. E. Gukovskiga, kes hiljem Tallinnasse Nõukogude esindajaks määrati. Keskmise kasvuga, hõreda habemega, rõugearmidest kröbelise näoga — liigutustelt tüübiline Israeli mees — avaldas ta esimesel pilgul keskmist kätt kommersandi mulje. Hiljem aga pidid imestama mitmedki iseäralisi omadusi selles inimeses. Kuigi sagedasti koomiline, võitis ta ometi rohkesti sümpaatiat.

Söömingutel äratas Gukovski oma suure isuga tähelepanu. Ta päris kõigi laual olevate toitute hindu ja sõi ning sõi. Ammutas otsekui tühja kotti. Tegi vestinööbid lahti ega heitnud ühelegi roale armu.

Meelsuse poolest oli Gukovski veendunud kommunist. Püüdis teha selgeks, et rahal ei ole majanduslikus ringkäigus mingit väärtust. Alles siis, kui raha hind muutub nulliks, pidavat maailm nägema, et otsekohene kaubavahetus on parem ja täiuslikum, kui senine, mis sünnib raha vahetalitusel. Saatkonna toas oli tal suur rahakast.

„Seal on seda puru küll,“ seletas ta põlastavalt: „Kui puudus tuleb, võib lisa trükkida. Mul ei ole sest pahnast kahju.“

Aus oli Gukovski kahtlemata. Kõneldakse, et kui keegi ärimees teda tahtnud rahaga huvitada, näidanud Gukovski saatkonna rahakassile: „Mis teen ma rahaga? Kastis on seda prahti küll ja küll.“

Mingisuguse vana haiguse tagajärjel ähvardas teda jalgade halvatus. Ennem oli ta arstinud seda mingisuguste Kaugest Idast toodud juurtega. Nüüd — rahutegemisel — huvitas Gukovskit küsimus: kas võiks ta pärast rahutegemist tellida endale Vladivostokist neid tervestegevaid juuri. Ma kirjutasin tema poolt antud aadressi järele, kuid kahjuks jäi vastus kaugusest tulemata.

Läbirääkimistel üllatas meid asjaolu, et venelased maksu mis tahes Piirisaart endale tahtsid saada. Viimaks selgus ka selle üllatava ahnuse veel üllatavam põhjus: Vene delegatsiooni arvates pidid meie Piirisaarel asuma soolalademed. Kui neile aga selgeks tehti, et see oli Saksamaalt Eestisse toodud sool, mida Vene kontrabandistid Piirisaarelt maale vedasid, kadus venelaste huvi saare vastu momentaalselt.

Teiseks silmapaistvaks figuuriks Nõukogude delegatsioonis oli A. Joffe — kaval rebane, kuid üsna piiratud mõistusega. Ta oli kinnise ja mürgise iseloomuga. Temale ei lähenenud meist keegi seesugusel määral kui Gukovskile. Usun, et A. Joffe kaugeltki Gukovski ausameelsust ei omanud. Ta rääkis pikalt ja laialt, aga see polnud midagi muud, kui igavene iseenda kordamine. Tema armasaimaks lauseks oli: „Asi on just vastuoksa.“

Imelik, et kumbki neist meestest enam elavate kirjas ei viibi. Gukovskile said vist saatuslikuks ta kaastöölised. Nende viimaste kohta ei või kaugeltki öelda, et nemad niisama ausad oleksid olnud, kui Gukovski. Igatahes ei mänginud Gukovski Tallinnast lahkumise järel enam mingit osa. Ta surm oli kuulu järele vägivaldne: Nõukogud ei salli ühtki ilmekamat tege- last. Ei võinud sallida ka Gukovskit.

Seal on inimesed otsekui pallid. Neid kasutatakse teatud aeg ja heidetakse siis aia taha.

Radio wälimiste assjade komissar Tallinna walitsusele 31 augustil 1919 aastal*).

Tallinn, wälisassjade ministerijum.

Selle pääle waatamata et Tallinna walitsus liitlaste pääle surumisel täidab ainult nende huwisid wastu Eestirahwa tahtmist, kuni selle ajani sõdib see walitsus Wenemaa Sotsialistlise Federatiivlise Nõukogude Wabariigi wastu ühes wene walgekaardlaste bandedega Petrogradi ja Pihkwa gubernangudes. Wenemaa Nõukogude walitsus kes on tagasi wõtnud esiteks Jamburgi ja perast Pihkwa, pöörab Teie poole ettepanekuga alustada rahuläbi rääkimisi, millel oleks eesmärgiks Eesti riigi piirid määrata, neutral maa Wene ja Eesti wägede wahel, mis sugune kontroll tuleks määrata neutral wahemaa tarwis ja pääle selle teised detalilised küsimused, millel Eesti Wabariigi iseseiswaks tunnistamine Wene Sotsialistlise Federatiivlise Wabariigi poolt nimelt aluseks oleks. Wiimane seda enam loodab ligemas tulewikus Tallinna walitsuselt ettepanekut, koha ja aja üle rahu läbi rääkimisti alustuseks, sest et Tallinna walitsus ise juba peaks aru saama, et pääle rahu tegemise ettepanekut Wenemaa Sotsialistlise federatiivlise Nõukogude Wabariigi poolt selle pääle waatamata tema wastu sõdima ennast liit riikide wõimu alla alandates, kes walmistawad Wenemaa Nõukogude Riigile pääle tungmist, süs kõigi tagajärgede eest wastutab. Tallinna walitsus ja kui Nõukogude sõjawäed ainult sõja pidamise huwides saawad edasi liikuma, 'põhjus' saab ainult Tallinna walitsuse tegewuses peittuma.

Palume otsekohelist ja ruttulist wastust mis teeks wõimalikuks Silma pilk rahubäbi rääkimisi alustada.

Wälimiste assjade rahwa komissar Tschitscherin.

*) Sõna-sõnaline ärakiri sõjamuuseumis leiduvast algupärandist; ortograafia muutmata.

Pihkva rahukonverents.

Pildil (pahemalt paremale) — tagaplaanil: Susi, Seljamaa, Birk, Schipai; esiplaanil: Püümann, kol. Rink.

Eesti-Vene esimene rahukonverents Pihkvas

Sõja lõpetamise katse
1919. a. septembris

Eesti-Vene rahu kümneaastase kestvuse puhul on nüüd põhjust meele tuletada esimesi Eesti-Vene rahuläbirääkimisi Pihkvas 1919. a. septembris, mis said sissejuhatajateks aasta lõpul Tartus järgnenud suurele rahukonverentsile. Veel enne Pihkva läbirääkimisi olid mõlemalt poolt tükk aega käimas esialgsed maakuulamis- ja pinnakatsumised rahu võimalusteks. Augustikuus tulid läbi fronti Tallinna Peterburi Eesti seltskonna liikmed prof. Kink ja Leopas, kellele Peterburi võimumehe Sinovjevi poolt „rahukiri“ oli kaasa antud. Umbes samal ajal läks Eesti kaudu N.-Venesse Inglise lehe „Manchester Guardian“i kaastööline prof. W. Goode, kelle reisi peatulesandeks oli oma lehe informeerimine enamlikest oludest. Selle kõrval oli ta ka välisminister J. Poskalt saanud mõningaid kõrvalülesandeid Eesti-Vene rahu võimaluste sondeerimise suhtes. Inglise ajalehemees lasti läbi meie väliini ja tuli augusti lõpul sama teed kaudu tagasi.

Nende eraviisiliste ettevalmistuste järele sai välisminister Poska 1. septembril Moskvast väliskomissar Tschitscherinilt raadio kaudu ametliku rahuettepaneku.*) Veel samal päeval saadeti vastus, et N.-Vene rahuettepanek tuleb Eesti vabariigi valitsuses harutusele. 2. sept. võis Poska Tschitscherinile radiografeerida, et Eesti on valmis algama Venega läbirääkimisi sõja lõpetamise üle. Esialgu hoiti rahuraadiode vahetamine avalikkuse eest saladuses. Valitsus pidi tegutsema kõige suuremas vastutustundes ja ettevaatuses: olime juba ligi aasta olnud Venega sõjajalal, rahulubadused ilma kindla teadmisteta, missugused sihid võivad peituda Vene ettepanekute taga, oleksid võinud nõrgendada fronti; pealegi oli vaja teada saada meie abimeeste ja Venega sõjaseisukorras olevate naabrite seisukohti.

Välisminister Poska näis olevat veendunud, et Läti, Leedu ja ka Soome tulevad Eestiga kaasa. Selles mõttes anti Venele kohe alguses rahuläbirääkimisi

pooldav vastus. Selgitustööd kestsid ligi kaks nädalat. Eesti, Läti ja Leedu peaministrid said kokku Riias, siis Tallinnas. Nende nõupidamiste tulemuseks oli, et Eesti valitsus otsustas saata üksi oma esindajad Pihkva.

12. september oli suureks sensatsioonipäevaks Tallinnale ja kogu maale: selle päeva õhtupoolsel Asutava Kogu koosolekul tegi välisminister Poska teatavaks Nõukogude valitsuse rahuraadio ja Eesti valitsuse vastuse, milles nõusolekut oli avaldatud 10. septembril alustada rahuläbirääkimisi Pihkvas. Poska avaldas ka valitsuse poolt nimetatud Eesti rahudelegatsiooni koosseisu, kuhu kuulusid: Asutava Kogu poolt Ado Birk (juhataja), Julius Seljamaa, Mats Püümann, välisministeeriumi poolt välisministri abi A. Schipai ja Maim (praegu prof. Tartu ülikoolis), sõjaväe esindajad — ülemjuhataja staabi operatiivosakonna ülem kindralstaabi polkovnik Rink, soomusrongide ülem alampolkovnik Parts ja kapten Pärna. Poska lisas siia juure, et mõnesugustel põhjustel on rahudelegatsioonide kokkusaamine liikatud edasi kuni 15. septembrini. Delegatsiooni kuulusid kõigi koalitsiooni erakondade esindajad (seekord valitses O. Strandmanni kabinet). Ülemineku vormeli poolt, milles rahu saavutamiseks astunud sammud heaks kiideti, hääletasid kõik rühmad peale maaliidu (oli seekord vastasrinnas), kelle esindaja Uluots teatas kogu rühma erapooletuks jäämisest. Ta nimetas ka põhjuse: valitsus ei ole maaliidu rühma rahuküsimuses informeerinud.

Läbirääkimistega ei saadud alata 15. septembril. Vahepeal oli Eesti delegatsiooni keskel ja ka valitsuse ja sõjaväe ringkondades tekkinud mõtete lahkuminekuid rahuläbirääkimiste koha suhtes. Pihkvat ei peetud kõige õnnelikumaks kohaks. Peaküsimuseks oli, kuidas rahuläbirääkimised mõjuvad väerinnale. Mõned sõjaväelased argumenteerisid järgmiselt: Meie ei tea, mis tagamõttega venelased on teinud rahuettepaneku. Kui eestlased sõidavad Pihkva, kus delegatsioon sa-
tub isoleeritud seisukorda, võivad enamlased teatada

*) Vaata lehekülj 128.

kogu maailmale, et Eesti on äärmises raskuses ja on saatnud oma esindajad Pihkva paluma rahu. Sama informatsioon võidakse juhtida ka meie väeliinile. See kahtlemata nõrgendab, võib-olla isegi lõhub frondi. Arvati paremaks Vene rahudelegatsioon kutsuda Eesti territooriumile. Läbirääkimistekohaks soovitati kas Irboska või Petseri. Paljud pooldasid viimast. Rahu-konverentsi tarbeks arvati kõige sündsam olevat Petseri kloostr, kus võimalikuks peeti Vene delegatsiooni isoleerida nii, et ta ei saaks teha kihutustööd. Kardeti nimelt, et enamlikud rahudelegaadid võivad siin meie olukorra nõrgendamiseks tarvitada oma harilikku võitlusvõtet — propagandat. Vaieldused rahukonverentsi koha pärast lõppesid nii, et jäädi siiski Pihkva juure. Enamus ei pidanud soovitavaks enamliku rahudelegatsiooni tulekut läbi meie väeliini. Arvati, et see ehk kuidagi psühholoogiliselt võiks nõrgendada meie inimeste meeleolu.

Rahudelegatsiooni väljasõit määrati 15. sept. õhtuks. Ajakirjanikkudel lubati kaasa sõita. Luba anti õige kerge vaevaga, sest Eesti kroonu ei olnud seekord veel nii ametlik kui praegu. A. Birgi kui delegatsiooni esimehega sai 15. sept. lõuna paigu kaasasõidu võimaluste üle kõnelnud ja õhtuks olid ajakirjanikkude jaoks juba paberid korras. „Vaba Maa“ poolt sõitis J. Juhund, „Postimehe“ poolt R. Kangro-Pool, „Päevalehe“ esindajana nende ridade kirjutaja. Rahudelegatsioon vähenes viimasel silmapilgul kolme inimese võrra. Soomusrongide ülemal alampolkovnik Partsil soovitati mitte kaasa minna — tuttav löögimees, kes teab mis võib juhtuda, tuleb Pihkvas äkki mõni kuul nurga tagant... Ta jäi maha, samuti kapten Pärna. Välisministeeriumi teine esindaja Maim sõitis kaasa kuni Valgani ja otsustas seal oma rahureisi katkestada. De-

legatsioon kujunes koos tehnilise personaaliga siiski kaunis suureks. Tehnilisesse personaali kuulusid: sekretärina ja delegatsiooni kantselei ülemana R. Övel (praegu riigisekretäri abi), tema abina A. Susi (praegu advokaat), siis kaks masinapreilit, tõlgina kapten Villmann (praegu advokaat). Saatkonna asjaajajana ja majandusülemana võeti kaasa sõjaministeeriumi ametnik Labi ja teenijana polkovnik Limbergi tentsik. Kõs ajakirjanikkudega oli delegatsiooni viisteist inimest. Tagant järele on praegu raske mõista, mis ülesanded tookord võisid ettekujutatavad olla tõlgil Villmannil, sest kõik delegatsiooni liikmed valitsesid täielikult Vene keelt ja teiste keelte tarvitamine ei võinud tulla arvesse. Arvatavasti põhjustas seekordne prestiishi nõue tõlgi kuuluvust saatkonda, samal põhjusel sai ka vist delegatsioon ise nii arvurikas. Läbirääkimised Pihkvas arvati kestvat nädalapäevad. Kaasa võeti tarvilisel määral söögi- ja joogiaineid ja kaks autot.

Rahusaatkonna piirile viimiseks oli korraldatud erarong. See oli õige imelik ja ebamäärane meeleolu, mis valitses 15. sept. õhtul Tallinnas Balti jaamas delegatsiooni saatjate keskel. Üks Tallinna lehtedest kirjutas järgmisel päeval: „Silmapilk, kus rong eila õhtul Tallinna vaksalist meie rahusaatkonna Pihkva poole viis, kujuneb Eesti vabariigi ajaloo vahest saatuslikumaks, kui seda ette aimata võimalik. See tundus üks ajaloolisematest rongidest, mis Tallinnast kunagi välja saadetud.“ Jaama olid tulnud peaminister Strandmann, ülemjuhataja kindral Laidoner, välisminister Poska, rohkesti A. Kogu liikmeid ja sõjaväelasi. Rohkete õnnesoovide saatel asus rong punkt ¾11 õhtul teele.

Järgmise päeva lõunapaiku olime Irboskas. Frondi meeleolu näis olevat rahulik. Ohvitserid jutustasid, et

Pihkva rahuläbirääkimised.

teade rahuläbirääkimiste algamisest ei ole avaldanud pea mingit mõju sõdurite laiale massile; suhtumine rahujuttudele väga tagasihoidlik, isegi umbusklik.

Pihkva väerinnal valitses neil päevil ajutine vaikus. Tulid ette vähemad luursalkade kokkupõrked. Vahetati mõned harvad suurtükipaugud. Alles hommikul oli vaenlane saatnud Irboska rajoonis meie liini taha paarkümmend granaati. Kohalikud elanikud olid sõjakäruga harjunud ja põldudel käis kibe vilja kokkupanemine. Kella 4 paiku asetustime autodesse, et eelliinist läbi Pihkva kiviteele frontide-vahelisesse piirkonda, kindlaksmääratud versteposti juure sõita, kus venelaste poolt pidi vastu tuldama.

Valged lipud autode ninas, nii keerlesime tükk aega külavahelistel kõverikkudel teedel, kuni viimaks poolteise tunni järele jõudsime määratud kohale. Edasisõit sai nii-kui-nii võimatuks — granaadid olid kivitee sügavalt üles künnud. Tuli oodata, sest ümberringi ei olnud ühtki venelast näha. Peeti väiksel nõu. Birk algatas küsimuse, kas Pihkva jõudes Nõukogude Vene rahusaatkonna liikmetele kätt anda või mitte. See äkki üleskerkiv tseremoniaalipeensus riivas kõiki pisut üllatavalt, oldi vait. Birk arvas lõpuks, et ikka vist kätt ei võiks anda. Oleme ikkagi vaenlased, ei passi. Vastu ei vaieldud, poolt ka ei öeldud midagi.

Eemalt lähenesid punaväelased. Salga ülem raporteeris nagu kord ja kohus, et on volitatud rahusaatkonda vastu võtma ja Pihkva toimetama. On meele jäänud, et raporteerija kandis Eesti ohvitseri halli frentshi. Kõigil meil seoti silmad. Asusime nelja inimese kaupa ritta, üksteise käe alt kinni hoides. Iga rea keskele asus üks punaväelasest-saatja — nii jalutasime mõne versta läbi punase eelliini. Pimesi talutamine näis olevat rohkem vormi täitmine. Kui paari päeva pärast tagasi tulime, tähendas üks sõduritest-saatjatest sõbralikult: „Silmad seoti seepärast, et midagi näha ei olnud. Kui midagi oleksime võinud näidata, oleksite võinud ka lahtiste silmadega läbi liini tulla.“

Umber tunnipikkuse aeglase käigu järele lubati meil silmad avada. Meie ümber oli suur kogu jalaväelasi ja mõned ratsanikud, kes meid põleva uudishimuga ja vaikides silmitsesid. Meie autod olid esimese peatuskoha juurest tagasi saadetud. Siia olid meile vastu tulnud enamlaste sõidukid. Jõudsime kaunis hilja Pihkva, peaaegu pimedas. Korteriks oli määratud endine hotell „London“. Eesti saatkonna jaoks anti teine kord suure arvu tubadega. Pihkva oli sel ajal eriti kannatanud mitmekordse sõjalise vallutamise läbi. Võõrastemaja oli nähtavasti mitu rüüstamist näinud, nüüd aga kiirelt korda seatud. Oli kokku kantud iga-sugu mööblit, vaipu ja pilte. Laudadel paberossid ja värsked Nõukogude lehed. Komandant vabandas mitu korda sigarite puudumise pärast — ei olevat õigel ajal välismaalt päralt jõudnud. Ei tea kas meelega või kogemata oli intiimkabinettidesse suurel hulgal kuhjatud Balahovitschi ja Pihkvas olnud Eesti vägede ülema päevakäskusid.

Õhtul paluti alla söögisaali. Meie teada pidi sel ajal Nõukogude Venes valitsema suur puudus ja nälg. Laud oli aga kaetud väga rikkalikult ja maitsekalt. Teenisid meeskelderid harilikudes frakkides nagu va-

nastki. Esimeste muljete järele paistis, nagu püüaksid venelased igas vähemaski asjas alla kriipsutada, et nad eelseisvatele läbirääkimistele annavad suure tähenduse ja et nad Eesti rahusaatkonna Pihkvas õige kaua kinni peavad.

Vene saatkond asus samas hotellis alumisel korral. Oli meist tund aega varem Moskvast kohale jõudnud, ja kuulsime esimest korda, et delegatsiooni esimeheks oli teedekomissar Krassin ja üheks liikmeks väliskomissariaadi kolleegiumi liige Litvinov. Kokkusaamine esialgseks tutvumiseks oli määratud veel samaks õhtuks all saalis klaasi tee juures. Olime huviga oodanud esimese kohtumise momenti, eriti seda, kuidas Eesti delegatsiooni esimees peab kinni oma kavatsatud esinemisreeglit. Krassin juba ootas Litvinoviga teiste seltsis, kui astusime saali. Delegatsioonide juhid ulatasid teineteisele käe vabalt ja kõhklemata. Krassin kasvult üle keskmise, tugevalt halliks lõõnud juuste ja terava lõuahabemega. Pilg energiline ja puuriv. Riie-tatud hästiistuvasse tumehalli Inglise ülikonda — miks pidigi niisugusele gentlemanile keelama kätt.

Järgmiseks hommikuks kella 11 oli määratud rahukonverentsi esimene istung Saksa gümnaasiumi ruumides, Kubneri tänaval. Uulitsal äratas erilist tähelepanu polkovnik Rinki pagunitega ja punaste piiksilampassidega ohvitserimünder. Koosolekute-maja oli valju sõjaväelise valve all. Meid üllatas konverentsisaali pidulikkus: taevakarvasinise siidiga kaetud mööbel, toodud nähtavalt endise kubneri lossi mõnest stiilsest rokokootoast, laual valumas küünlad, seinad draperiitid veripunaste plakaatkangastega, aukohtadel Lenini, Marxi, Sinovjevi j. t. pildid.

Vene delegatsiooni kuulus peale Krassini ja Litvinovi rahvakomissari kolleegiumi liige professor Bogoljepov, sõjalistest ekspertidest oli kohal kolm punaväe ohvitseri, nendest üks eestlane Kukk, endine kindralstaabi ohvitser. Delegatsioonid asetustid pikliku laua ümber. Krassin avas istungi ja pidas rahulikul, kõlaval häälel punkt veerandtunni pikkuse kõne, mis oli hästi kokkuseatud mitingujutus: „Me peame võitlust, olles ümberpiiratud kindluse seisukorras. Kuid vaatamata sellele ei mõtlegi meie järele anda. Ükshaaval saame kõigi oma vaenlastega valmis, oleme kindlad oma lõpulisel võidul. Kuid meil on eriline põhjus soovida rahuseisukorra jaluleseadmist selle maaga, kelle esindajad meil on au vastu võtta nende seinte vahel. Soovime rahu Eestiga mitte ainult seepärast, et seda vajavad tõsised majanduslikud põhjused, mis sunnivad korraldama majanduslikke sidemeid Vene ja ta endiste rajamaade vahel. Selle juurde seltsib ka teine põhjus: meie ei unusta iial seda heroilist võitlust, mida Eesti proletariaat on pidanud tsaarivalitsuse ajal koos Vene proletariaadiga. Vene tööliste ja talupoegade nimel saadame tervituse üle demarkatsioonijoonel Eesti proletariaadile!“

Birk vastas lühidalt ja Eesti keeles. Kõne peamõtteks oli, et Eesti rahvas ei ole sõda alanud ja et ta peab ainult kaitsesõda, siis ei olnud tal põhjust tagasi lükata Vene rahuettepanekut. Eesti rahvas on valmis rahu tegema, aga see rahu peab olema püsiv ja kestev, kindlustama meie riikliku iseseisvuse ja rippumatuse,

meie rahva ja riigi julgeoleku, ja selle rahu tegemisel ei tohi puududa teatavad eeltingimused.

Volituste heakskiitmisele järgnenud läbirääkimistest selgus, et Vene delegatsiooni sooviks oli rahuküsimust kiires käigus harutada. Krassin tõstis kohe vaherahu küsimuse päevakorraale. Vene esindajatele tuli nüüd kaunis ootamata Eesti delegatsiooni teadaanne, et enne vaherahu küsimuse harutamist tuleks selgusele jõuda mõnede eeltingimuste suhtes. Birk refereeris lähemalt Eesti delegatsiooni eeltingimuste sisu: Eesti vabariik peab sõda Nõukogude liiduga kaunis pikal frondil. Nõukogude Vene on suurriik, kes on paremini varustatud, kellel on suured elavate jõudude tagavarad. See suurriik ei sõdi üksnes Eesti, vaid ka tema naabritega, teiste rajariikidega, kes on samuti tekkinud endise tsaaririigi ääremaaadel. Eestit huvitab küsimus, kas Vene ka teistele rajariikidele on teinud rahuettepaneku ja missuguse vastuse need riigid on annud. Läti, Leedu ja Soome on Eesti lähemad naabrid. Kui sõda ühega lõpeks ja teistega edasi kestaks, võiks seiskord hädaohtlikuks kujuneda sellele riigile, kes esimesena rahu on teinud. Kindla rahu ja Eesti vabariigi julgeoleku huvides seisab, et Nõukogude Vene alustaks korruga kõigi nende rajariikidega rahuläbirääkimisi, kellele rahuettepanekud tehtud.

Nüüd sadas venelaste poolt rida vastuküsimusi: Kas Eesti valitsusel ja rahudelegatsioonil tõesti ei olnud teada rahuettepanekutest Lätile, Leedule ja Soomele? Kui Eesti naabritel tuleb eitav vastus, missugune oleks siis Eesti seisukoht? Kas oleks Eesti valmis tegema Venega separaatrahu? Birk vastas Eesti delegatsiooni nimel, et Vene rahuettepanekutest Eesti naabritele on liikunud ainult kuuldused, mispärast tarvilik oli selle kohta siin täit selgust muretseda. Vastuse separaatrahu asjus lubas Eesti delegatsioon anda õhtusel koosolekul.

Õhtune koosolek peeti kell viis ja oli õige lühike. Eesti delegatsiooni esimees tähendas, et Eesti valitsusele on teatatud mõnedest faktiulistest andmetest, mis alles Pihkvas teatavaks saanud. Vastust ei ole aga veel tulnud, nii et Eesti delegatsioon võib oma seisukoha deklareerida alles järgmisel hommikul.

Litvinov tegi teatavaks rahuettepanekud, mis saadetud Riiga, Helsingi ja Kaunasesse — Läti ja Leedu valitsusele Vene keeles ja Soomele Prantsuse keeles. Selgus, et Eestile oli rahuettepanek tehtud esimesena ja et kolmele naaberriigile saadetud raadiogrammis oli eriti rõhutatud asjaolu, et Eesti juba nõusoleku on avaldanud rahuläbirääkimisi alata. Lõpuks küsis Krassin, mida mõtleb teha Eesti delegatsioon siis, kui Eesti valitsuselt niipea ei tule vastust. Birk vastas, et Eesti delegatsioon ka siis võib teatavaks teha oma seisukoha, kui kuller homme hommikuks ei peaks jõudma tagasi.

Järgmine, 18. septembri, koosolek, mis peeti hommikul, kujunes viimaseks. Birk võis nüüd teatada, et Eesti soovib rahuläbirääkimisi ikkagi pidada ühiselt

naabritega. Läbirääkimised tuleksid aga seni edasi lükata, kuni Nõukogude Vene on ka teistelt vastused saanud, mis võivad rutuliselt järgneda.

Krassin ja Litvinov võtsid nüüd kaunis süüdistavad positsioonid, avaldades imestust, miks Eesti varem ei teatanud neist kõrvaltingimustest, kui ta vastu võttis Vene rahuettepaneku. Venel ei oleks siis sugugi tarvis olnud rahudelegatsiooni-aparaati liikuma panna ja inimesi Moskvast Pihkva saata, et niisugust lihtsat fakti Eestile teatavaks teha, kas Vene ka tema naabritele on teinud rahuettepaneku või mitte. Vene on nõus rahuläbirääkimisi pidama ka Eesti naabritega koos ja seda oleks Eesti võinud kindlaks teha ka teisel teel. Krassin tegi Eesti delegatsioonile ettepaneku Pihkva jääda, sest tehniliselt kujuneks asi ikka nii, et läbirääkimisi ei peeta ühiselt. Iga maaga tuleb rida eriküsimusi lahendada ja Eestiga võiks juba nüüd mõtteid vahetada rahu üldiste aluste üle.

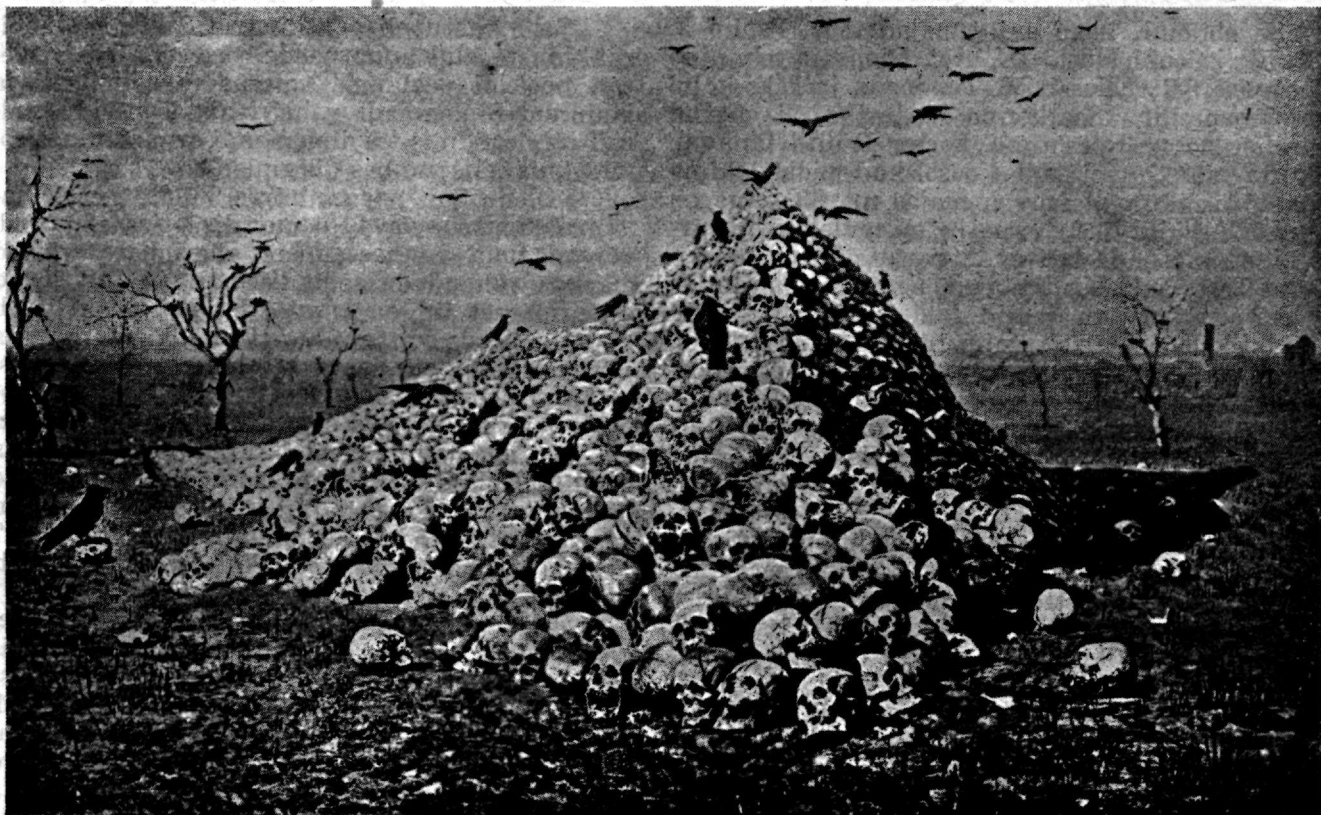
Birk vastas: Küsimus, mis meie poolt algatati, ei olnud sugugi nii lihtne, et seda oleks võinud lahendada posti- või raadioteel. Meil on tarvis selgitada asjade faktiulist seisukorda, kas Nõukogude Vene naabritele rahuettepaneku on teinud ja kas ta nõus on ühiseid läbirääkimisi pidama. Vene rahudelegatsiooni esimehe sõnadest oleme järeldanud, et Nõukogude Vene poolt selleks takistusi ei ole. See fakt on meile erilise tähendusega. Läbirääkimised olid lõpul. Venelased tegid poliitilise numbrilise ja konstateerisid, et läbirääkimised on lõppenud Eesti süü pärast. Eesti teadaanne rõhutas, et delegatsioon ei pea läbirääkimisi lõpenuiks, vaid ainult katkenuiks. Eesti ei ole sõda alustanud ja ei saa seepärast süüid ega vastutust kanda.

Ruttulõppenud konverentsist jäi mulje, et läbirääkimistel tõepoolest vähe sisu oli. Tulu, mis meie Pihkva-sõidust saime, oli vast see, et me nüüd kindlasti teadsime: venelased soovivad iga hinna eest rahu. Kes teab, kuidas sündmused edaspidi oleksid arenenud, kui Pihkva nõupidamised vaherahuallakirjutamisega oleksid lõppenud. Üks näib aga kindel olevat, et me siis rahulepingus oleksime suutnud paremaid tingimusi välja kaubelda.

Lahkusime samal õhtul Pihkvast. Rahvas piiras murruna hotelli. Vene delegatsioon tuli välja uulitsale jumalaga jätma. Mõlemalt poolt avaldati soovi ja lootusi peatseks jällejärgemiseks. Kell 6 kihutasid autod üksteise järel teele. Kui sinna kohta jõudsime, kus Pihkvasse tulekul autosse istusime, seoti silmad kinni. See kinnisilmi-teenkond kestis nüüd aga lühemat aega, sest õhtu hakkas juba kujunema ööks. Puna-sõdurid ja -ohvitserid saatsid meid kuni Eesti traat-tõketeni. Jumalagajätmine oli väga südamlilik. Mõne minuti järele olime Eesti soomusrongide juures väljas. Hiljem kuulsime, et Pihkvas olid areteeritud kõik need eestlased, kes olid tänavatel kõnetanud Eesti rahudelegatsiooni liikmeid.

V. Koch.

V. V. Vereščagin: Sõja apoteos.

TARTU RAHULEPING JA TA SÕLMIJAD

(Isiklike mälestusi. R. Eliaser)

Ettevalmistused.

Novembrikuu lõpul 1919. a. sain kord kutse minna J. Poska poole Liiva tänavale läbirääkimisele. Ilmusin sinna ühel pühapäeva õhtupoolikul. Minu sinnailmumisel oli kadunud J. Poska oma kabinetis ametis ja enne kui ta mu jutule võttis tuli mul mõni minut vesta juttu ta abikaasaga. Viimane tähendas siis muuseas, et tema abikaas olevat kogu päeva ametis mingisuguse lepingu kava kokkuseadmisega. Nagu hiljem selgus, oli see Tartu rahulepingu kondikava, mille kallal kadunud riigimees kogu pühapäeva töötas.

Kui J. P. mu viimaks vastu võttis, selgus, et ta mulle ettepaneku tahtis teha, minna temaga ühes Tartu Eesti rahusaatkonna „asjade valitsejaks“. Pean ütlema, et tol korral millegipärast armastati seda nimetust, kuigi suuremale hulgale jäi saladuseks, mispärast just sääraselt nimetati isikuid, kelle valitsemisel õieti väga vähe asju oli. Arvan, et see nimetus oli pärit Vene Ajutise Valitsuse päevilt, kus väikestele asjadele vahest anti suured kõlavad nimetused. Minu katsed vastu rääkida sellele ettepane-

kule tõrjus hr. J. Poska kindlasti tagasi ja ma andsin oma nõusoleku.

Päev või paar hiljem viis meid rong juba Tartu poole. Saatkond asus Tallinnas 2. klassi vagunisse, mis oli tol korral suureks luksuseks, sest üldse oli ju siis väga vähe 2. klassi vaguneid. Samasse vagunisse olid asunud ka mõningad välisajakirjanikud oma kirjutusmasinatega. Varsti pärast rongi väljasõitu palusid ajakirjanikud luba esitada J. Poskale neid huvitavaid küsimusi, milleks viimane oma nõusoleku andis. Täpselt enam ei mäleta nende küsimuste sisu, kuid niipalju on meeles, et kadunud J. Poska andis liig otsekoheselt esitatud küsimustele kaunis põiklevad vastused, ise sealjuures heatahtlikult naeratades. Vastused pandi sealsamas vagunis masinatel kirja ja esimesel võimalusel läksid nad juba traaditeel Eestist välja.

2. Eesti rahusaatkonna koosseis ja töökorraldus.

Eesti rahusaatkond koosnes: juhataja — J. Poska; liikmed — Ants Piip, dr. Mait Püümann, kindral J. Soots ja Jul. Seljamaa. Peale

selle abijõud, nagu asjatundjad: R. Paabo J. Puhk, kolonel Mutt, K. Ast, Oinas ja tehniline personal: R. Eliaser, V. Tomingas ja kaks-kolm masinapreilit. Saatkonna korteriks oli võetud endise notar Rosenthali korter Rüütli tänaval, kuna rahukonverentsi koosolekud pidid leidma aset Aia tänaval asuvas majas nr. 39, kus on praegu riigikohus. Niipalju kui mäletan, oli tarvilise sisseseade konverentsi ruumidesse hankitud Tartu seltskond mõnede agaramate prouade eestvõttel. Ruumid olid küll tühjavõitu, kuid siiski küllalt otstarbekohased ja avarad selleks, et temas ära paigutada kaht saatkonna koosoleku saali, üldkoosoleku saali ja Eesti saatkonna kantseleid. Sissepääs ruumesse sündis eriliste lubadega, mis anti välja Eesti saatkonna poolt ja mida kontrollisid uksel seisvad vahisõdurid.

Töö korralduse kohta pean ütleva ainult paar sõna, sest see oli harilik: kumbki saatkond töötas välja oma ettepaneku ja arutas läbi teise poole vastuettepaneku oma kinnisel koosolekul. Neil koosolekudel, millest suurem osa jäi protokollimata, arutati tihti peensusteni läbi üksikud taktilised sammud, taktilised võtted. Kuid pean kohe ütleva, et küllalt tuli ette juhtumeid, kus siiski vastaspoole samm, mis polnud ette nähtud, üldkoosolekul J. Poska poolt osavasti paraliseeriti ja saatkonna liikmed pärast üldkoosolekutki tundsid mõnu kadunud riigimehe osavusest.

Kuna Vene saatkonnal oli kaasas stenografist, kes pani kirja kõik üldkoosolekul peetavad läbirääkimised ja siis paar päeva hiljem andis oma stenogramm läbivaatamiseks Eesti saatkonnale, kel endal puudus stenografist, siis otsustati Eesti poolt piirduda stenogrammide täpsuse järelevalvega. See ülesanne lasus William Tomingasel, kes ka kõigil üldkoosolekutel pidi käima ja oma märkused tegema, et tarbekorral oleks kergem teha parandusi. Minu õlgadel lasus Eesti saatkonna kinniste koosolekute otsuste vormuleerimine, kui see tunnustati tarviliseks, nende otsuste põhjal ettepanekute esialgne väljatöötamine ja selleks üksikutele saatkonna liikmetele kaasaaitamine ning abijõudude läbi ettepanekute ja materjalide paljundamine kui ka ajakirjanduse informeerimine konverentsi tööde käigust sellekohaste ametlikkude bülletäänide läbi, mis peaaegu igapäev välja anti. Eesti saatkonna töödes on muidugi asju, millest minu arvates veel vara on rääkida. Kuid mõned momendid võiksid siiski juba praegu kuuluda avalikkusele. Nii näiteks ei oleks vist üleaarne ära märkida vähemalt mõnede saatkonna liikmete suhtumist rahuläbirääkimistesse.

Nagu eelpool nimetasin, valmistas kadunud J. Poska rahulepingu kondikava valmis juba Tallinnas, oma korteris veel enne väljasõitu Tartu. Oli tunne, et Poska võttis neid läbirääkimisi kohe algusest peale väga tõsiselt.

Selle vastu oli aga kindral Soots rahuläbirääkimiste alul suur nende vastane. Ma mäletan pooleldi veel neid vaidlusi hr. kindrali ja kadunud diplomaadi vahel, mis lõppesid kindrali järeleandmisega diplomaadi argumentatsioonile, mis käis umbes järgmiselt:

„Olen nõus teiega, härra kindral, et rahuläbirääkimised võivad demoraliseerida sõdureid, võivad tuua vennastamisi väerinnal, võivad märksa vähendada sõdimishimu väeliinil. Kuid sellegipärast julgen arvata, et meil siiski tuleb katsuda saada kätte rahu. Ja mida rutem, seda parem. Sest teie peate ju olema minuga nõus, et kuigi me sõdiksime veel aasta, kaks, kolm, ütleme isegi viis, siis ometi kord tuleb moment, kus peame algama neid läbirääkimisi. Et siis need hädaohud oleksid väiksemad, on raske ette ütelda, sest meie rahva arvu juures võib ennem vastupidist oletada. Eks ole nii, härra kindral?“

Ja kindral andis järele, kuigi vastatahtmist, kuigi suure skepsisega asudes tööle.

Väga aktiivne oli lepingu sõlmimisel veel ka hr. prof. A. Piip, kuigi minu äranägemise järele J. Poska kunagi ohje enda käest sekundiks ei ära ei lasknud libiseda, saatkonna liikmed M. Püümann ja Jul. Seljamaa paistsid mulle tagasihoidlikumaina ja tegid ainult harva üksikuid märkusi. Hr. prof. A. Piibu meeleolude kohta olgu veel niipalju öeldud, et tema närvid paistsid mulle vähem vastupidavana, kui kadunud J. Poska omad. See tuli eriti ilmsiks kauplemistes kullafondi pärast, mida, nagu teada, lõppeks Venemaa meile 15 miljoni rubla suuruses summas andis välja. Alul ei tahtnud Venemaa esindajad midagi sellest kuulda ja alles pikapeale hakkasid nad vähe-haaval järele andma. 13. detsembril 1919. aastal saadi teada, et enamlasted siiski tõsiselt soovivad sõlmida rahulepingu. Ja samal päeval andis ka Joffe esimest korda järele selles küsimuses, arvates, et jutt võiks siiski olla vahest 2—3 miljonist, mitte aga suuremast summast. Need kauplemised kestsid kaua, enne kui lepiti kokku 15 miljoni kuldrublale. Ja hr. professor kartis mitmel korral, et leping võib seepärast nurjuda, ning avaldas nende ridade kirjutajale imestust, miks küll hr. Poska selle summaga nii kangesti pingutab. Ma usun, et hr. professor oleks leppinud palju väiksema summaga, et aga ainult rutemini leping sõlmitaks. Säärased on vähemalt nüüd aastate järele muljed ja mälestused.

Vene rahusaatkond.

Vene rahusaatkonna ametliku koosseisu üle jutustavad muidugi ametlikud dokumendid. Jätan seepärast selle osa oma kirjutisest välja.

Lugejat võiks vast rohkem huvitada need andmed, mida nois pabereis ei leidu.

Neist paar rida.

Vene saatkond, saadikud ühes asjatundjate ja tehnilise personaliga, koosnes 27-st isi-

kust. Ja selle saatkonna isu kohta liikus siis kõik-sugu anekdoote, nagu näiteks, et need 27 inimest kulutavad päevas oma 25 naela suhkrut ja määratu hulga leiba, sest nii üht kui teist võetavat lauast ära minnes endaga kaasa.

12. detsembril 1919. a. sõitis Krassin, kes esialgu oli Vene saatkonna juhiks, Tartust Pihkva kaudu Venemaale. Mis põhjustel see sündis, ei olnud meile teada, kuid üks on kindel, et ta järeltulija Joffe oli palju painduvam, mispärast ka temaga kergem oli läbirääkimisi pidada. Kras-sinil oli ärasõitmisel kaasas tema pagas, mis kaalus oma 100 puuda. Esialgu vangutati selle üle pead ja ei jõutud kohe otsusele, millisele seisukohale asuda, kuid varsti saadi teada, et mõni päev enne seda oli linnas enamlaste poolt suuremal arvul kokku ostetud toiduaineid: võid, juustu, suhkrut jne. Ja siis oli seisukoht kindel: Krassin lahkus Eestist oma 100-puudase pagasiga ilma ühegi vahejuhtumiseta.

Vene saatkonna tehnilise personali nime all kaasas olevate isikute poolt kardeti suurt agitatsioon. Kartus oli seevõrra suur, et saatkond tervena paigutati, nagu teada, Veski tänaval asuvasse endise lastekliiniku majja, mis tänavalt on kaugel ja aiaga eraldatud, ja peale selle oli veel seal seatud sisse nende järele salavalve. Kuid meie n. n. salavalve oli liiaks avalik, mistõttu aset leidis järgmine vahejuhtumine.

22. jaanuaril 1920. a. oli rahulepingu tekst juba niikaugel, et mina ühes Vene saatkonna sekretäriaga hr. Klõškoga läksime linna trükikoda otsima, kes lepingu trükkimise võiks enda peale võtta. Parajasti, kui olime kõige suuremas kauplemise hoos Mällo trükikoja juhatajaga, kes ei tahtnud tööd võtta vastu, sest et trükikojal olevat suured kroonu tellimised täita, astus sisse samasse trükikojas kontoriruumi, kus meie olime, sõdurimundris noormees. Enne kui ta sai suu lahti teha, lausus Klõško mulle ärritatud toonil: „Ma avaldan teile päris ametlikult: See sõdur alatasa saadab meid koju. Kui tahetakse meie järele valvet pidada, siis tehagu seda mõistlikumalt, mitte aga säärasel häbematul kombel. Igal häbematusel on oma piir.“

Selle avalduse andsin Poskale edasi ja „sõdur“ kadus Vene saatkonna „kojusaatjate“ hulgast. Ja seega oli vahejuhtumine likvideeritud.

Mõned erilised momendid.

Põnevaimaid silmapilke oli 1919. a. jõululauapäev, kus taheti jõulukingituseks saada kätte vaheerahu. Vaheerahulepingu tekst oli valmis, koos Karl Astiga tõlkisime selle Vene keelest Eesti keele, kusjuures, nagu hiljem selgus, oli tõlkesse sattunud paar viga: nimelt oli jäänud vahele paar lauset, mis prof. Piip pärast jõulu parandas ära, enne kui 31. detsembril 1919. a. vaheerahulepingule alla kirjutati. Et lepingu alla kirjutamist juba kella 5-st õhtu iga moment loodeti, siis peeti Tartu jaamas Tallinna poole mi-

nev õine rong kinni kuni kella 3-ni öösel, kus selgus lõplikult, et vaheerahu jõuluks siiski ei saa: Vene saatkond seletas, et ta ei ole saanud oma valitsuse nõusolekut selleks. Ja meie saatkond sõitis pühi pidama Tallinna. Hr. Poska seletas siis ka venelastele, et tema pühade ajal räägib oma valitsusega ja küsib lähemaid juhtnõure. Seetõttu tehti töödele pühadeks vaheaeg. Kui rong kell 3 jõuluööl Tartust hakkas liikuma, oli kõigi meel kurb — sõda kestis väeliinil edasi ja veel palju hirmsamal kombel kui seni. Enne Tallinna sissesõitu lausus Poska mulle nukralt: „Mina vist küll enam tagasi ei lähe. Nagu näha, ei suuda ma ometi lepingut läbi suruda.“

Kuid pärast jõulu sõitis saatkond sama Poska juhatusel tagasi. Nüüd ei kulunud enam palju vaeva vaheerahu saavutamiseks ja juba 31. detsembril 1919. a. kirjutati alla vaheerahulepingule, mis verevalamise liinil seisma pani. Muidugi tuleb siin palju panna viimase ägeda pühadeaegse kallaletungi tagasilöömise arvele.

Pärast seda edenesid rahuläbirääkimised juba palju kergemini. Ja kui üldkoosolekul algasid vaidlused, mis ähvardasid pooli lahku ajada, tehti ikka vaheaeg. Ja saatkondade juhatajad hakkasid omavahel „nelja silma“ all vahetama mõtteid. Need „mõtete vahetamised“ kestsid tihti tundide kaupa. Ei mäleta enam, kes tuli sellele mõttele. Kuid üht peab ütleva, et neil saatkondade juhtide mõtete vahetamistel oli lõpmatu suur tähendus lepingu saavutamisel. Vene esindajad üldkoosolekul rääkisid tihti propaganda mõttes, lootes nende kõnede avaldamisele. Meile ei olnud see aga kuigi soovitatav. Olid saatkondade juhatajad kokku leppinud, siis ei olnud ka enam üldkoosolekud nii tüütavad.

Palju löbu pakkus Eesti saatkonna liikmetele ka see, kuidas dr. Püümann piirikomisjonis venelastele püüdis teha selgeks, et üks või teine küla juba seetõttu pidavat kuuluma Eestile, et ta nimi olevat puht-eestiline. Kas venelased neid väiteid uskusid, on raske öelda, kuid eestlased küll sagedasti ei tunnud neis nimetutes oma emakeelt ära.

Lõppmärkused.

Kümme aastat on möödunud ajast, mil alla kirjutati Tartu rahuleping. Ta järele pandi väerindel verevalamine seisma. Eesti rahusaatkonna juht J. Poska, rahulepinguga Tallinna poole sõites, arvas, et tema elutöö on nüüd tehtud, tema võib nüüd ära puhkusele minna Haapsallu või, kui juba, siis riigikohtusse. Ja ta läkski varsti puhkusele. Kuid nii mõnedki rahulepingu punktid, mille üle Tartus ägedalt ja kaua vaieldi, ootavad ikka veel teostamist, nagu metsakontsessioon, Tallinna-Moskva raudtee kontsessioon ja veel mõnigi teine asi.

MIS ARVAS MAAILM EESTI-VENE RAHUST

PRANTSUSE JA LÄTI VASTUSEIS, INGLISMAA JA SKANDINAAVIA HEAKSKIIT

LENIN ÜTLES: „VARSTI TEEME EESTIGA UUE RAHULEPINGU“

Tänases „Kaitse Kodu!“ numbris valgustavad autoriteetlikud ja asjaosalised tegelased Eesti-Vene rahulepingu sõlmimise olusid ja tagaseinu vististi avameelsemalt kui oleme seda kuulnud seni — selle tähtsa sündmuse liigvärskuse tõttu. Vististi puudutab mõni autor valgustavalt ka meeolusid, mis see meie diplomaatia suurim võit äratas Lääne-Euroopa suurriikide ja ka meie naabrite seas. Aga ei ole siiski vist ülearune tuua väikese ülevaate sellest, kuidas seda fakti hindas siis välismaa ajakirjandus, maailma avalik arvamine.

Eesti valitus astus rahuläbirääkimistega julge sammu. Lääne suurriigid elasid siis veel kindlas usus, et Vene enamlus on ainult ajutine, küll aga väga kahjulik nähe, mis tuleb suruda alla, lõpetada. Selleks oli korraldatud enamlastevastaseid sõjalisi ekspeditsioone Põhja-Venemaal Arhangelskis ja Murmanis (inglased), Lõuna-Venemaal (prantslased), Kaukauses (inglased, itaallased, prantslased) ja ka Kauges Idas (inglased, prantslased, itaallased, jaapanlased, čehhid, ameeriklased, belglased, isegi paar kompaniid Prantsuse neegreid). Aga need olid juba nurjunud või olid nurjumas, kui algasid Eesti-Vene rahuläbirääkimised. Arusaadavalt ei olnud see liitlastele kuigi meelegärele, eriti Prantsusmaale, kes ikka veel põlnud kaotanud lootust ehitada üles oma endine liitlane, „Vana Venemaa“. Inglased olid rohkem taibanud, nende ajakirjandus oli välismaal esimene, kes julges tunnistada Eesti teguviisi õigeaks. Kuid suuri kahtlusi avaldas ka tema. Peame seejuures pidama silmas, et see oli ajal, mil meil enamaltjaolt riikidelt oli veel de facto'gi tunnistamine saamata.

Aga aegamööda muutusid vaated — kuid laseme seda väljendada välismaa ajakirjanduse tsitaatidel enestel, nii palju kui need nüüd, 10 aasta pärast, on veel kättesaadavad.

Vana-aasta viimse päev a. 1919. Eesti peab enamlastega läbirääkimisi sõjariistaderahu saavutamiseks; samal päeval see kirjutataksegi Tartus alla. Ja samal päeval kirjutab Londoni „Westminster's Gazette“:

„Clémenceau (Prantsuse toaegne peaminister, nüüd hiljuti surnud) nõuab Eestilt liig palju: et nad Prantsuse huvides aitaksid enamlasti blokeerida ja kukutada.“ Sama päeva „Morning Post“ kirjutab: „Prantsusmaa on Balti riikide liidu vastu, sest see teeks need tugevaks ja nende pärastise ühinemise kodanliku Venemaaga raskemaks. Prantslased töötavad

vastu Briti Balti poliitikale, püüavad Judenichi vägede riismeid kõvendada Bermondtiga, et nii vähendada Eesti ja Soome kaalu Baltimere ääres.“

Vaherahu allakirjutamisel oli ka see tagajärg, et nüüd lätlased hakkasid seda meile süüks panema, seejuures tehes tähtsa näo, et nemad nüüdsest peale tahavad Baltimere ääres olla neiks õigeiks liitlaste huvide kaitsjaks. (Et see neil alul osalt õnnestus, teame nüüd kurbadest kogemustest piirajamisel, kus liitlaste „erapooletu“ vahekohus oli lätlaste kasuks mõneli erapoolik.) Ja 3. jaanuaril kirjutab Läti valituse häälekandja „Waldibas Wehstnesis“: „Latvija-Eesti välispoliitikas, mis seni on olnud ühine, on Eesti poolt sünnitatud sügav lõhe — ootamatult enamlastega sepaaratse vaherahu sõlmimisega. See paneb imestama mitte üksnes Läti, vaid ka Lääne-Euroopa.“ Momenti püütaksegi kasutada: lätlased asutavad Valka ja ümbruskonda, mida peavad nüüd äkki „põliseks Läti maaks“, oma komandantuurid, neis maakohdades asuvad Eesti väed, kes on vabastanud ka kogu Põhja-Läti, ristitakse äkki „Eesti okupantideks“...

5. jaanuaril kirjutab Londoni mõjukas „The New Statesman“: „Prantslased ähvardavad eestlasi jätta ilma mingisuguse abita, kui viimased peaksid tegema rahu. Briti rahvusvaheline au kohustab Inglise valitsust selles asjas andma seletust, muidu ei usu liitlasi enam ükski Ida-Euroopa rahvas.“ Sama päeva „Observer“ ütleb: „Briti peab endast raputama Prantsuse poliitikaikke ja lubama teha rahu sellel, kes rahu tahab.“

Ameerika „Chicago Tribune“ 3. jaanuarist: „Eesti seisukord on kriitiline. Liitlased, esijoones Prantsusmaa, ähvardavad teda blokaadiga sel juhul, kui ta peaks tegema rahu. Ei tee ta aga seda, ähvardab teda punavägede sissetungimine. Eesti loodab veel ainult Ameerika ja Inglismaa õiglustundes. Näib, nagu tahaksid prantslased saata sõjavägede Eesti okupeerimiseks. Kõneldakse ka Prantsuse-Saksa okupatsioonist, et Eestit hoida rahu tegemisest Venemaaga.“

Muidugi ei või me neid teateid võtta nii, nagu oleks see kõik olnud puhas tõde. Aga terake tõtt oli neis siiski olemas: kõik Vene „valged“ ja Balti saklaste ringkonnad panid maksma kõik oma sidemed ja mõju, et aga liitlased sunniksid Eestit sõda jätkama. Kuid mõistlik-

ke hääli kuuldus siiski rohkem — ja jälle Inglismaalt, kus 6. jaanuaril kirjutas „Daily Chronicle“:

„Keegi ei või eestlasi rahutegemise pärast süüdistada. Nende korralik, homogeenriik vajab eeskätt rahu. Enamlaste raske kallaletungi on nad löönud vahvalt tagasi ja on näidanud äärmist vastutulekut liitlaste soovidele, lubades Judeničil kasutada oma territooriumi, kuigi Kolčak ega Denikin ei tunnustanud nende iseseisvust. Nüüd, kus Judeniči avantüür on lõpnud ja liitlased oma sõdureid sinna ei taha saata, mis põhjus oleks meil eestlastelt nõuda sõja jätkamist? Endastmõistetavalt ei või neilt nõuda, et nad sõdiks venelaste eest, kes nende iseseisvust ei tunnusta, kuna enamlased seda teevad. Kui õnnestub rahutegemine, järgnevad arvatavasti ka läbirääkimised Poola, Soome ja Lätiga, mis teeb võimatuks Vene isolatsiooni ja nõuab meie Vene-politiika muutmist.“

Need sõnad olid — nüüd näeme seda — haruldaselt õige ettekuulutus ja valmistasid ette teed Briti pärastisele teguviisile, kuigi selleks kulus veel hulk aega.

Kuidas kõneldi rahutegemisest Eestiga Moskvas? Selle iseloomustuseks olgu toodud väljavõte 8. jaanuari „Isvestijast“: „Valge Eesti on sunnitud kirjutama alla vaheerahule.

Meie vaenlased on näinud, et meiega naljatamine läheb maksma palju. Eesti eeskujul talitavad teisedki riigid.“ Samas numbris on teada meelevaldustest Moskvas, mis on korraldatud vahe-rahusõlmimise puhul.

Samal ajal avaldab Riias Prantsuse sõjaväesaatkonna liige Gérard seletuse: „Sõjariis-tade-rahutuli prantslastele täiesti ootamatult. Kui Eesti vabariik ei pane tähele liitlaste näpunäiteid, jäetakse ta saatuse hoole, ja siis näevad eestlased ise, et nad ei suuda elada välise abita...“

Aga suutsime, suudame veel!

Sama Gérard asub Eesti-Läti piiriküsimuses, kasutades momenti, nüüd ägedalt Läti poolehoidjaks ja kõneleb liitlaste abist „Eesti ülekohtu vastu“ (mis seisis ainult selles, et meie ei annud üle lätlastele Valka...). Samal ajal levitab Läti ajakirjandus teateid, et see või teine liitlaste esindaja olevat Eestilt nõudnud „separaat-rahust“ loobumist, paneb seesugused sõnad suhu isegi Tallinnas viibivale Jaapani ohvitserile, kes aga ei viivita Läti valeteadete ümberlükkamisega. Üldse arendavad lätlased meie vastu vahekorra õige teravaks, esinevad õige kategooriliselt piiriküsimuses, kõnelevad „Eesti ikkest Põhja-Lätis“. Landeswehri ja Bermondti päevad on seal juba ununenud lätlasele

Eesti-Vene rahulepingu ratifitseerimine Moskvas.
Pildil pahemalt paremale kol. Puskar, Kartau, Seljamaa, Karahan ja Cicerin.

omase kiirusega... Aga läheme tagasi pärisvälismaa avaliku arvamise juure.

Jaapani suuremate lehtede esindaja Eestis, K. Fuse, ühenduses Läti teadetega, avaldab Eesti ajakirjanduses seletuse, milles ütleb: „Eesti teeb öieti, kui asub iseseisvalt Vene küsimuse lahendamisele. Oma lehtedele saadetud sõnumites olen ka Jaapanile soovitanud Eesti eeskujuu.“

Õige sümpaatlikult suhtub Eesti algatusele Itaalia avalik arvamine. Nii „Tevere“ kui mitu teist Rooma lehte avaldavad Eesti vastu suurt huvi ja nõuavad valitsuselt Eestile tunnustust — „et nii avada tee Venemaale“.

10. jaan. kirjutab Londoni „Times“: „Prantslased ei ole veel kaotanud lootust piiririike koos ajada sõdima Venemaa vabastamiseks. Homme algab Helsingis Balti riikide konverents, sinna komandeerib Prantsusmaa kindral Etiévanti, et kõigi Balti riikide väed koondada ühe liitlaste kindrali ülemjuhatusse alla. Kui Eesti siiski teeb rahu, tahavad prantslased teda hakata blokeerima.“ Sama päeva Pariisi „Echo de Paris“ nõuab Eestilt õige kategooriliselt, et ta „ei katkestaks piiririikide-vööd“.

18. jaanuaril teeb liitlaste ülemnõukogu otsuseks lõpetada Venemaa blokeerimise. Eesti teguviis on seega leidnud õigustuse kogu maailma silmis. Ja seda sündmust kommenteerides, ütleb „Daily Chronicle“: „Kogu maailm peab tegema üldise rahu. Selle vastu töötavad veel ainult prantslased, sundides teisi rahvaid vägisi Venemaa vastu sõdima, Trotski ja Vene valged kindralid, kes piiririikide iseseisvuse asemel näeksid, et enamlased need üle ujutaksid.“

Prantsusmaal lahkuib leppimatu Clémenceau kabinet, uue valitsuse seab kokku Milerand ja hakkab nüüd ajama poliitikat käsikäes Lloyd Georgega, kelle survele Vene blokaad lõpetatigi. Ka Prantsuse ajakirjanduse toon Eesti vastu muutub nüüd palju tagasihoidlikumaks. Mitte aga Läti oma. Läti ametlik telegraafiagentuur avaldab veel 28. jaanuaril võika teate, et Eesti olevat Nõukogudele annud lubaduse osa oma sõjavägedest ja varustusest saata appi enamlastele... Vene „valgete“ vastu. Samal ajal saadab Läti ise sala ja saatkonna Moskvasse, rahuasjus maad kuulama, vaikib selle oma ajakirjanduses aga surnuks. Seda teravam aga on ta Eesti-Läti piiriküsimuses, ikka põhimõttel „kasuta momenti“, nii et „Päevaleht“ on sunnitud kirjutama:

„Mis meid veel võorastama paneb, on Läti välisministri mitmekordsed seketused meie ja Läti vahekorra kohta, kus ta on tähendanud, et Eesti ja Läti piiriküsimus arvatavasti diplomaatlikul teel lahendatakse, ilma et see uut sõda esile kutsuks. Imestame, kuidas nii kergelt raskeid sõnu lastakse langeda, nagu oleks meie ja Läti vahel sõjariistade tärin kõige lähemas perspektiivis ol-

nud. Ajakirjandus on nii tähtis rahvastevaheline tegur, et sinna nii kergelt lauseid ei maksaks poetada.“

Rahuläbirääkimised on juba lõpule jõudmas. Nüüd panevad rahu vastased käima veel kõik laimurattad. Nii kirjutab „Morning Post“: „Üks sakslane Põhja-Lääne armeest jutustab, et välismaalased lahkuvad Eestist paaniliselt, kuna rahuleping kohustab Eestit kõik välismaalased enamlastele välja andma. Samuti lahkuvad aadel, sest pärast rahutegemist muutub Eesti enamlikuks“....

Ajalooline sündmus teostub: rahu kirjutatakse alla. Lehekülg on pöördud. Isegi Läti „Latvijas Sargs“ on sunnitud tunnustama, et „mõjuvad“ Inglise poliitikamehed soovitavad lätlastel teha „Eesti eeskujul“. Kuid veel samas numbris tuuakse ära Kopenhaageni „Politiken“ kirjutis, milles süüdistatakse eestlasi Valga „röövimises“ lätlastelt: „eestlased ja nende sõjavägi on määratsejad ja röövlid, mis siis imet, et nad enamlastega rahu teevad. Tartu läbirääkimistele ei lasta ligi ühtki ajakirjanikku — võib olla kindel, et eestlased teevad seda seepärast, et sealgi on Valga küsimus peaprobleemiks ja nii loodetakse oma musti plaane hõpsamalt teostada“...

Pariisi lehed aga avaldavad kirju Vene valgetelt, milles põhjani laidetakse Eesti samm ja seda nimetatakse deserteerumiseks...

Rootsis avaldab Hjalmar Branting avaliku kirja, milles ütleb, et Eesti-Vene rahu näitab esialgu eestlaste, mitte enamlaste, rahutahet. „Kuid seda suurem õigus on meil küsida Rootsi poliitika-juhtidelt: kui kaua tahavad Skandinaavia riigid veel viivitada Eesti tunnustamisega, ta võidetud vabaduse nägemisega?“

Õige soojalt suhtub Eesti sammule Briti ajakirjandus. Kommenteerides rahulepingut, teadmata veel selle tingimusi, kirjutab „Glasgow Herald“: „Ei tohi uskuda, et Eesti samm oleks mõtlematu. Ennem on see väike rahvas valmis jätkama kangelaslikku võitlust arvult mitu korda üle olevate hulkade vastu kui end mängima Lenini kätte.“

„Daily Chronicle“: „Eesti sai rahu headel tingimustel, oma iseseisvuse täielise tunnustusega, nagu seda ei olnud nõus andma Kolčak ja Denikin.“

„Manchester Guardian“: „Prantslaste okstraadi-poliitika on surnud. — Liitlased võiksid küll veel hoiduda läbikäimisest enamlastega, kuid on juba tõsiasi, et Venemaa on juba välismaailmaga ühenduses.“

„Daily News“: „Tartu sõnum rõõmustab kõiki, kes aru saavad Ida-Euroopa stabiliseerimise tähtsusest maailma-rahule. Liitlastel on Eesti vastu veel üks kohus: ta iseseisvus täieliselt tunnustada. Meil pole õigust viivitada rahva vastu, kellel on nii suur õigus liitlaste kõlblisele toetusele.“

Nõukogude „Isvestijas“ kirjutab Steklov Eesti-Vene rahu puhul juhtkirja „Meie võit“: „See on esimene mõra diplomaatlikus rõngas, millega maailma kodanlus on ümbritsenud Venemaa.“ Sama leht toob väljavõtteid **Lenini kõnest**: „Meie tegime palju järeleandmisi. Tähtsam neist on vaieldavate maa-alade, kus elavad eestlased ja venelased segamini, jätmine Eestile. Aga meie ei taha tööliste ja punaväelaste verd valada maatüki pärast, mis pealegi pole käest antud jäädavaks. Eesti elab praegu Kerenski ajajärgus. Varsti pannakse seal maksma Nõukogu-

de valitsus ja siis teeme uue rahulepingu...“

Nii siis, Leninil olid päris ilusad lootused... 11. veebruaril peab Asquith Briti parlamendis kõne, pühendatud Eesti-Vene rahulepingule. Asquith soovib ka teistele piirriikidele teha Eesti eeskujule järele.

Palju, palju huvitavaid tsitaate võiks veel tuua neist „kaugetest aegadest“. Aga toođuistki ilmneb, kui julge ja taibuka sammu Eesti oma rahutegemise astus ja kuidas seda sammu mitmelgi välismaal valesti tõlgitseti.

E. V.

Rahukonverentsi kuluaarides

M. Raud

1. Sõda ajakirjanikkude ja tsensori vahel.

Teenisin rahukonverentsi ajal sõjaväeametnikuna Tartu trükitööde sõjakontrollis, kus mu ülesandeks oli ajalehtede tsenseerimine. Konverentsi ajal laienesid mu ülesanded — mu kätte koondati kõigi teadete tsenseerimine, mida saatsid Tartust välismaale ajakirjanikud rahuläbirääkimiste üle. Sõjategevusesse puutuvate teadete tsenseerimiseks olid meil täpsed juhtnöörid kindralstaabilt, rahuläbirääkimiste suhtes pidin ma muretsema nad välismin. A. Birgilt, kes tihti viibis Tartus, ja rahudelegatsiooni juhatajalt J. Poskalt. Et aga võimalik oleks kontrollida ajakirjanikke, oli vähe ametlikult informatsioonist, pidin olema rahusse puutuvais küsimusis paremini kursis kui ajakirjanikud. Nii tuli siis tsensoril talitada ajakirjaniku viisil ja hankida teateid ja andmeid ka kaudsel teel. Selle juures oli mul kasuks mu endine ajakirjaniku vilumus ja mu tutvus delegatsiooni liikmetega ja konverentsile kutsutud ekspertidega.

Ajakirjanik ja tsensor on loomulikud vastased. Eriti oli see nii rahukonverentsi ajal. Välismaa ajakirjanikud ei tulnud kaugelt siia imestama Tartu ilu, vaid hankima huvitavaid teateid, mis tasub kulud ja vaeva. Neid ei huvitanud üksi rahu, vaid ka sõda ja suhted Eesti valitsuse ja „enamlaste kukutajate“ — Vene valgete vahel. Saadetavad teated võisid olla meie noorele Eesti riigile aga kahjulikud, kui nad meie seisukorda ja meie püüdeid valgustasid valesti. Ei ohud isegi seda teada, kas kõik isikud, kes esinesid siin ajakirjanikena, meile olid sõbralikud. Tuli arvestada ka hädaohuga, et kirjasaatjate kaudu ja nende abil katsutakse hankida ja saata välismaale meie sõjasaladusi. Oli tarvis suurt ettevaatust ja valvelolekut. Seepärast tuli ka välismaa ajakirjanikega mõnigi kord

suuremaid „mõtete lahkuminekuid“. Mõni mees katsus saata teateid „ridade vahel“. Tuli panna neile ette koolipapa nõudeid: kirjutage selgelt. Kuid ajakirjanikud on nupukad poisid. Nad leidsid tsensori tüssamiseks lihtsa abinõu: adresseerisid kirjad ja telegrammid mõne tuttava nimele Tallinnas palvega toimetada need edasi välismaale eraisikute nimele. Nad arvestasid õigesti, et eraisikute kirjad ja telegrammid on nõrgema valve all. Sellele saadi aga pea jälile ja ajakirjanikud olid targad küllalt saama aru, et see kaudne tee ka väga pikk võib olla, isegi nii pikk, et niisugune kiri ja telegramm üldse kohale ei jõua. Nüüd võtsid ajakirjanikud appi telefoni. Teated saadeti telefoniteel Tallinna, et neid sealt edasi toimetada. Aga ka siin saadipaha üllatuse osaliseks — telefonikõne katkestati kõige paremal silmapilgul. Tarvitati ka seda abinõu, et kirju pandi teistes linnades posti. Aga kui need kirjad Tartu tagasi saadeti kontrolli — rahukonverentsi puutuvate teadete kontrollimine oli koondatud Tartu — siis algasid ajakirjanike ja tsensori vahel korralikud „rahuläbirääkimised“, mis lahenesid mõlemale poolele rahuldavalt. Tsensor katsus ajakirjanikele võimaldada nii suurt vabadust kui meie riigihuvide seda vähegi lubasid, ja ajakirjanikud lubasid loobuda „kaudseist teist“ teadete edasisaatmisel. Ühtlasi lepitati kokku, millest tohib kirjutada, millest mitte. Kõige raskem oli saada läbi Jaapani ajakirjanikuga, sest sel mehel oli haruldaselt hea nina, ta oli väga liikuv, seejuures ühtlasi pealetikkuv ja kangekaelne.

2. Vaenlase laager.

Konverentsi alul oli kõvaks pähklik, kuidas tsenseerida neid kirju ja telegramme, mis saadetakse Vene rahusaatkonna liikmete ja

ametnikkude nimele. Teadete vahetuse saladus Moskvaga oli neile kindlustatud. Nad võisid tarvitada oma šifri ehk salakirja. Mis teha aga siis, kui hakatakse saatma sisemaalt neile kirju ja telegramme? See oli aga asjatu peamurdmine, sest niisuguseid kirju ja telegramme ei tulnudki. Siin oli käimas oma põrandaalune post. Saatkonnal oli kaasas suur kantselei. Kantseleiametnikkude keskel oli üks eestlane, kelle ülesandeks oli kommunistliku propaganda korraldamine. Pidime arvama, et see propaganda osakond katsub luua sidemeid ka oma salaluurega. Väliselt oli saatkonna ülespidamine kui ka meie võimude suhtumine temasse täitsa korrektne. Saatkonna ametnikud liikusid linnas vähe, võoraid nende majas ei käinud, meie harilikku posti ja telegraafi nad ei tarvitanud. Meie võimud omalt poolt ei tülitanud neid järelevalve ja salaluurega. Ei majas ega väljaspool olnud jälgijaid. Loomulikult olid Vene saatkonna propaganda- ja luureametnikud umbusklikud. Kuna nad meie jälgijaid ja luuret kuski ei märganud, arvasid nad, et me oleme seda

Sõdurite „jõulupuu“ „rahupühil“ 1919.

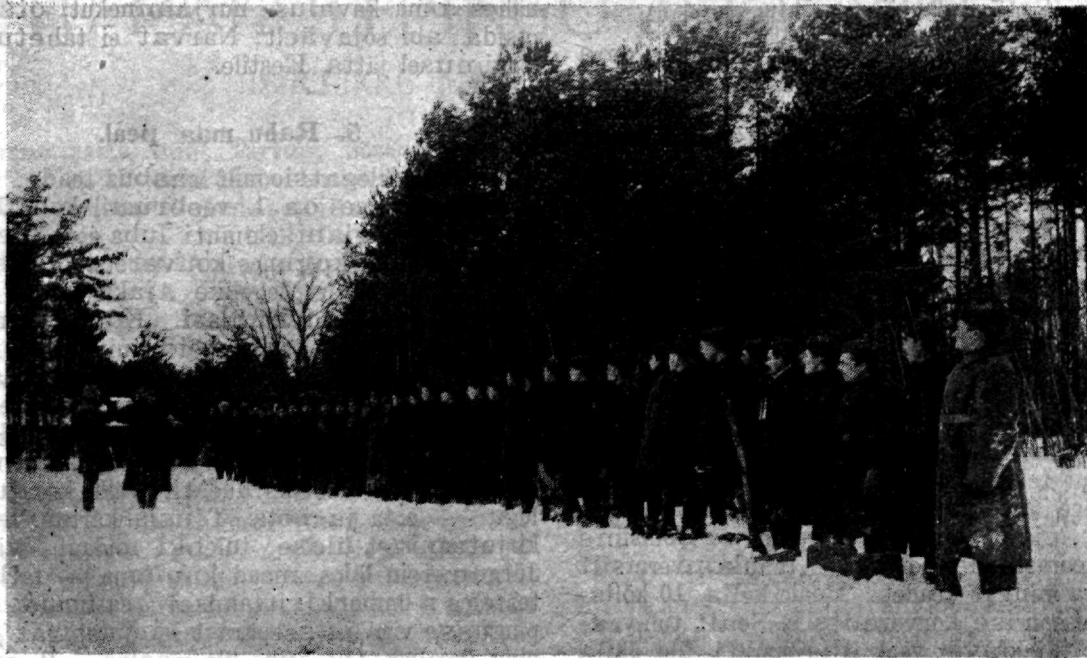
suutnud osavasti maskeerida. See tegi neid veel ettevaatlikumaks läbikäimises välismaailmaga. Seda katsuti korraldada meie maalt palgatud teenijate kaudu. Tulles Tartu palkas Vene delegatsioon tööbõrsilt hulga töötäi ala- maiks teenijaks. Iseenesest katsuti anda eesõigus veendunud kommunistidele. Mitte-kommunistide kallal tehti niikaua kihutustööd, kui nad muutusid õigeusklikkudeks kommunistideks. Need teenijad kui meie riigi kodanikud liikusid vabal ajal linnas ja puutusid kokku mitmesuguste inimestga. Neid katsutigi kasutada ühenduse pidamiseks meie kommunistlikkude organisatsioonidega. Kuna kirjade kaudmine oli hädahohtlik, siis kanti teateid edasi suusõnal. Vene propagandamehed ei olnud arvestanud aga selle hädahooga, et niisugused juhuslikult hangitud käskjalad mõnikord ei mõista suud pidada. Tundes oma tähtsust ajasid nad juttu ka mittekommunistidega ega mõistnud neile usaldatud saladusi varjata. Nad kõnelesid oma endistele sõpradele asjust, mille avaldamine ei käinud kokku Vene delegatsiooni huvidega. Linnas teati üsna hästi, mis Vene saatkonnas tehakse ja kõneldakse. Vene propagandajuht oli ise hea jutumees ega taibanud oma uute teenijate ees pidada saladusi.

Teenijate jutu järele on isegi Vene delegatsioon olnud ettevaatamatu. Propagandajuht kaevanud, et H. Joffe ise paljastanud Eesti saatkonna ees kõik oma saladused. Vene delegatsioon pidanud Moskvaga läbirääkimisi telegraafiteel, tarvitades salakirja. Kuna telegrammid käisid Eesti telegraafi kaudu, jäid ära kirjad neist meile. Venelased olnud kindlad, et on võimatu leida salakirja võtit. See olnud ka tõesti nii. Korra olevat aga Joffe koosolekul näidanud meie saatkonnale Moskvast saadetud telegrammi selle tõenduseks, et temal täitsa võimatu on anda järele, sest et Moskvast saadud juhtnõored ei luba seda. Selle telegrammi abiga olevat meie saatkond jalamaid leidnud salakirja võtme ja lugenud läbi kogu kirjavahe- tuse Vene delegatsiooni ja Moskva vahel. Venelased, märgates seda, muutnud küll salakirja, kuid see olnud juba hilja, sest Moskva seisukoht ühes ja teises küsimuses ja sealt soovitatud taktika rahuläbirääkimistel olnud meie delegatsioonile juba teada. Kas see jutt vastab tõele, ei ole olnud mul võimalik kontrollida ka pärast konverentsi, sest Eesti delegatsioonile ligidal seisvad isikud keeldusid kõnelemast selle küsimuse üle, üteldes, et seda võib teada ainult J. Poska. J. Poska aga naeratas vastuseks mu küsimusele, et ei olevat tarvis olla nii uudishimuline.

3. Esimesed lahingud.

Tundub imelik kõnelda „lahingust“ rahu- konverentsil. Tõepoolest peeti aga siin sama-

Vaherahu teadaande kuulamine Naroova kaldal.

suguseid lahinguid kui rindelgi. Pealetungi avasid venelased. Meie „rahumehed“ aga ei olnud halvemad sõjameestest rindel. A. Joffe on kodus — Veski tän. 8 — mitmel korral avaldanud varjamatut imestust, kust on küll võtnud noor ja pisike riik nii osavad diplomaadid. J. Poskat pidanud ta endavääriliseks vastaseks. Ühtlasi seletanud ta, et Vene delegatsiooni püüete väike edu olenevat sellest, et nende sõjavägi rindel oma tulega rahusaatkonna tööd küllaldase eduga ei toeta. Ei olevat võimalik vastast hirmutada — ähvarda teda diviiside, korpuste ja armeedega, aga tema naerab.

Ägedad ja ärevad olid rahukonverentsi esimesed päevad, kui Vene delegatsiooni juhiks oli Krassin. Esimesi sõnalahinguid peeti küsimuse ümber, kumb on kummalt rahu palunud. Krassin katsus meie saatkonnale teha selgeks, et meie palunud rahu. Hoogu andis temale Läti ja Leedu ärajäämine konverentsilt, kuna meie just rõhutasime ühiste läbirääkimiste tarvidust. See lahing jäi muidugi tagajärjetuks, sest kumbki pool ei tahtnud alla vanduda. Nüüd tegi Vene delegatsioon huvitava manöövri: teatas juba ette, et ta on valmis tunnustama Eesti iseseisvust, nõudis aga konverentsil, et Eesti samuti tunnustaks nõukogude valitsust. Siin oli hea nõu kallis. Seni ei olnud ükski riik veel enamlaste valitsust tunnustanud. Eesti oleks pidanud seda tegema esimesena ja veel enne, kui on teada, kas rahuläbirääkimistest üldse tuleb midagi välja ja kas Venel on tõsiseid rahumõtteid. Tartu rahukonverents oleks siis ka nurjamineku korral annud venelastele tähtsa tagajärje: nõu-

kogude valitsuse tunnustuse ühe riigi poolt. Vastutasuks ei oleks venelased annud midagi. Eesti iseseisvuse tunnustamisel rahulepinguta on ikkagi ainult niipalju väärtust, kui Eesti suudab oma piire relvadega kaitsta. See tunnustamine oleks aga võinud ajada Eesti riidu meid toetavate riikidega, kes juba rahuläbirääkimiste algamise peale vaatasid kõõrdi. Nüüd sellele liksaks tunnustada Nõukogude valitsust — see oli hädaohtlik. Kuidas aga tõrgud tunnustamast vastast, kui see on valmis tunnustama sind? Seisukord läks põnevaks ja venelased hõõrusid juba ette käsi. Eesti delegatsioon lubas vastata järgmisel päeval ja tegigi seda suurima rahuga. J. Poska seletas, et Eesti on valmis järgima Vene eeskujule. Kuid ta näitas ära, et tunnustamine peab olema ühesugune. Kui tunnustab Vene saatkond Eesti iseseisvust ja rippumatust, on ka Eesti saatkond valmis tunnustama Venemaa iseseisvust ja rippumatust, nõuab Vene, et me tunnustaksime nõukogude valitsust, siis ta peab ise loomulikult tunnustama ka Eesti demokraatlikku riigikorda. Selle peale loobusid venelased tunnustamise nõudmisest. Tunnustada Eesti demokraatlikku korda ei julgenud nad Eesti kommunistide pärast, kellelt loodeti, et nad ligemas tulevikus käänavad kaela Eesti „demokraatial“, vastu võtta aga Eestilt tunnustus, et Venemaa on Eestist rippumatu ja iseseisev, ei lubanud venelaste uhkus.

Järgnevaist lahinguist ei maksa mul kirjutada, seda võivad teha kõige paremini need, kes viibisid ise konverentsil.

4. Jõululaupäeva õhtu.

Istusin jõululaupäeva õhtul 1919. a. oma perekonnaga jõulupuu ümber, kui saabus käsk ilmuda kell üheksa Tartus viibiva peaministri Jaan Tõnissoni korterisse Tööstuse tänavale. Olin punkt kell 9 kohal. J. Tõnissonil põles jõulupuu. Külalisi ei olnud. J. Tõnisson võttis mu südamlikult vastu ja seletas, et ta kutsunud mu enda juure iseäralise sihiga. Iga silmapilk olid oodata vaherahu allakirjutamist. Ta tahtvat jõulu esimeseks pühaks rõõmustada kodanikke selle rahuteatega ja saata välja „Postimehe“ eratelegrammi vaherahu allakirjutamise üle. Kuna selleks aga tarvis läheb sõjatsensori luba, palus ta mind niikaua oodata, kuni vaherahuleping kirjutatakse alla, ja siis tsenseerida telegrammi tekst, mille tema, Tõnisson, seab kokku. See au, tsenseerida peaministri telegrammi, jäi aga tulemata. Ootasime tunni, ootasime enam, rahukonverntsilt ei tule aga mingit teadet. Peale kella 10 kõlitas J. Tõnisson ise konverentsile. Seal tuli vastuseks, et vaieldavat veel ühe punkti üle. Jälle pikk ootus. Viimaks kella 12 paigu kõliseb telefon. Pikk jutuaajamine. Juba esimestest Tõnissoni sõnadest selgub, et vaherahust ei ole tulnud midagi välja. Ootan põnevusega jutu lõppu. J. Tõnisson teatab lühidalt, et läbirääkimised on läinud nurja. Meil seisvat ees rasked jõulud. Venelased on ähvardanud hirmsa pealetungimisega kogu rindel.

Hiljem kuulsin põhjust: A. Joffe katsunud võtta lepingusse punkti, mille järele vaherahu ajal Narva oleks jäänud kaitseta. Ta nõudnud, et Eesti tooks väed Narvajõe kümme versta lääne poole ja loobuks Narvajõe liini kindlustamisest. See oleks teinud vaherahu hädaohtlikuks: kui kergesti ei oleks tekkinud vaenlasel soov teostada vaherahuga seda, mis ei läinud korda sõjaga — äkilise pealetungiga vallutada kaitseta Narva. Sellele ettepanekule vastanud J. Soots: „Ei vii ära ühtki meest Narva liinilt. Kuulipilduja seame kuulipilduja kõrvale ja iga 100 sülla peale patarei.“ A. Joffe,

nähes oma kavaluse nurjaminekut, otsustanud otsida abi sõjaväelt: Narvat ei tahetud milgi tingimusel jätta Eestile.

5. Rahu maa peal.

Meie delegatsioonilt saabus teade, et rahu allakirjutamine on 1. veebruaril kell 10 hommikul. Ajakirjanikele anti luba seda pealt vaadata. Kell 10 kogunes konverentsihoonesse hulk rahvast — peale tegelike ajakirjanike oli seal kaunis kogu teisi haritlasi. Kogunesime hoone alumisele korrale, kus meid mitmel korral pildistati. Sõlmiti tutvus välismaa ajakirjanikega. Ootasime tundi, ootasime paar, ootamine hakkas minema igavaks. Viimaks teatati: allakirjutamine on õhtul kell 9—10 paigu. Lahkusime, et koguneda õhtuks uuesti. Jälle kordus sama lugu — oota ja oota. Tõusis kartus, kas allakirjutamisest üldse tulebki midagi välja. A. Jürgenstein läks maad kuulama — tuli tagasi teatega: ümberkirjutamisel sattunud ühte lepingusse viga ja seepärast kirjutatavat kogu leping ümber. Oli juba üle poolöö — 2. veebruar oli juba jõudnud kätte, kui ilmus hoone komandant teatega, et palutakse ajakirjanikke ilmuda. Läksime teisele korrale koosolekute saali. Rahu-konverents istus pühalikult ümmarguse laua taga. Lauast eemal istus välisminister A. Birk. Pandi särama pimestav valgus ja koosolekulaud pildistati paaril korral. Seinad ääre oli pandud kaks väikest lauda. Kummagi peal olid kirjutusabinõud ja põles küünel. Ühe laua ääre asus J. Poska, teise ääre A. Joffe. Lepingud kirjutati alla ja kinnitati lakkpitsatiga. Juhtide järel asusid alla kirjutama delegatsiooni liikmed, kes samuti vajutasid oma pitsati lepingule. Allakirjutamine võttis pika aja, sest tuli kirjutada alla kahele eksemplarile, ja pitsati vajutamine võttis aega. Nüüd algas vastastikune õnnesoovimine. Esimestena pigistasid üksteise kätt J. Poska ja A. Joffe. Meeleolu oli kõigil pühalik. Viibiti veel tükk aega koos juttu ajades. Järgmisel päeva lendasid juba telegrammid üle maailma teadetega rahuõlmimisest.

TARTU RAHULEPINGU ALLAKIRJUTAMINE

ISIKLIKKE MULJEID JA MÄLESTUSI

Kümne aasta eest Tartus, öösel vastu 2. veebruari, öieti 2. veebruari esimesel tunnil, toimus lõppaktus heroilisemale aegjärgule meie iseisvuse võitluses — kirjutati alla rahulepingule Eesti ja Nõukogude-Venemaa vahel.

Pühapäev... 1. veebruar. Lumi katab Taaralinna tänavaid. On külm...

Ajalooline päev: täna kell 12 kirjutatakse alla rahulepinule. Milline suur sündmus! Kuid Taaralinn on jäänud igapäevaselt, veidi nagu haavavaltki rahulikuks.

Kas ei teata, mis sünnib Aia ulitsal staabimajas (praegune Riigikohtu-hoone)?

Uulitsail liigub inimesi kord sissejuurdunud tempos, nägudel kõik muu, kuid mitte põnev ootus või uudishimu ärevus. Rahukonverentsi maja esinegi on tühi. Ainult siis, kui kella 12-paigu sõidab ette kahehobuse-voorimees enamlaste saatkonna liikmetega, tekivad vastasseisva maja akendele mõned näod. Peatub ka keegi külmast punetavate põskedega poisike ja vahib ammuli suuga otsa saanist väljakobivatele rahutegijatele.

Muud ei midagi!

Konverentsi-majas ei torka silma midagi iseäralikku, mis tunnistaks lõppaktuse lähene misest. Ainult ajakirjanikkudele määratud alu mistes ruumes valitseb elavus, lõbus meeleolu. Siia on kogunenud rahvusvaheline pere: jaapan lane, inglased, ameeriklased, venelased, soom lane j. t. Vahetatakse mõtteid, tehakse oletusi, räägitakse anekdoote — peamiselt rahukonver entsist — ja vaieldakse, kes saadab esimesena teate rahu allakirjutamisest oma lehele.

Läheneb allakirjutamise hetk, kuid ikka veel ei kutsuta meid üles, konverentsisaali.

Mis on seal lahti? Kas ikka veel ei ole saavutatud lõplik kokkulepe?

Kell on ammu löönud 12. Ootusepinevus kasvab.

Viimaks, kella kahe paigu, antakse teada, et rahulepingu allakirjutamine on lükatud edasi... Aga miks, mis põhjusel? kuulub ärevaid küsimusi.

Põhjused on puhttehnilised: lepingu tekstid, mis trükitud Bergmanni trükikojas, sisaldavad trükivigu. Need on tarvis parandada ja tekstid trükkida uuesti. See võtab aega, nii et allakirjutamine ei sünni enne kella 8 õhtul.

Saatkonnad lahkuvad. Meie saatkond korraldab enamlaste saatkonnale lõuna.

Kell 8 õhtul... Saatkonnad on kohal. Alu mistes ruumes valitseb suurem elavus kui päeval. Ajakirjanikkude peret on rikastanud va litsuse ja Asutava Kogu liikmed, kellega peagi

sigineb elav jutlemine poliitilistest küsimustest, presidendist, Lätimaast, metsakontsessioonidest ja kullavagunistest.

Aeg aga kaob. Allakirjutamine viibib jällegi. Ja kuigi on teada viibimise põhjused, tõuseb närvilikkus, ootuse-palavik.

Kellaosut läheneb juba poolele ööle. Ootuse väsimuses vaibub jutt. Tekib vaikus, isegi uni: üks inglane on toolil jäänud magama, teine mõõdab flegmaatilisel pikel sammel tuba, imedes kustumata piipu. Jaapanlane, K. F u s e, ei saa kuidagi püsida paigal, katsub küll istuda kord ühe, kord teise tooli serval, kuid põikleb sekundi pärast dekoratiivpuude vahel. On ta lihtsalt närvlik või peletab und?

Otsin silmega Poola ajakirjanikku I s z e v s k i t, kes kärsitult jooksis ümber oma „Codaciga“, otsides pääsmise võimalusi üles, „pühamasse paika“. Ta on kadunud. Selgub, et tal läinud korda lipsata konverentsisaali, kus hoolega askeldab aparadi kallal ehtsa fotomehena, et mitte „lennata alla“. Teda kadestatakse, kuid pärast selgub, et polegi ajakirjanik, vaid väga tume tüüp, kui mitte kindel enamlaste „spik“.

Lõplikust uinumisest päästab „Eta“ esin daja, kes ilmub täiskirjutatud paberilehega — rahulepingu kokkuvõte.

M. E i s e n saab paberi enda kätte ja dik teerib selle sisu.

Suuremal hulgal ajakirjanikest on rahu lepingu sisu pea täielikult teada, kuid ilmuda võib ju ainult „Eta“ ametlik tekst.

Asutakse mahakirjutamisele. Välismaa ajakirjanikud vaatavad nõutult pealt.

Kell lööb 12. Väljast kuulduv autopõrin ja kiired sammud ülemise korra trepil — trükiko jast toodi uued lepingu tekstid.

Veel pool tundi ja siis ilmub meie saatkonna sekretär ning palub ajakirjanikud üles.

Unine olek on kui pühitud. Igauks püüab olla esimene.

Jäädakse seisma saaliustele. Siit avaneb pilt: kesk dekoratiivpuudega kaunistatud saali suur, punase kaleviga kaetud ümmargune laud, mille ümber võtnud aset rahusaatkonnad, istu des vastastikku poolringis. Paremal ja pahemal seinä ääres mustil postamendel Kreutzwaldi ja Jannseni valged büstid. Tummal näikse nad jälgivat suurt toimingut.

Nendest pisut eemal väikesemad lauad, mil ledel heal kriidipaberil trükitud rahulepingud kahes eksemplaaris, kirjutusabinõud ja kirja lakipulgad — meie laual sinised, enamlaste omal — punased.

Teispool rahusaatkondade lauda, seinä ääres istuvad enamlaste ajakirjanikud ja masin-kirjutajannad.

Kogu saal heledasti, otse lõikavalt valgus-tatud. Ei puudu suur, kiirteheitja taoline lamp, mis tarvilik päevapiltnikele.

Peatahelepanu tõmbavad enesele mõlemad saatkonnad, eriti nende esimehed.

J. P o s k a majesteetlik kuju tõuseb sirge-na, lõpmata rahulikuna ning otsekui külmunud hõõgvana laua parempoolsel äärel.

Joffe? See kuju enamlikul olümbil on mulle juba tuttav ajast, mil 1918. aastal istu-sin hommikööst kuni lõunani kinni Petrogra-dis, enamlaste peastaabis Smolnõis. Avanenud vaatepildis ei muutu midagi esimesena saadud muljest: seesama täidlase, keskmise sissetule-kuga pangahärra kehakuju. Tüübiline juudi nägu, kasvanud poolest põske musta, hästihoo-litsetud habemesse, kulda raamitud pens-nez kongus ninal. Halvasti varjatud närvilikkusega näpitseb ta ja silitab vurre ning habet. Süütab paberossi, kuid paneb pea kohe laua servale. Hiljem ta naeratab, pöördes oma naabri poole, ja siis omandab ta nägu võika, kiskja ilme.

Inetu naeratus...

Joffe kõrval, pahemal pool, istub G u k o v s k i, punaka pea ja habemega, tuletades kogu oma olemisega meele Vene talupoega-sa-moučkat.

Pahemal pool Joffest istub K o s t j a j e v, tavalikus mustas ülikonnas, millest hoolimata võib temas ta kaunis energiliste näojoonte järgi tunda ära tsaariaegset käskima harjunud kind-ralit. Tema kõrval istub aadlimees krahv B e n k e n d o r f kõigi oma töu iseloomulikkude, silmapaistvate tunnustega, ainult riietuselt ja nähtavasti ka seltskondlikult demokratisee-runud.

Sõnaga: pahemal pool istub väike inter-natsionaal — üks venelane, üks Balti sakslane, teised kõik juudid, eesotsas täisvolinik Adolf Abrami poeg Joffe ja Isidor Emmanueli poeg Gukovski.

Tegelikult esindavad nad Vene rahvast ja kirjutavad pikanimelise vabariigi nimel alla aja-loolisele aktile.

Pahemal pool kõik tuttavad mehed, kelle nägudelt võib lugeda rahulolemist tehtud tööga. Ma võin tabada isegi irooniat kindral J. S o o t s i, eriti aga kol. V. M u t i teravalt näolt. Ja peast välgatab läbi jutt, mis kuulnud rahukon-verentsi kuluaares. Olevat mindud teravaks Eesti vabariigi piiride kindlaksmääramisel. Enamlased tahtnud piiri vägisi nihutada tublisti siiapoole Narvat, mille peale meie poolt vastatud osa Petrogradi kubermangu „okupeerimi-

sega“ kaardil. Ei olevat kuidagi saadud leppida kokku ning Joffe ähvardanud muretseda Narva alla veel paar diviisi. Meie poolt vastatud kül-malt: „Saatke! Kuid neid tabab sama saatus, mis sai osaks varem Narva alla saadetud divii-sidele.“

Nii räägiti rahukonverentsi kuluaares. Kas see ajalooliselt õige, ei tea, kuid mulle tundus, et meie sõjamehed punase laua taga tuletasid meele nii mõndki vaielust üld- ja komisjonide koosolekutel.

Saalis valitseb vaikus üürikest aega. Siis avab J. P o s k a rahuliku, vaikse häälega koos-oleku, küsides, kas ei taheta veel kord läbi lu-geda lepingut.

A. J o f f e : „Kuna neid küsimusi siin kül-lalt harutatud, siis ei ole tarvidust nende juure enam tagasi tulla.“

J. P o s k a : „Tähendab, võib asuda alla-kirjutamisele?“

A. J o f f e : „Jah!“

Mõlemad esimehed tõusevad kohtadelt. J. Poska sammub meie sekretäri, A. Joffe enam-laste sekretäri laua juure, kus kirjutavad alla lepingu kahele eksemplaarile. Pärast sünnib see kummagi vastaspoole laua juures.

Esimehed on lõpetanud allakirjutamise ja istuvad suure laua taha. Järgneb allakirjuta-mine saatkondade liikmete poolt. Enamlaste saatkonnast teeb seda vaid Isidor Gukovski, meie poolt A. P i i p, M. P ü ü m a n, J u l. S e l j a m a a ja kindral J. S o o t s.

Kell on peaaegu l öösel. Allakirjutamine on lõppenud. Sekretärid löövad veel kumbki oma laua juures lepingutele alla nimetähtedega pit-sateid. Siis korjatakse kokku sulepead muu-seumi jaoks.

Saalis läheb elavamaks, kostab jutukõmin. Ja siis saabub sügav vaikus: J. Poska tõuseb lauast ja peenelt naeratades avaldab ta soovi, et enam kunagi ei oleks vaja tulla kokku selle laua ümber. Enamlaste nägude üle libiseb nae-ratusi. Ei kuule, kas A. Joffe midagi vastab.

Saatkonnad taanduvad lauast. Enamlased lahkuvad, jättes käepigistusega jumalaga meie saatkonna liikmetega. Viimased jäävad veel saali, vesteldes ja tehes nalja ajakirjanikkude-ga, kes soovivad õnne suure ja raske töö õnne-likul lõpetamisel.

Kõik juuresolijad annavad oma allkirja ühele rahulepingu lisaeksemplarile, mis määra-tud muuseumi jaoks.

Helgiheitja kustub. Ajaloos on pööratud uus lehekülj. Valdab väsimus ja imeline rahu-likkuse tunne.

Joh. Animägi.

ESIMENE TARTU RAHULEPING A. 1351

VIIMNE RISTISÕDA

PILK HÕIMRAHVASTE MINEVIKKU

H. PRANTS

Mis enne on olnud, ei tea kindlalt, aga see on tuntud asi, et selle umbkaudu tuhande aasta kestvusel, mil ajaloo valgustavad kiired lubavad pilku heita meie maa ja rahva saatusele, siit on üle käinud alatised sõjad ja nende järele muidugi tulnud ka rahulepingud, millel otsustati meie maa riikliku saatuse üle. Vanemal ajal sõditi rahvaste vahel enamasti küll hooaegade moel: peeti sõda, kuni väsiti, ja siis jäädi rahule, ilma vormilise rahulepinguta. Hiljemalt peetud riikidevahelised sõjad nõudsid aga oma lõpetamiseks ikka kindlat rahutegemist.

Neid rahulepinguid vaadeldes tundub erilise nähtena, et nad on tehtud peaaegu kõik väljaspool Eesti ala. Eesti oma pinnal sõlmitud rahulepingutest on tuntud seni, enne meile nii ülitähtsat „Tartu rahu“ a. 1920 (mille 10. a. juubelit nüüd rõõmuga mälestame), ainult üks: Kärde mõisa* rahu Rootsi ja Vene vahel a. 1661, mis lõpetas „väikese Põhja sõja“.

Vististi on aga asja- ja ajakohane Eesti lugejaskonnale praegusel puhul lähemalt tutvustada üht eelmist „Tartu rahu“, mis tehti a. 1351, kuna see on sidemes ühelt poolt nüüd mälestatava Tartu rahuga (koha poolest), teiselt poolt samuti Rootsi ja Vene vahelise Kärde mõisa rahuga, ühtlasi ka 14. okt. 1920. a. kolmanda Tartus tehtud rahulepinguga Rootsi asemele astunud uue Soome riigi ja Vene vahel (laadi poolest sarnased).

Sellest asjast on Eesti ajaloolises kirjanduses seni mainimata mööda mindud, mis on ka arusaadav. Sest see esimene „Tartu rahu“ ei puutunud muidugi otsekohe meie maa ja rahva saatust, vaid seda tegid võõraste riikide esindajad siin erapooletul pinnal.

Küll aga oli sel sõjal, mille lõpetas seekordne Tartu rahu, omakohast rohke tähtsus meie hõimrahvaste saatuse kohta — eriti seetõttu, et siis viimast korda (enne ajaloost kadumist) end veel usaldas liigutada meie ligem hõimrahvas: vadjalased (Eesti ja Soome rahvaste vahelüli). Teistpidi on kõnesoleval sõjal ja ta järele tehtud Tartu rahul omakohane tähtsus üldajaloos. Sest sellega lõppis üks ajaloo arengus erilist tähtsust nõudev ajajärk: ristisõdade pidamine (mille keerisesse teatavasti tõmmati ka meie maa ning teostati siin esimene suur-murrang eestlaste käekäigus). Esimene ristisõda algas teatavasti a. 1096, ning viimane sedalaadi sõjakäik oli peaaegu täpselt veerand aastatuhat hiljem — a. 1348. Tartu rahu, mis selle sõja lõpetas, pani nii ühtlasi lõpp-punkti ka kogu ristisõdade ajajärgule.

* Laiuse kihelkonnas; majake, kus leping alla kirjutati, on tänini alles.

Nendel põhjustel väärub kõnesolev sündmus küll ligemat vaatlemist ka meie lehe veergudel.

Enne sõjakäigu kirjeldust on tarvis teha mõningaid eelmärkusi.

Lääne-Soome sugu rahvad, mille arvusse kuuluvad ka eestlased, tulid asuma Läänemere idaranna maadele hiljemalt eelmise aastatuhande keskel (kindlat aega seks ei ole uurijad seni määrata saanud). Nad sattusid siin teatavasti kahe suure ja võimuka rahvastepere (Germaani ja Slaavi maailma) vahele. On mõistetav, et niipea, kui need vanemal ajal killustatud rahvahõimud end koduselt olid koondanud ja kindlustanud, nad hakkasid avaldama harilikku suurrahvaste kalduvust: end paisutada ja väljaspoole levitada, ning hakkasid endavahelisi Soome hõimrahvaid oma võimu alla haarama. See püüe tuli nähtavale — kogu väerinnal Valgemerest Riia laheni, arvatavasti juba eelmise aastatuhande lõpupoolel. Hoosse sai ta umbkaudu aastatuhande pöördel. Esiti oli kummalgi võistlejal tegemist enda saagiks püütavate pärisrahvastega. Hiljemini aga pörkasid nad enda lajutamises üksteise eest suuremat saaki endale haarata püüdes ka üksteisega vaenulikult kokku. Lõunapool Soome lahte sündis see Saksa ja Vene, põhjapool sellest aga Rootsi ja Vene võimude vahel. Eestis oli see võistlus 13. sajangu alul võrdlemisi lühike, kuid Soomes kestis see mitmed sajangud ja lõppis alles 14. sajangu keskel — umbes 100 aastat hiljem kui Eestis. Lõppsaadus oli mõlemal väerinnal üldiselt sama: täisvõitjaks ei suutnud kumbki võistleja saada, vaid püütavat saaki tuli vastastikuste jõudude väljakujunemise alusel omavahel jagada. Eestis polnud jaotus küll suur: Vene sai endale ainult väikese kagupoolse eestlaste maaosa, Peipsijärve lõunaotsa ja Lätimaa vahelise ala, millest sai nüüdne Setumaa. Kõik muu Eesti pind sattus Saksa omaks.

Soomes jäi küll ka kogu läänepoolne maa, sellel asuva Häme hõimuga, tervikuna Rootsi päriks. Aga idapoolne maa, Karjala hõimu ala, tuli jagamisele, misjuures suurema saagi saaja oli Vene (sel ajal õieti Nogardi ehk Novgorodi riik). See päris endale kogu Ladoga poolse Karjala, mis põhjas ulatus Jäämereni; üksnes Rootsile anti ainult lääne- ja lõunapoolne Karjala osa — kolme kihelkonnaga: Savo, Jääski ja Äyräpää, needki venelaste vaatekohalt „naabrigrasõpruse pidamise pärast“. Endast-mõistetavalt jäi Vene päralt ka kogu Karjalast idapool olev Soome hõimude maa-ala — eriti laialine Ingerimaa, seal asuva Vadja rahvaga, kus juba siis kõva venestus oli käimas, mille saaduseks tuli, et meie ajal Vadja rahva arv on kokku sulanud ligikaudu samale järjele kui liivlaste oma. Kõnesoleval ajal aga oli vadjalastel veel omajagu elu-

jõudu, nii et nad püüdsid omakohast kaasa tegutseda oma saatuse määramiseks, mis aga täiesti äpardus. Sellest kuuleme edaspidi.

Kõnesolev „maade jagamine“ Rootsi ja Vene vahel sündis esimest korda kindla ja täieliku piiri määramisega Pähklasaare kindluses (pärastine Schlüssenburg) tehtud rahulepingus 12. aug. 1323. a., milles piir aeti Soome lahe idaotsast Vuokseni, Systerjõe ja Sadejõe kaudu. On öieti tähelepandav, et siinkohal see piir jäigi põliselt püsima meie ajani, mistõttu Systerjõgi saigi endale uue nimetuse Rajajõgi, kust kaudu nüüdki — 1920. a. Tartus tehtud rahu kohaselt — käib Soome ja Vene vaheline raja. (Erandiks oli ainult Põhja-sõjale järgnev 18. sajand, mil idapoolne Soome seisis muust maast lahus, otse Vene riigi küljes; hiljemini, kui kogu Soome sai Vene alla, seati ka see jälle muu Soomega ühte.)

„Rajajõe“ piiriks määramisega tõestus nõnda omesti osagi sellest „pühaliku vandega ja risti suudlemisega“ kinnitatud töötusest, mille Pähklasaare rahu tegemisel Rootsi ja Soome esindajad andsid üksteisele: nüüd tehtav rahuleping saagu jääda vaks ja alatiselt püsivaks, seda ärgu rikkugu kumbki pool, vastasel korral tabagu teda „Jumala karistus“. Kui tõsiseks kumbki töotaja ise seda lubadust pidas, ei tea. Aga tegelikult jäi see muidugi kauniks sõnakõlaks ja vagaks sooviks, nii et Jumalal pärastpoole küllalt põhjust oli mitmel puhul lepingu rikkumise pärast karistada nii rootslasi kui ka venelasi. Pähklasaare rahulepingu järele peeti nende riikide vahel sõdu ligi pooletuhande aasta kestvusel vahelduva õnnega enam kui kümnekond. Alles Hamina rahu (a. 1809), mis tõrjus Rootsi võimu Soomest üsna välja (Põhjalahetaha), lõpetas pika Rootsi-Vene sõdade rea.

Tõepoolest kujunesidki asjaolud Karjalas Pähklasaare rahu järele niimoodi, et uued sekeldused ja hõõrumised tekkisid otse iseendast. Kuna Novgorodi riigil oli alati sõdimisi Rootsiga, püüdis ta karjalastega võimalust mööda ettevaatlikult ja pehmelt ümber käia, et neid oma poole tõmmata, püüdes seda teha enam armuga kui hirmuga. Rahva oma usku ristimiseski talitati aegamööda ja tagasihoidlikult. Alles rootslaste agar tegevus sel alal läänepoolises Soomes õhutas ka venelasi Karjalas hoogsamale „ristiveega niisutamisele“. Esialgselt olidki novgorodlaste ja karjalaste omavahelised suhted enam liidu laadilised kui alamluse vahekorras.

Kui aga Novgorodi võim Rootsiga rahu tehes enda Karjalas kindla ja julge arvas olevat, muutus ta tegevus varjalt teisemoeliseks. Karjalased seati täielt Vene alamateks — nõuti nendelt kõva käega makse ja nende saamise kindlustamiseks paigutati maale võimumeesteks rohkel arvul Vene bojaare. Pea pahenes karjalaste seisukord veel seetõttu, et otsides oma võimu tõstmiseks leedulaste sõprust Novgorod andis ühele Leedu vürstile Narrimondile, kes end a. 1333 Novgorodis oli lasknud ristida, ligikaudu kogu enda käes oleva Soome hõimude maa-ala: Käkisalmi, Pähklalinna ja Ladoga ümbruskonna ning poole Kario kindluse maa-alast Ingeris, temale keskaegse moe

järele „laenumaaks“ — nõnda täielise kohalise valitsemisõigusega, pealegi püsivalt päritavaks. Kuid Narrimont ei läinudki ise oma uut riiki valitsema, vaid saatis selleks oma poja Aleksandri, kes asus Pähklalinna. Muidugi võttis uus maaaisandadaga ühes hulga Leedu ülemusi ja paigutas nad oma võimkonnas rahva üle käskijaks. Need hakkasid seal tegutsema oma kodumaa moeliselt valju „laenuõiguse“ kohaselt, mis tundus rahvale raskemana kui senine Vene „laialoomuliste“ pehmet võitu bojaaride teguviis. Seetõttu tekkis õige pea kogu Narrimondile antud maaalal karjalaste, ingerlaste ja vadjalaste juures suur pahameel ja üldine rahulolematuus. Otse loomusunnil pöördusid nende pilgud oma piiri taga Rootsi valitsuse all olevate suguvendade olukorrale, kus oli maksimas teistsugune, seadus- ja õiguspärane valitsusviis. (Sest samuti kui meil oli ka soomlaste juures Rootsi aeg teatavas mõttes üldiselt „hea“.) Saadeti siis salakesi teated Rootsi ülemustele Viiburi, et Vene karjalasedki heameelega vastu võtaksid rootslaste valitsuse. Arusaadavalt tekkis rootslastel isu uuesti hakata jatkama oma korraks katkestatud „tungi idasse“ kogu Karjala omandamiseks. Lubati toetada karjalasi nende ettevõttes Vene alt lahkulöömises; arvatavasti anti selleks ka omajagu abigi, mistõttu 1337. a. sügisel lahti puhkes Vene Karjalas laialine mäss; Vene ja Leedu ülemused aeti minema. Mitmed neist surmati.

Järgneval aastal asus Rootsi võim lausa karjalaste appi. Võeti ette paar sõjakäiku Ladoga ümbruskonda ja isegi Neevajõe taha vadjalaste maale. Vürst Aleksander tundis end liikumise lämmatamiseks võimetuks ja põgenes ühes oma meestega Leedusse tagasi. Nõnda tuli novgorodlastel ise asuda oma piirimaade kaitsmisele, mida tehtigi, küll öieti omamoeliselt: mindi Rootsi maa-alale röövkäigule ja tungiti Viiburini, kus aga öieti ei usaldatud hakatagi sõdima, vaid pea tagasi pöördi.

Vaheajal aga selgus, et Viiburi Rootsi võimumeeste ettevõtetel Karjala sõjakäiguks olidki nende oma algatatud, — mitte kuninga käsul ega volitusel tehtud. Saadeti siis Novgorodist saatkond Rootsimaale kuninga enda juure, kus kergelt lepitusele jõuti, sest kuningal oli siis küllalt tegemist teisal; ta ei tahtnud uut sõda, vaid Venega kinnitati 1339. a. rahu uuesti endistel tingimustel, nii et seekord ähvardavad sõjapilved kadusid.

Agas mitte kauaks. Sest edaspidigi vaatlesid Soome hõimkonnad väljaspool Soomemaa piire teravalt seda õnnelikumat olukorda, mille osalisteks nende vennad Soomes olid. Seetõttu siginesid uued rahutusliikumised. Nimelt ka Eestis, kus otse samal ajal (a. 1343) teatavasti puhkes lahti Põhja-Eesti vabadusliikumine (n. n. „Jüriöö mäss“) — ka omakohast Rootsi abi peale lootes, mida otsiti, lubati ja teostatigi, kuid millega hiljaks jääd, mistõttu kogu ettevõtte äpardus, rootslastele jättes suure nukrustunde. (On kohane meele tuletada, et samuti, kui Karjala sõjakäigud, oli ka rootslaste ettevõtte Eestisse ainult kohalikkude võimupidajate, Turu ja Viiburi kindluste ülemate ja muude sõjaväelaste, endi algatus, mida asuti teostuma mitte kuninga volitusel, vaid enda käe peal — muidugi mõeldes, et kui asi õnnestub, siis kuningas on rahul ja rõõmus.

Kalev'lased Narva rindel vaheahu ajal.

Ning äpardustegi puhul polnud karta karistust, kuna talitati riigi huvides.)

Kuna need sündmused meie lugejaskonnale on küllalt tuttavad, jätame nad siin kõrvale.

Oma pahameele lahenduseks pöördusid Rootsi ülemuste pilgud peagi jälle Karjala poole, kus rahutu meeleolu Vene võimu all ikka edasi kestis. Uuesti saadeti sealt abipalved Soome. Ja nüüd ulatus asi juba ka Rootsi kuninga *Magnuse* (Maunuse) juure, kes seekord oli vaba muudest muredest ja nüüd arvas olevat õige aja Soome idapiiril asuda mõjukamale ettevõttele. Selleks andis õhutust omakohast veel paavsti võim. See oli saanud teatavasti ristisõdade liikumisest endale mitmetpidi rohket tulu, ning nüüd pahameelega nähes, et see liikumine hakkas raugema, katsus ta seda muidugi uuesti elustada. Vähemalt seal, kus selleks võimaluse arvas leidvat, nimelt paavsti „hea lapse“ Rootsi kuninga juures. Ja järeleandlik Magnus läkski kergemeelselt paavstilt pandud liimile — asus ristisõjale. Küll oli see tegu õieti ristisõdade põhimõtte moonutus, sest need olid teatavasti sihitud ikka „paganate“ vastu (kelleks loeti ka muhameedlasi). Aga viimne ristisõda pandi käima ammu ristiusuliseks saanud venelaste vastu. Kuid katoliikliku vaateviisi järele olid nemadki kuigi mitte paganad, siis ometi „väärusulised“, kes pidi pöördama „õigesse usku“. Seetõttu arvas Rootsi kuningas enda mõttes targaks teoks oma riigi huvides ettevõetavale sõjakäigule anda katoliku usu huvides peetava ristisõja silt, lootes nõnda vahest abi ja toetust saada välismaadeltki. See lootus pettis aga täiesti, sest ristisõdade vaimustus oli kõnesoleval ajal täiesti raugenud ja mujal märgati väga hästi, et sõttaminek sündis õieti ainult Rootsi huvides.

Aga Rootsi kuningas tahtis ikkagi anda oma ettevõttele usulist laadi, et selle kena katte alla peita oma

poliitilisi püüdeid. 1347. a. sügisel käis ta ise Soomes siinset olukorda vaatlemas ja sõjaks ettevalmistusi teemas. Siit saatis ta Novgorodi imelise nõude, seletades, et see pole korras, kui ristiusulised peavad kaht usutunnistust: Rooma ja Greeka oma, peaks olema üks. Selle halbuse kõrvaldamiseks saadetagu mõlemalt poolt nõupidamisele targad usuteadlased, kes läbirääkimistel ja vaielustel teeksid selgeks, kumb usuõpetus on õige ja parem. Selle otsuse kohaselt läheks siis ka vastaspool samasse usku.

Novgorodist tuli kõrvalepõiklev vastus — öeldi, et nende usk on toodud Greekast ja kui Rootsi kuningas tahab asjasse selgust nõutada, siis pöördugu ta selleks Konstantinoopoli patriarhi poole. Seda muidugi Magnus ei teinud, teades küllalt hästi, et paavstide ja patriarhide vahel selle asja kohta juba mitmed sajangud oli peetud asjatuid läbirääkimisi. Selle novgorodlaste külma vastuse luges aga Magnus sõja põhjuseks. Ta läks tagasi Rootsi ja Norrasse, mis siis seisis ka Rootsi all, kogus seal kaunikesse sõjaväe ja ilmus 1348. a. kevadel tubli laevastikuga Soome lähe idarannale, Vene piiri lähedale, *Koivisto* kohale. Sinna saadeti temale vastu Novgorodi saatkond, et sõda ära hoida. Rootsi kuningas seletas uuesti, et ta on väljas usu huvides. Kuna venelased selles asjas ei tulnud vaidlema, nõudis ta neilt kindlasti ainuõige katolikuusu vastuvõtmist. Et Novgorodi mehed seda ei võinud lubada, asus Magnus sõjateele. Rootsi laevastik sõitis Neeva jõge mööda Pähklasaare kindluse ette, mis kuuenädalase piiramise järele ka ära võeti (6. aug.), sest novgorodlased polnud sõda õieti oodanud ega end selleks valmistanud ette. Juba piiramise ajal ja veel agaramalt kindluse võitmise järele asusid Rootsi sõjaväes ligi olevad katoliku preestrid agaralt Karjala ja Ingerimaa elanikke oma usku ristima, milleks need muidugi

valmis olid, kuna nad usuvahest kuigi palju ei teadnud, tahtsid aga saada Rootsi alla ja kuulsid seks sõna. Asi näiski nõnda minevat, et Rootsi võim endale omandab nendel maadel tugeva ja püsiva aseme. Sest rahva oma usku pöörmisega arvati tolle aja vaate kohaselt teda ka võivat lugeda oma alamaks.

Võib olla, et see oleks õnnestunudki, vähemalt osalt, kui asja oleks aetud täie tõega ja järjekindlalt. Aga kärsitu kuningas ei läbenud end sõjapidamisega kauemat aega vaevata, et oma uut võidumaad enda omaks kindlustada, vaid ta tüdines asjast ja sõitis juba sama aasta sügisel Rootsimaaale tagasi, võttes kaasa veel osa sõjavägegi.

Niipea aga, kui novgorodlased sellest said teada, võtsid nad oma vaheajal kogutud sõjajõududega ette omapoolse vastutõuke. Küünlapäeva ajal 1349. a. tulid nad Pähklasaare kindluse ette ja võitsid paarinädalase piiramisega selle tagasi, Rootsi kaitseväge suuremalt jaolt hävitades; riismed põgenesid Viiburi. Sama tegid ka mujalpool olevad Rootsi väeosad ja nendega ühes preestrid. Kogu ettevõtte oli nõnda ühe hoobiga nurjunud. Mingi vastupanekuta võitsid venelased kogu Karjala ja Ingerimaa jälle endi alla. Ja seejärele käis kange kohus kõigi nende karjalaste, ingerlaste ja vadjalaste üle, kes vaheajal olid läinud rootslaste poole ja neid toetanud. Taganejaid karistati valjusti — osalt surmati, teised viidi maalt välja venelaste sekka asuma, kus peagi rahvustati ümber. Asemele toodi aga suurel arvul Vene elanikke — taimelavaks nüüd järjekindlalt toimepandavale venestamisele. Karjalased suutsid endi rohkema arvu juures selle puhastustule veel kuidagi ära kanda, venenedes küll väliselt, kuid mitte seesmiselt, nagu meil setud. Aga väikesearvulisele Vadja rahvale sai see teguviis surmalöögi — ta hakkas selle järele jõudsalt kahanema ja on nüüd üsna kokku sulanud. Ta riismed hingitsevad vaevaliselt. Maale seati uuesti maksma Narrimondi valitsus, kes nüüd talitas veel valjemini kui enne. Niiviisi kujunes kirjeldatud venelaste karistuskäik Vadja rahva surmotsuseks — ta hävingu käimapanevaks.

Aga Rootsis ei loetud siis asja veel sugugi kaotatuks, vaid mõeldi sõda võimalust mööda uuendada. Esiootsa aga polnud uue sõjakäigu peale küll mõeldagi. Sest haruldaselt ränk loodusõnnetus pani seisma kõik ettevõtted. A. 1347 alates oli Lõuna-Euroopas puhkenud lahti kole katkutaoline nakkustõbi, n. n. „must surm“, mis suretas kohati üle poole elanikest, teisal kaks kolmandikku ja koguni kolmveerand. Säärast hulgalist suremist polnud nähtud kunagi, ei enne ega pärastki. See tundus olevat nagu mingi saladuslik hukatushoog. Tol ajal loeti seda muidugi „jumala nuhtluseks“. See kole tõbi nihkus aegapidi oma algkodust Kesk- ja Põhja-Euroopasse, Norrasse ilmus ta a. 1349 ja Rootsi üle levis järgneval aastal. Umbes samal ajal haaras oma keerusse see ka Soome- ja Eestimaa. Venemaale jõudis alles 1352. a.

Niipea aga, kui koleda katku suurem hoog Rootsis oli mööda, asus kuningas Magnus 1350. a. sügisel uuesti oma idapoolsele sõjakäigule, nüüdki veel sellele püüdes anda usuliselt sõja nime ja laadi, mistõttu paavst lubas tal tarvitada sõja jaoks kõik Põhja-maadelt „püha toolile“ makstavad tulud — küll ainult laenuks. Nõnda võis kuningas talitada rahaliselt kurnis avaralt.

Sellest hoolimata oli aga uus sõjakäik ja ta tagajärg veelgi viletsam kui eelmine. Seekord ei mindud esiti mitte Karjalasse, vaid pöördui laevateel vadjalaste maale, Lauka jõekonnale (nüüdse Jamburgi liigiduses). Seal võeti ära mõned kindlused ja hakati jälle rahvast ristima „õigesse usku“. Kuid ärahirmutatud vadjalased olid selle vastuvõtmiseks nüüd üsna tagasihoidlikud, seda enam, et peagi tõttas Novgorodist tugev Vene vägi rootslasi eemale tõrjuma. See tungis kõigepealt Laukajõe suule, et rootslastel tagasimineku teed sulgeda. Seda kuuldes kohikus kuningas. Ta ei usaldanudki enam tõsiselt hakata sõdima, vaid heitis kogu ettevõtte peale käega ja ruttas oma sõjaväega kiirel jalal laevadele, mille veel vaevalt sai teostada.

Seega oligi kogu sõjakäik lõpetatud. Karjalat ei tohtud enam puutudagi, vaid sõjavägi lasti Soomemaal randa, kuhu see jäi seisma tegevusetu. Kuningas aga läks ühes kaaslastega Tallinna ning viibis järgneval talve Eesti ja Liivimaal, mõeldes siinset rüütliordut kutsuda endaga kaasa Vene vastu sõdimiseks. Sellest ei tulnud aga midagi, sest ordul oli sel ajal muud tegevust ega tahtnud Venemaaga riidu minna.

Seevastu tulid Soomest õige halvad sõnumid. Venelased olid nüüd omapoolt rootslaste vastu sõtta asunud. 1351. a. märtsikuus ilmusid nad Viiburi alla, kus küll kindlust kätte ei saanud, aga selle jalale asunud linna põletasid nad maha. Seejärele hävitasid Rootsi all oleva Karjalamaa.

Need teated peletasid kuningalt üsna ära sõja jätkamise mõtted. Oma jõuetust tundes oma riigi piirigi kaitsta, tõttas ta kevade tulekul, kui laevatee lahti sai, Soomemaal Turusse ja sealt tagasi Rootsi. Võis veel röömustada, et venelastelgi ei olnud õiget isu sõja jätkamiseks, ja seetõttu õnnestus Liivi ordu ja Hansaliidu vahelepitusel — kes soovisid sõja lõpetamist oma kaubanduslikes huvides — Novgorodiga kokkuleppele jõuda. Mõlemalt poolt saadeti esindajad erapooletule maale Tartusse, kus 1351. a. suvel tehti uus rahupeping Rootsi ja Vene vahel — Pähklasaare rahu alusel, ja vahetati mõlemapoolsed sõjavangid.

See „Tartu rahu“ saigi hoopis püsivamaks kui eelmainitud Pähklasaarel tehtud „igavene rahu“. Sest seejärele jäid Rootsi ja Vene riikide vahelised vaenud soiku ligi poolteiseks sajanguks. Alles tsaari Ivan III ajal (1495. a.) algasid nad uuesti. Need asjad aga ei puutu enam siia.

Vabatahtlik

ERIK KIVINDI SIKAR

Hommik oli udune. Päike tõusis kahvatult; puud, põõsad, nurmed otsekui pragunesid esimesest külmast.

Öösel oli võidetud vaenlaselt Katina mõisa. Nüüd lehvib seal sini-must-valge lipp hommikuses päikese-säras. Sõdurid askeldasid ööl; kaugemal kindlustati madalat kiviaeda, kaevati nurmepoolsele küljele kaitsekraave ja ehitati peidlikuid. Juba varahommikul loodi side kõrval- ja järelvägedega. Need olid jäänud veidi tahapoole, kuna Katina mõisat vallutades tungiti nagu kiiluna vaenlase rindesse.

Saagiks oli võetud kaks koormat tuliuusi püsse ja nüüd hommikul olid mehed vahetanud need oma roostetanud ja sagedasest laskmisest ebakõlvuliseks muutunud relvi vastu.

— Eh! Need on alles püssid! — rõõmustas üks vana sõdur, vaadeldes oma uut, veel õlist läikivat relva.

Teised naeratelid.

Siis hõikas keegi:

— Sikar, hei Sikar, tule vaheta endale uus püss! Sinu oma on ka juba muutunud justkui raudoraks.

Lähenes pikk, tugev mees, sõdurisinel seljas, hõlmad eest lahti, müts veidi kukla tõugatud.

— Ei taha, — heitis käega, — aitab ühestki.

— No noh, vali uus... näed, tuliued.

— Ah!

Ja Sikar astus edasi.

Ta seisatus kiviaia ääres, kus kaks sõdurit lõpetasid parajasti kuulipilduja aseme proovimist.

— Kas sobib? — küsis Sikar.

— Hästi. Usun, meil tulevad kibedad päevad. Vaenlane tahab vallutada Kabinat, see on ju talle väga tähtis.

Sikar noogutas peaga.

Tõepoolest oli mõis tähtis positsioon. Ta asus väikesel kõrgendikul. Vasemal, paremal, ees olid vaenlase seisukohad. Ainult kitsas, kilomeetrlaiune riba oli lõigatud väerindesse nagu kiil. Katina mõisa oli võidetud pooljuhustlikult, sääraselt nagu sõjas teinekord põhjustab väike tegur suure kaotuse. Ja nüüd oli vaenlasel tarvis võita tagasi see seisukoht, vallutada oma endine rindelaius.

Veel eile ei uskunud keegi Katina mõisa vallutamist.

Seisukoht oli tugev. Vaenlasel asus mõisast veidi eemal patarei, kuna massiivsed aidad ja rehed olid muudetud otsekui kindlusteks. Siin oli relvi, toitu, laskemoona, inimesi, seda väärtusetut suurtükiliha. Ent öösel tegid Eesti väed väikese rünnaku, et proovida vaenlase jõude. Püsse paugutades, kisades tekitasid

nad vaenlases segaduse, osa suurtükiliha põgenes mõtlematult, kuulipildurid lakkasid töötamast ja siis järsku ning ootamatult mõisa oligi vallutatud.

Sikar naerates seda meele tuletades.

Tal oli heameel.

Seal eemal metsatuka varjus asus küla, paarkümmend talu poolringis. Ja seal oli tema kodu, otse tee ääres, väike sepikoda. Seal oli juba Sikari isa töötanud, seal oli ta ise sündinud ning seal elas nüüd Maie väikese poja Ossiga. Jah, nüüd on Ossil varsti sünnipäev, ta saab seitsmeaastaseks ja tema pole poega enam kaua näinud.

Sikari otsaesine tõmbus kortsu.

Ossi oli alles paariaastane, kui ta läks maailmasõtta. Kolm aastat kaevikutes, väerindel, Galiitsias, Poolas, siis järk-järgult taganemine, mõned nädalad puhkust väerinde taga, kolm kuud Peterburi haigemajas... Siis tuli revolutsioon... laialivalgumine, vennastus, sõideti koju kuuseokstega ilustatud vagunites, igas jaamas peeti miitinguid, kõneldi vabadusest, orjakkude langemisest, kuldsest tulevikust.

Ent kodus ootas peagi uus sõda.

Punased tulid idast, terror levis, põgeneti, koondati vägesid ja ühes teistega astus ka Sikar vabatahtlikult kaitseliitu. Taanduti pealinnale lähemal, näis et vaenlane paiskab selle väikese vapra salga puruks vastu Läänemere kaldaid. Ent viimsel hetkel muutus saatus.

Ja nüüd oli Sikar jälle kodu lähedal, kilomeeter, kaks lahutas teda sellest nii armsast nõgipajast, vanast isast, Mallest, Ossist.

Sikar vaatas eemale metsa poole. Ta nägi seal esimesi hooneid, siis tunnistas kohta puude taga, kus asus ta kodu. Seal... seal... kui väike vahemaa, ja ometi ei saa ta nende juure. Kas on nad surnud? Elavad? Kas võivad nad aimata, et ta on nendele nõnda lähedal, ja ometi ei saa putuda kokku?

Ja siis, kui ta nõnda mõtles, kuulusid sealt kaugelt otsekui vasara tilatused alasil.

— Kas vanaätt? — mõtles ta.

— Til... till... till!... — kostis kaugelt.

Jah, nõnda oli ta ise tagunud, nõnda et avatud sepikoja uksest lendas kõlin üle metsade, nurmede, võib-olla kostis veel kaugemale kui mõisa.

— Til... till... till!

Sikar kuulatas tükk aega, siis vaikus kõlin.

Aga järsku vingus kuul ta lähedal.

— Nägid!... naerateles ta.

Metsa ääre oli neli-viissada meetrit, seal pöösaste varjundites peitus vaenlane.

Sikar tõstis rusika ja viibutas sinna poole.

Küllap nad kohtavad. Ja siis ei lase tema mööda, iga pauk tabab neljasajale meetrile, olgugi et ei va-heta oma vana püssi võiduks langenud uute vastu.

Ta pöördus tagasi mõisahoone juure.

Üks sõdur jooksis talle vastu ja lausus:

— Näe, sealt metsast lasti meil üks aknaruut pu-ruks. Mehed sõid laua juures ja vopsti! kuul lendas aknast sisse. Otse seinä lõmaks.

— — — — —
Pärast sööki algas vangide ülekuulamine.

Neid oli kolm meest. Nad olid pugenud mõisa rehe-ahju peitu ja alles hommikul leidsid võitjad nad. Nalja-tades olid nad katsunud ahjusuule tuld teha, et puna-seid veidi mustemaks suitsetada, kuid mehed palusid härdalt. Kaks olid venelased, üks eestlane. Nad ei kat-sunudki põgeneda, anusid süüa ja värisid hirmul, sest nad ootasid mahalaskmist, nagu toimiti teispool iga vangilangenuga.

Sikar seisis parajasti õuel, kui eeslane viidi roodu-kantseleisse. Järsku tundus talle vang tuttavana, neid kaht arglikku, nagu pakkupugevat silma, teravaid põ-senukke ning kiilutaolist mina oli ta kuski näinud.

— Lupp, — meelestus äkki.

See oli väike vabadik sooservalt, pelgur, kes pigem jooksis metsa kui sõdis. Sikar ei tahtnud temaga rää-kida, kuid siis tal meelestusid kodused. Võib-olla saab ta neist Lupilt midagi teada.

— Hei! — hiõikas ta tagant järele valvurile.

Valvur peatus, Sikar lähenes ja nüüd löid ka Lupi elutud, tõntsid näojooned elavaks.

— Sikar, Sikar... jumala pärast, päästa mu... päästa!

Ta haaras Sikari sinelist nii kõvasti kinni, et pidi peaaegu rebima nõõbid eest.

— Olid punane, mis? — küsis ta lühidalt.

— Ei... ei... võeti vägisi, sunniviisi.

Kuid oli näha, et ta valetas, valetas hirmunult, os-kamatult, nagu kõik pelgurid.

— Kas elab Mall?

Elab.

— Ja ätt... Ossi?

— Elavad.

Sikar hingas kergemalt. Need küsimused otsekui riisusid temalt viimase jõu. Ta ei suutnud enam midagi muud küsida, õnnelik värin tulvas ta rinda: sulges sil-mad, kujutles elavas pildis ette kallimaid, kellest elanud lahus nõnda kaua.

Teda häiris Lupp, kes haakis end tema külge ja mangus:

— Päästa mu ... sõber, päästa. Ma ütlen sulle: nad elavad. Päästa mu selle eest, mul on ka naine ja lapsed. Komissar elab sinu majas, tagatoas, ta lakub viina... ma ütlen kõik, mis tean... kõik... tean, kus seisavad nende kuulipildurid ja püssid... kõik... ennegi päästa mu.

Ta pilk oli täis purunevat hirmu, meeleehtlik,

nõnda et Sikar pidi teda lohutama ning kümned korrad kinnitama, et ei juhtu midagi halba.

Valvur oli juba vangiga kadunud kantseleisse, kui Sikar veel endist viisi seisis keset õue. Otsekui vasa-rad tagusid ta peas:

— Elavad... elavad... nad elavad!

Ta tuletas meele Lupi sõnu... komissar elab tema majas, tagatoas... ja siis haaras ta viha. See lakke-kauss! Tema majas, ja Mall peab iga päev teda talita-ma, toivutama, söötma, passima nagu härrat.

Ta pöördus minekule, ent järsku meelestus üks julge mõte.

Pöördus ümber ja sammus kantseleisse. Leitnant istus laua taga ja kirjutas juurdlust. Lupp seisis kah-vatult, õlad kokku pigistatud, käed värisid. Sikari sisse astudes sai ta aga julgust.

— Mis on, Sikar? — küsitles leitnant.

— Mul on üks mõte, härra leitnant.

— Noh?

Sikar kõhkles.

— Noh? Julgelt... julgelt....

— Soovin seda ainult teile rääkida.

Leitnant tõusis laua tagant ja nad läksid teise ruumi.

Kui nad tüki aja pärast naasisid, hoidis leitnant kätt Sikari õlal.

— Tubli, — lausus ta, — see on julge samm. Aga pidage meeles komissar Beljavski nimi.

Siis pöördus ta vangi poole ja lausus talle:

— Oled vaba. Kuid pead tegutsema nõnda, nagu nõuab Sikar.

Hea meelega... hea meelega, — ja ta silmisse tõusid peaaegu pisarad.

Kui Sikar Lupiga väljus, tahtis viimane teda tä-nada, haaras käe, et seda suudelda, kuid Sikar tõmbas selle eest.

— Vaata, nüüd läheme sinna, — ta näitas käega alla metsaviiru poole, kus asus vaenlase positsioon ja küla, — kuid lasen su otsekohe maha, kui tahad mu ära anda.

Ta näitas Lupile taskus revolvrilt ja selle silmisse löi uus kehletav ning teadmatu hirm.

— — — — —
Oli peaaegu kesköö. Põllud olid veidi külmanud, mõned lumehelbed langesid päkkamisi. Öö oli vaikne, pime, pilves. All külas ega mõisas ei vilkunud ükski tuli. Vahete-vahel kostis mõni püssipauk; õige kaugelt kuuldus kuulipildurite ühetooniline pragin.

Sel ajal sammusid kaks meest üle põldude, varja-tes endid pöösaste taga, hüpates, joostes, seisatades. Mõisa mattus juba pimedusse. Nad jõudsid metsa ääre, hoopis lähedale punaste seisukohtadele.

— Seis! — kõlas järsku pimedusest. — Ärge lii-gutage, lasen! Kes olete?

Esimene mees oli kohmetu, ta ei saanud häältki kurku.

— Seltsimehed! — lausus teine.

— Kust tulite?

— Põgenesime... seltsimees, kas meid ei tunne? Nüüd lähenesid kaks meest, hoides püsse laske-valmis ees.

Nad puurisid pilkudega pimeduses tulijaid.

— Ah, Lupp, sina! Põgenesid, mis? — hüüatas viimaks üks.

— Jah, põgenesime...

— Kes teine on?

— Liinak, seltsimehed, lausus Sikar.

— Ei tunne... läki komissari juure, ta on veel ülal.

Nad hakkasid kolmekesi minema, valvur laskevalmis püssiga järel. Sikar tundis seda teed. Siin oli ta poisikesena joosnud, siinsamas, vasakul, hoidnud karja, mänginud, ja seal metsa all oli ta sageli kohtunud Mallega. Ta astus pika, kindla sammuga, käsi taskus revolvririkilil. See oli hädaohtlik mäng, kuid ta ei tunnud kartust.

Nõnda nad jõudsid tee ääre ja seal esimene maja oligi sepikoda. Ainult üks aken tagumisel küljel oli valgustatud.

— Komissar on ülal, — lausus valvur.

Nad astusid võrusesse, kobasid ning jõudsid siis läbi eestoa tagumise juure. Kuski nagises säng, magaja pöördus. Kas oli see Mall? Aga juba avanes toaüks, valgus paiskus ruumi ning järgmisel hetkel seisid kõik kolm komissari ees.

See oli madala otsaesise, sügavate silmadega mees, nahkkuues. Ta ees laual lamasid segamini viinapudelid, söögijätised, paberid, raamatud ja terve hunnik revolvreid. Ta oli juba nähtavasti joobnud, pilk tuhm ja segane.

— Noh? Mis asjaajamine siis nüüd? — urises pahaselt.

— Kaks põgenejat sealtpoolt, — teatas valvur.

— Hm!

Tõstis pilgu ning tundis Lupi. Stinge nagu venis pikkamisi laiemaks, naeratavamaks, silmad kimelesid. Siis eksis ta pilk Sikari näole.

— Valge? — küsis lühidalt.

— Ei, seltsimees. Langesin kolm kuud tagasi vangi, nüüd sain kokku tuttava seltsimehega ja põgenesime.

— Kus teenisid?

— Vabatahtlikus kütipolgus.

Komissar võttis laualt revolvri, mängis käes, pilk kulmude all veniv, kahtlustav.

— Valetad! — pörutas järsku. — Kes oli komissariks?

— Seltsimees Beljavski.

Komissari käsi langes revolvriga lauale. Ta heitis Lupi poole:

— Sinu valve all, seltsimees!

Lupp löi kannad kokku, sirgus ning naeratas heameeles.

Väljudes seisatasid nad ukse ees ning harutlesid, kuhu minna. Valvur sammus juba valvepostile. Sikar näitas üles lakka ja peagi ronisid nad sinna, pugedes heintesse, peagi kõvasti norsates.

— — — — —
Hommikul ärkas Sikar mingist kolinast.

Ta kargas heintest püsti, kokkunud. Kuid nähes Lupi rahulikult magavat, tõusis kergendustunne. Ta polnud veel ära antud.

Keegi kolistas all ämbritega.

Sikar hiilis luugisuule ja pilus välja. Parajasti möödus Mall, käes veeämbrid. Ta ei tõstnud pilkugi laka poole. Sikar pidi teda hüüdma, ent meelestades olukorda, milles viibis, hoidis selle vägisi tagasi. Ta äratas Lupi ja lausus.

— Läheme alla.

Lupp oli maganud raskelt, painajalikult. Alatasa nägi ta unes revolvrisuud end ähvardamas. Nüüd, tundes päikesevalgust näol kergendus ta tunnete niidistik.

Nad ronisid redelit mööda alla.

Piiludes Sikari poole nägi Lupp teda alatasa kätt taskus hoidvat. Seal oli revolver, 9 m/m brovning, iga võlts liigutus võis ta viia summa. Ja nüüd tundis ta end ilmsi samasuguses seisukorras nagu öösel unes ähvardavate revolvrisuude ees.

Siis avanes uks ja Mall astus uuesti õue.

Ta pilk juhtus vastamisi mehe omaga; järsku värisid ta käevarred, ämber kukkus kõlatades maha, silmad suurenesid nagu hirmus.

— Karl! — hüüatas ta.

Sikar ruttas lähemale, tahtis haarata ümber kuaigatsetud naise, kuid samal hetkel ilmus ka komissar uksele. Sikar tarretus, peas tagus mõte: oled sisse kukkunud... sisse kukkunud!... Suure vaevaga pöördus ta kõrvale ja käratas:

— Ütlesin, otsige süüa... silmapilk!

Malle silmist lendas arusaamatu pilk. Ta ei osanud sõnagi lausuda, hämmastus, hirm, pettumus nõris ta südame. Komissar aga seisis naeratades uksele, silmad punsunud.

— Nõnda... nõnda, — lausus heakskiitvalt, — õige sõdur oskab igast kohast süüa hankida. Tooge talle, perenaine!

Mall kadus tuppa.

Komissar naeratas ja hakkas sammuma küla poole. Enne aga andis ta käega Lupile märku, et see hästi valvaks oma valvealust. Lupp noogutas peaga, aga ta pilgud seisisid Sikari taskul — sellest rippus ta saatus.

Sikar astus ruumi ja haaras nüüd Malle käest kinni.

— Mall... — kogeles ta vaevaga.

Naine vahtis ta otsa segasel, hirmunud pilgul. Ta ei mõistnud kooskõlastada neid kaht sündmust, eelmist väljas, kus mees talle otse käratas, nõnda et pidas teda võõraks, sarnanevaks, ja nüüd siin ruumis, kus ta end muutis. Sikar jutustas oma loo. Nüüd mõistis Mall kõik. Ta tõi süüa, valvates uksele komissari tulekut.

Komissar naasis alles õhtul hilja. Ta oli jälle purjus, tuigerdas uksest sisse, komistus.

— Äh... äh... — naeris ta, täna vallutame tagasi Katina... Kella kümneks olgu kõik oma kohal...

Ta lähenes Sikarile, surrus kae raskelt ta õlale, lausus joobnult.

— Tean... rääkisid tõtt... oled kütipolgu mees Liinak... team... team... muidu oleksin sulle juba annud tina... oled kütipolgu mees... oskad lasta kuulipildujat... oskad?... noojah, oskad... team...

saad minu ruumist madseni ja siis... hoplaa!... Katiina on jälle meie....

Taurus oma ruumi, naasis kuulipildujaga, ulatas selle Sikarile.

— Ja sina, Lupp, võta laost padrunid, — lausus ta edasi.

Siis taurus oma ruumi ja heitis magama.

— Lähme toome padrunid, — ütles Sikar Lupile.

Ladu oli lähedal ühes saunas.

Valvur laskis nad sisse, olles vist enne saanud käsu. Lupp tõstis kasti õlale ja nad läksid tagasi sepikoja juure.

Oli juba pime.

Komissari tuppja kogunesid pealikud, arutades kavatsetatavat pealetungi. Sikar, kes kogu aeg sundis Lupi käima enda ees, kuulatas akna juures. Nad vaidlesid seal sees, ühed soovisid pealetungi edasi lükata, teised kohe alustada.

— Täna ei saa, — lausus nahkkuues, habemega komissar, — mehed on külas laiali, meil pole seisukohad kindlad, oleme ise hädaohus, kui vaenlane oskaks seda kasutada.

— Päh! — naeris teine, lööme nad välja, nõnda et....

Teised kiitsid seda.

— Ootamatult — rääkis komissar edasi — kell kaks öösel, olgu siis mehed kõik valmis... kell kaks,

Sikar ja Lupp tõmbusid akna juurest eemale.

Koosolijad lahkusid.

Mõned meist olid jooanud, vilistasid lõbusalt, ainult habemega komissar oli tõsine, vaikis ja hakkas üksi mööda põlluäärt sammuma küla poole.

— Kell on nüüd üheksa... veel tund, siis... — mõtles Sikar.

Ta astus tuppja ja sosistas isale:

— Mine vasarda nüüd sepikojas midagi, kuid löö kõvasti alasile, nõnda et tilin kostab mõisa.

Ät noogutas peaga ja väljus.

Varsti kostsid sepikojast vasaratilatused. Raua hele kõla jooksis üle nurmede metsani, kuuldus kaugelt ümberringi nagu mõni hädakell.

Komissar väljus toast ja karjus:

— Mida too raisk seal taob?

— Ta teeb kuulipildujale päratuge... käskisin teda, — lausus Sikar.

— Nii... nii... tubli, usun, mõne kuuga oled sa komissar.

Lõi käega Sikarile õlale ja kutsus teda jooma napsi viina.

Sikar keeldus.

— Tohoh, sõjamees ja ei joo... noh pergel, olgu siis... aga kell kaks ole valmis.

— Just nii, seltsimees komissar.

Sepikojas vaikisid löögid. Ät tuli tagasi ja noogutas pojale peaga.

Tõusis niiske ja röske öö.

Sikar lamas veidi maad sepikojast eemal põõsaste varjus. Nad olid ehitanud sinna peidiku. Lupp lamas kartlikult ta kõrval laadides padruneid. Ta ei suutnud tagasi tõrjuda hirmu, see tõusis kohutavalt... iga hetk nägi ta enda ees surma.

— Tst! — häälitseis Sikar, — nad tulevad.

Hetk hiljem kostis püssipauk, siis vaikus, jooks ja nüüd algas kuski kuulipildur ühetooniliselt võrisema.

— Vaenlane, seltsimehed, vaenlane!

Üksikud kogud jooksid küla poole.

Nende järele viskus kogu ahelik.

Tõusis segadus. Püssid paukusid läbisegamini, kuulipildur töötas. Sikar hoidis sõrme päästikul, seiras pimedusse. Viimaks lausus ta Lupile:

— Meie abi vist polegi tarvis. Nad valdavad küla peaaegu vastupanematult.

Ja nõnda oligi.

Vaenlane põgenes. Kõik oli löödud segamini, igaüks haaras, mida kätte sai, ja põgenes. Kohe esimeste paukude järele väljus komissar, kisendas purjus häälel:

— Liinak... Liinak... Lase... lase... hävita nad!

Ta hakkas jooksma üle põllu küla poole. Ent järsku kerkis ta ette tugev mees, hoides revolvrilt pihus.

— Seis!

Komissar taurus.

— Liinak!

Ta tõstis käed pikkamisi üles.

Küla oli vallutatud.

Sikar sammus ruttu sepipaja poole. Ta avas pragistades ukse ja seisis vastamisi Mallega. Naine langes mehe rinnale ja nuttis.

Mees rahustas teda, silitas ta pead ja juukseid.

— Kannata, kallike, küll tulevad paremad ajad — rääkis ta. — Küll võime kord elada rahus ja õnnes. Kord tuuakse relvad minu juure ja ma taon nad ümber põllutööriistuks. Nüüd on kodu vaba... ma võitlen õnnetundmusega, sest tean, et mu omakseid ei ähvarda hädaoht. Küll tulen kord koju... jään sinu juure... elame kahekesi, meil on aed ja maad... sepikoda... ja siis hilistel õhtutel räägin sulle ja Ossile oma sõjateekonda, mis on nii seiklusrohke...

Mall tõstis pilgu üles, ta silmad olid märjad. Ta haaras kätega mehe pea ja suudles teda pikalt ja kuumalt.

1918.

Riigivanema O. Strandmanni külaskäigust Poola presidendile

ilmub „Kaitse Kodu!“ järgmises numbris (15. veebruaril s. a.) täielik ülevaade meie ajakirja toimetaja C. Sõerdisulest, kes on kutsunud ühes teiste ajakirjanikkudega seks pufuks Varssavi.

Ristirüütlite väesalk.

ALDERSHOTI «TATTOO»

Inglise sõdurite hiilgav pidu

„Kas olete käinud Aldershotis? Kas olete näinud „Tattoo'd“? küsitlesid minult Farnborough lennuväe ohvitserid.

Olin ühmatanud. Ei teadnud, mis on „Tattoo“. „Aga küllap see midagi erilist on,“ arvasin. Sest sealsed olid nii innustunud, ja oma kindel päevateenistuskavagi oli kogu nädalaks täitsa muudetud. Öhtuti, kella viiest peale, kuuldus umbes paari tunni kestes vahetpidamatut mootorite kihutamist mööda Farnborough-Road'i asfaltpinda Aldershoti poole, samuti kui peale keskkööd, sama aja kestes, vastupidises suunas. Suurte värviliste ilmuvuste hulgas, sel puhul, olgu nimetatud, et reedel isegi H. M. Inglise kuninganna olevat austanud oma juuresviibimisega sündmust, ja laupäeval Walesi prints. Minagi otsustasin „Tattoo'd“ näha.

Aldershot on tuntud Inglise sõdurite linn, umbes 30—40 miili Londonist lõunapool. Farnborough aerodroomilt, kui startida sinna, ollakse juba kohal enne, kui on õieti jõutudki õhku tõusta. Siin linnast vähe maad põhja poole peetakse „Tattoo“.

Sõnaraamatu järele tähendab „Tattoo“ õhtumängu, tätoveerimist, maskimist. Õieti tähendab Aldershoti „Tattoo“ sedasama, aga enne kõike see on hiilgav pidu, sõdurite esitatav ajalooliste sündmuste kujutluste seeria „vabaõhuteatris“. „Tattoo“ korraldajad on Aldershot'i sõjaväe piiride väeosad, ohvitserid alluvate ja abikaasadega. Nii või teisiti võtsid selle aasta „Tattoo'st“ osa kõik väeosad, kõik relvade liigid, ja peale selle oli komandeeritud Royal Navy'st abiks Inglise laevastiku H. M. Q. Victory kogu meeskond. Näitelavaks oli avar nurm, mida kaarena piiras kolmelt poolt künklik maastik. „Tattoo“ sihiks on näidata rahvale, et Inglise sõdureis üha valitsevad need hüved ja vourused, mis elus ja enne kõike sõjas on tarvilised, nagu usklikkus, endaohverdamine, rüütlilikkus, kohusetunne ja isamaa-armastus, — virgutada maa kuulsusrikast ajalugu, esitades sellest pilte ja kujutlusi. Pidude sissetulek jagatakse piirkonna kehvadele, esirinnas endistele sõduritele.

Käesoleva aasta „Tattoo“ oli eriliselt pühendatud rüütlilikkusele. Algust oodates lauldi ühislaulu pasu-

Tähelepanu! Veel kaks nädalat

on võimalik tasuda „Kaitse Kodu!“ 1930. a. tellimisraha „K. K.“ talitusele, et võtta osa lugejate vahel korraldatavast hinnaliste asjade loosimisest. Loosimine on 20. veebruaril ja seal tuleb „Kaitse Kodu!“ 1930. aastatellijate vahel jagamisele:

kõhvergrammofon, jahipüss, spordipüss, suusad, kristallvaas jne.

Ärge unustage, et nimetatud loosimisest võtavad osa ainult need aastatellijad, kes „K. K.“ tellimisfinna (6 krooni) tasuvad „Kaitse Kodu!“ talitusele hiljemalt 15. veebruariks s. a.

Prantsuse väeosad Waterloo lahingus täägivõitluses.

nate saatel. Siis marssis legendikule mängijate rivistik, puhudes „Tattoo'd“, ja pidu avati.

Nüüd marssis esile viis suurt mängijate rühma. Omapäraste väledate hüppesammudega liikusid rivid vastakuti ja marssisid mängutaktis, risteldes üksteise vahel. Pasunad mürtsusid, trummid põrisesid. Öhtupäikese kiired helkisid vase siledal pinnal, värvilised rüüid olid üksteisega imelises kooskõlas. Kogu aja ilmus juure uusi mängijate rühmi, nii et neid lõpuks oli

kuni kolmkümmend. Nad liikusid kordamööda aeglates taktis väljal ja kogunesid lõpuks ühisesinemiseks nelinurka kokku. Nende arvu loeti tuhandele mehele.

Peale määratud kellalööki esitas siis 3. grenadeeride kaardivägi 1800. a. aegse harjutusetekande. Selle kaardiväe asupaigaks oli a. 1800 olnud Aldershot. Pataljon kandis selleaegset ülikonda, punast tuunikat, põlvpükse, parukat ja kõrget peakatet. Ees marssis kümme käskjalga, kes kandsid valget põlle ja õlal kirvest. Kõik liigutused sooritati suure punktipealsusega. Musketi käsitus oli väga praktiline.

Aga seda hiilgavam ja tähelepanuäratavam oli kujutus ristisõitjate kojutulekust 1200. aastal. Suur eesriie tõmmatakse kõrvale. Keskel on näha kindlus torniga, paremal pool väravad. Kõikjal valitseb vaikus. Äkki kuulub metsast pasunate mürtsatusi. Kulutulena levib teade ristisõitjate saabumisest. Kellad hakkavad lööma. Kaugelt kuulub muusikat. On liikumist ja kärrinat. Nobedasti seatakse kõik algava peo jaoks korda. Võistluste ja turnimängudega pühitsetakse kuninga ja ta rüütlite tagasitulekut. Peo ettevalmistuste keskel viivad publiku aega naljurid ja komejandid, ja kaks ratsaskadroni esinevad ettekannetega.

Juba ilmub toredasti rietatud kuninganna daamide ja teenijate saatel linna väravaile. Nüüd ta astub alla, kiirustudes vastu võtma oma isandat ja kuningat Richard Lövisüdant. Ristisõitjate vapper vägi saabub. Kuningas, ratsutanud kuninganna juure ja teda möögaga tervitanud, astub sadulast, suudleb kuninganna kätt ja juhatab ta siis kõrgendikule jälgima algavaid turniire. Neis saab Rüütel Tundmatu kuningannalt võidupärja.

Vaatepildi mõjuavaldav pidulikkus tõuseb oma kõrgeimale tipule lõppvaatuses kindluse kabelis. Kuuldub vaikset orelimängu. Koor algab Te Deum'i ja kuningas ja kuninganna saatkondade ja rüütliteliga põlvitavad tänuks ja kiituseks õnneliku tagasijõudmise puhul. Lõpuks kõik lahkuvad kabelist, kuna orelid veelgi tasa ümisesvad, — ja liginevasse hämarusse kaovad vilkuvat tulede leegid ja pidurüüis väehulk. Volutuna, hardunult mäletab vaatleja nähtut.

Richard Lövisüdame õuekondlane.

Vahepalana järgneb mängu taktis plastiline võimlemisettekanne ning n. ö. mägismaa episood, skoti piigimeeste turnimäng. Värvilistes ruudulistes riietes, osa paljassäärseina, mõjuvad need pisut koomiliselt, mis vaatleja rõõmsale tujule lõbusa mängu ja pillide tilina kõrval mõjub veelgi tõstvamalt.

Algab põnevana tunduv näidend a. 1815. Waterloo, — nimi juba iseendast loob vaatlejas kujutlusi. Suure lahingupäeva eelõhtul annab Richmondi hertsoginna hiilgava peo. Toredus on pimestav. Tantsusaali valgustatud akende läbi nähakse Wellingtoni hertsogi ohvitseri tantsivat pidulikku menuetti. Aga äkki katkeb rõõm. Ratsakäskjalad toovad teate. Napoleon läheneb. Hertsog kargab jagama kiireid käske. Marsijate müdin ja trummide põrin kuulutavad alanud võitlust. Juba ilmuvad väerühmad nähtavale, asetudes võitluskorda. Briši grenadeerid on asetunud nelinurka, marsivad siis kahte ritta ja heidavad maha. Teisel pool korraldab Napoleon oma kaardivägesid. Suurtükid algavad tuld — neid suurtükke olevatki Waterloos tarvitatud. — Lahing areneb pöörilavaks mölluks. Aga lõpuks lüüakse prantslased hirmsas segaduses pakku, ja Napoleon ise, pea longus, ratsutab kõikidest mahajäetuna ära. Ettekanne on kui tõelikkus. Napoleon — keegi suurtükiväe seersant — vastab kujutlusele.

Möödub silmapilk. Aastasada on veerenud. Jõutakse maailmasõja — The Great War'i — algpäevile, mil Inglise ja Prantsuse saabusid väikesele Belgiale appi.

Eesriie kõrvaldatud, võib näha tükikest Belgiat. Kellad mängivad Angelust. Aga varsti on rahuline vaatepilt kadunud. Kuski põrahtab äkki muusika. Sekka

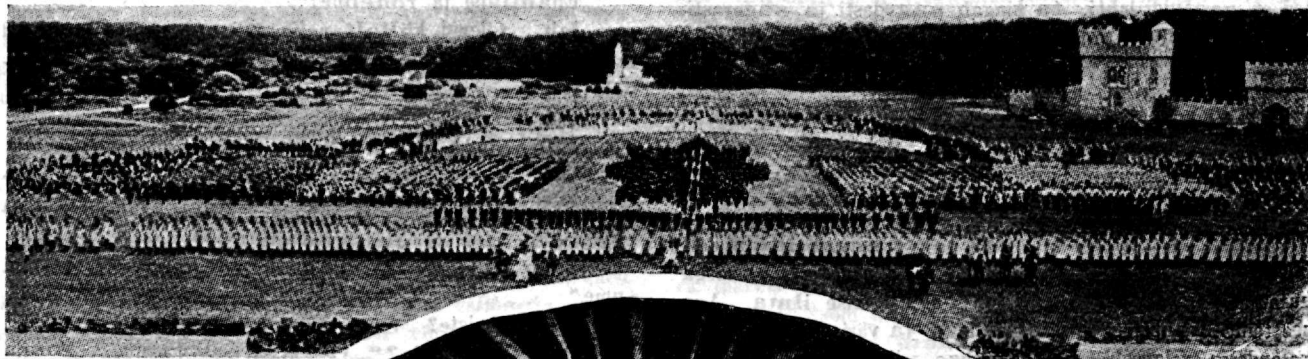
hingusse sinistes ja punastes riietes. Kohe nende järel tuleb Inglise merivägi, osutades maandunud Naval Division'i. Neile järgnevad Inglise jalaväesalgad ja värviliste — Inglise dominioonide — kompaniid. Mängitakse Tipperary't, „It's a long way to Tipperary“, ümisesvad tasakesi vaatlejadki. Kärin ja mürin kasvab. Suur must Vickers ööpommitaja kerkib mürisedes peakohale. Pommid raksatuvad. Müra on suur. Õhusuurtükivägi alustab tuld, ja pea näib, nagu langeks midagi alla.

Tõelikult kaldus see osavais keerdudes metsa varju ja suundus sealit koduväljale Farnborough'sse. Väeosad tõmbuvad kõrvale ja nüüd nähakse lagendiku keskel lehvivat kolme lippu, keskel Belgia, selle mõlemal pool Inglise ja Prantsuse lipud, üksmeele ja sõjariistadevendluse tähena.

Kohe selle järele näidatakse suurtest elektrilampidest moodustatud tähtedega kuninga manifesti sõja lõppemisest ja rahupäevade saabumisest, ning — kuninga teadaannet paranemisest, — samuti kui ilmub nähtavale suur kuninga kujupilt.

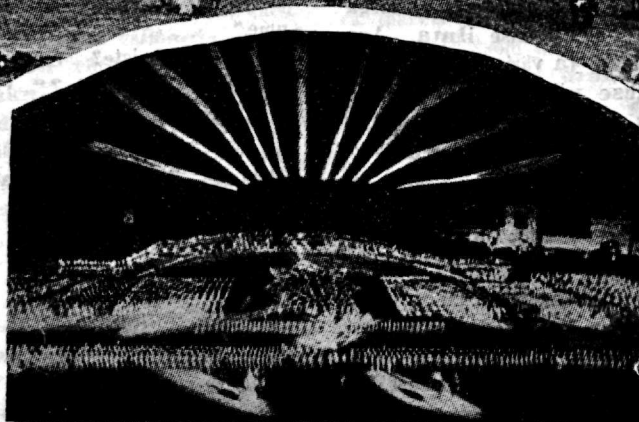
Võluvaks lõpuks marsivad kõik osalised pasunate mängides lagendikule, kandes erivärvilisi laternaid. Väeosad rühmituvad hiilgavaiks sümmeetrilisteks kujutisteks. Siin on ristisõitjaid, siin 1815. ja 1914. a. võitlejaid. Tagaseinal sähvatuvad rakettide tuled. Inglise viisid vahelduvad marseljeesi rütmi ja Prantsuse rivid lähenevad inglastele, neile kätt sirutades. Kindluse tornist kajatab lõpumäng. Paljastatakse pead. Tuhatmeheline mängijaskond puhub God save the King'i. Kui selle viimne toon on vaibunud öösse, on ka „Tattoo“ lõpul. Hiilgav, imeline „Tattoo“.

Vaimustusega on seda jälginud võoras, veetnud

kostab püsside ja kuulipildujate paugatusi ja täriinat. Mürtsatab suurtükk ja tuled lõövad lõkkele. See on märgiks, et suur sõda on alanud. Kõrval avaneb maastik, mis kujutab Ypres'i ümbrust. Kogu piirkonnas lõõmavad leegid.

Mürinkasvab. Prantsuse väesalgad marsivad la-

Tore lõpuvaatus piduvalgustuses.

õhtu kui muinasjutu, näinud tükikest legendisäras minevikku.

Seesugune oli „Tattoo“. Aga ühtlasi see oli ka hiilgav näide sõjalisest korraldusvõimest ja Inglise sõdurite tähelepandavast saavutusest osata endale võita oma rahva poolehoidu.

Leitnant Kolpi
(Hakkapeliitta)

Muist Hobune

5. juulil.

Hilja õhtul hiilime meie aeda mööda Stolb-tšõ juure: mina, Jegorov ja Fedja. Meil on kange murulaugu ja kanepi lõhn juures. Kuu paistab, Kuuvalgel on kõrge vari — Grusha seisab valge rätikuga. Ta sosistab: „Tulge siia... siia.“ Ta viib meid otsekohe majataguseid mööda edasi. Neljanda maja juures paremal pool koputan ma ettevaatlikult aknale. „Kes seal on?“

„Peremees, tule silmapilguks välja!“

Riiv lõksatas, ukse tagant tuli pea nähtavale. Ma tundsin kohmaka mehe vaimulikust seisusest ära. Ta vaatab ümber ja sügab ristluid.

„Seltsimees Rševist?“

„Jah, aga kes sina oled?“

Ma ei vastanud, ma tõstsin käe ja vajutasin ilma sihtimata kuke alla. Välgatus kollane tuluke ja treppi mööda vajuks suits laiali. Mina ei läinud sisse. Fedja ja Jegorov läksid sisse. Kuu paistab endist viisi. Tühjal fänaval värava juures seisab Grusha, tema huuled on pooleldi lahti, ta hingab sagedasti ja sügavasti. Aga ta ei lähe ära. Ma ütlen talle:

„Mine koju, Grusha.“

Ta kohkub:

„Mispärast?... Ma ootan...“

6. juulil.

Jegorov räägib mulle:

„Meie läksime sisse. Aga tema kargab mulle kallale... hammustas mu käe läbi, see punase habemega kurat... Aga Fedja saatis ta varsti teise ilma. Aga see teine kaabakas ronis voodisse ja väriseb: — „Andke andeks, õigeusklikud, Kristuse pärast...“ Aga mina ütlen: — „Sinu ots on käes. Palu Jumalat, koerapoeg...“ Aga tema korrutab ikka: — „Usuga ja õiglaselt teenin teid, raamatuid trükin teile...“ Nina on teisel verine ja silm ripub niidi otsas, aga tema korrutab ikka raamatutest. Otse naljakas!... Kus ka kirjanik leidub...“

Keskpäev. Päike põletab. Laager on tühi. Kes on vahil, kes luuramisel, kes magab. Laia vahtra vajuks mängivad bandiidid kaarte. Juhiks on muidugi Fedja. Tema naerab, pilgutab silmi ja teeb kelmust. Ta ei lase end ast kunagi lüüa. Niisugune õnn on tal. Jegorov vaatab tuseselt pealt. Vaatab põlgusega ja sülgab.

„Ptüi, teevad tubaka-haisu ja lõbustavad kaartidega kuradeid. Niisugused paganad... Oodake, küll te põrgu igaveses tules nõlete. Isand ei anna teie patte andeks!“

8. juulil.

Ivan Lukitsh oli endine Nõukogude „tööline“. Eile istus ta Täidesaatvas Komitees ja tutvustas Marxi ning allus sõnalasumata Ülevenemaalisele Täidesaatvale Komiteele. Nüüd on ta meiega ühes metsas. Ta on väikest kasvu, aga laiade ja tugevate õlgadega, — hästi lõigatud, aga halvasti õmmeldud. Ta on salmilaulja ja poeg ja seminarist ustavusetuse pärast välja aetud. Ta tuli minu juure üksipäini ilma sõjariistadeta, ettevaatlikult vahtidest mööda hiilides, ja algas sellega, et mulle tuseselt ütles:

„Ma pean teid hoiatama, ma olen enamlane.“

Ma vaatlesin teda huvitusega.

„Tahan roheliseks hakata.“

„Enamlane ja roheline?“

„Jah. Oleme küllalt nalja teinud... Kõike head peab vähehaaval maitsema... Varem või hiljem võidate teie.“

„Kes meie?“

„Talupojad.“

Mulle meeldis tema avameelsus. Ma andsin talle brovningu ja püssi ning tahtsin samuti avameelsusega tasuda:

„Teie teate, et meie ainult ei poo, vaid ka riisume.“

„Kommuniste? See on neile paras.“

„Mispärast neile?“

Ta kortsutas kulme.

„Ma usaldasin neid kui loll... Aga nemad aina valetasid. Kelmid. Ei lase kedagi elada. Nad täidavad ainult oma taskuid, — ja see on kõik.“

9. juulil.

Grusha tuleb öösel paljajalu mööda radu minu juure. Mind teeb tema silmade läige rahutuks. Mind erutab tema noor keha. Temas on ülearu raiskamatu jõudu ja kustumatut, peaaegu metslooma iha. Maa hingab rahuliselt. Vaiksel särab linnutee. Bandiidid magavad kui lapsed. Neis on, aga hõguv tuli.

Aga Grusha on siiski võõras. Mulle on võõras tema lapselik keel: „Armsake... Tuvike...“ Mulle tuleb Olga meele. Ja mulle näib, et Grusha ei kaelusta mind, vaid Olga, et mitte Grusha minu suudlust ei otsi, vaid Olga. Olga... Kus on selle kaevu põhi, mis meid lahutab?

10. juulil.

„Ja välku löi ja müristas, ja kostsid hääled, ja algas suur maavärisemine. Niisugune maavärisemine! Niisugune suur!“... Aga harmoonik hüüab karjuvalt ja poisid laulavad roppe vemmalvärse; metsa ääres kaklevad valgejuukselised täias poisikesed; aetakse samogonkat; tules põlevad lõmmud ja tilguvad vaiku; ropp sõim ripub kirvena õhus. Needsamad tuhnitud väljad, needsamad tasandamatud külateed. Aga peasi: seal kivi all on vähid. Nende vähkide pärast võitlen ma ammu, kuid asjata. Kus on „välk, kõu ja hääled“? — Neid ei ole. Valitseb seesama vägev, ületalupojaline, ülevenemaaline peksmine, nagu tsaariajalgi. Ja selle eest valati terved mered verd? ...

Grusha isa Stepan Jegorõtsh on väikekoha omanik — enne on ta jõukas olnud, aga nüüd peaaegu paljaks riisunud. Ma küsisin temalt, miks küla „valgete“ poolt ei olnud? Ta langes mõttesse:

Kõrgesti austatu, kuidas seda sulle paremini seletada? Siin ei ole asi ainult naljategemiseks. Sellest peaksid sina aru saama. Ma olen paljas kui lind ja ämblikuvõrk on mul pühakuju küljes. Aga ma olen oma peremees. Kui aga kindralid tulevad, siis võib-olla hakkab minagi lajutama, aga mitte peremehena oma majas, vaid kaabakana härra mõisas. Vaat, selles ongi asi.“

„Aga peksa saad sa endist viisi?“

„Peksa saan. Aga kes peksab? Need on oma inimesed. Oma vend, vabrikutöoline või talupoeg. Meie saame neist saadanatest võitu. Aga härradest ei saaks...“

Kas mitte härraste mõisa all vähid ei ole?

11. juulil.

Ivan Lukitsh käis Duhovshinas. Ta seletab sellest:

„Ma läksin sisse ja ütlesin: — „Seltsimehed, küed üles!“... Mehed langesid põlvile, aga valitseja annab võtmed minu kätte: — „Siin on võtmed, härra ataman...“ Ma käskisin kauba aknast välja visata: kõik sitsi, naelad, naha ja tallad. Siis ütlesin talumeestele: — „Võike, lapsed... Kõik on teie.“ Nemad ei usu: kardavad. Ma andsin ühele kuklasse: — „Võta, lollpea... Kingin sulle.“ Hakkasid laiali kandma ja regedele laduma. Aga valitseja, partei tööline, seisis ja seisis; viimaks viskas mütsi põrandale: — „Eh, rohelised kuused, mis poolest ma teistest halvem olen?“... Ja läks ka reele laduma. Kommunistid? Tunnen ma neid! Kõik nad on niisugused. Ta tõi miljard Nõukogude rubla. Ma panin selle rahakasti. Kasti juures on vaht. Ma ei usalda „bandiite“. Kni ei valva — varastavad oma raha ära. Ma võiksin ka öelda: — „Rohelised? Tunnen ma neid... Kõik nad on niisugused.“

12. juulil.

Grusha küsib minult:

„Kunas sa Rševi ära võtad?“

„Rševi?“

„No jah. Ega siis ometi eluaeg ennast ahju peal tule jahutada...“

„Ahju peal?“

Tema naerab.

„Miks see ahi ei ole? Elate nagu paradisis Kristuse juures. Kõike on teil: hobused, lehmad ja samogonka. Sööte nagu härrad laudlinadelt. Puhkate nagu kaupmehe proud karvnahkadel... Näe, kuidas ühe silmaga mees enda täis on söönud...“

„Fedja?“

„No jah, see sinu pooja.“

„Aga sina, Grusha, oled kade.“

„Ei ole kade, aga õigusklikud ootavad.“

„Mida nad ootavad?“

„Kunas Moskvasse lähed.“

Ma vaatan tema otsa. Seal ta istub minu kõrval, paljajalu, roosa jakiga. Tema mustades silmades ei ole kahtluse varjugi: tarvis on Moskva peale minna.

„Aga, miks talupojad ei lähe?“

„Neil pole jõudu.“

„Meil ei ole ka jõudu.“

„Sul pole jõudu? ...“

Tema tahab, aga ei mõista ütelda. Tema usub: minul temaga üheskoos on kõik võimalik. Sest saatus on mu „võitlusele määratud“.

13. juulil.

Õhtuks pööran ma laagrisse tagasi. Päike läheb looja, metsa all läheb pimedaks. Kaugelt kostavad hääled. Lagendi peal „Akuljka“ vahtra all on tuleriit. „Bandiidid“ on selle ümber koos. Punased keeled käivad taeva poole.

„Jegorov!“

Tema pillub puuhalge tulle. Siis tuleb ta pikkamisi minu juure.

„Mis te seal teete, Jegorov?“

„Põletame seltsimeest provokaatorit.“

„Mis?“

Ma vaatasin üles. Alles nüüd märkan ma, et vaht- ra juures inimene seisab. Ta on kinni seotud. Ma tunnen Simitsõni ära, Mosharõi talupoja. Läbi suitsu valendavad paljad õlad. Sasis must habe on ülespoole.

„Metsalised!“

„Mitte sügugi, härra polkovnik. Mis tema saadanaga siis teha? Peksmine on ainult ajaviit. Üles puua — inimestel inetu vaadata. Seepärast põletame teda väikesel viisil.“

Ma pöörasin kõrvale. Läksin ümber vaatamata eemale. Ära minnes kuulsin veel:

„Fedja, süüta tema habe põlema...“

14. juulil.

Fedja armastab loomi. Ta hoolitseb armastusega hobuste eest ja lüpsab armastusega lehma. Sõnatu loom

on tema sõber. Ta on külast koerapoja Kashtanka leidnud ja selle põues laagrisse toonud. Kutsikas on väike, valge, kollase rinnaga ja kõhuga. Ta ronib abitult rohu peale ja pistab nina Fedja saapa külge. Fedja võtab ta kui lapsehoidja lapse põvedele. Ta kammib teda oma kammiga ja peseb siis seebiga. On vaikne ja palav. Fedja laulab metsamehe kombel Pihkva laulu:

Mäekese peal, mäe peal,
Seal sääsed kisklevad,
Kaks kisklevad, kaks naeravad,
Kaks on maha tapetud.

15. juulil.

Suvine vihm äratas mu. Läheb valgeks. Metsas on vaikne kahin. Kõik on märg. Kõik on tusane. Ma tõusen üles. Telgi juures seisab vaht. Teised „bandiidid“ magavad. Nad on täiesti hooletud. Neil ei ole ammu enam mingit muret. Ma hingam vihma lõhna sisse. Ma rõõmustan selle arusaamatu kahina üle. Ma joon tihedat ja jahedat õhku. Hing langeb unustusse. Ja jälle ei tea ma midagi laagrist, iseendast, „bandiitidest“ ega metsast. On igavene ja õnnistatud ühine elu. Ja kuski on Olga.

16. juulil.

Grusha katab näo kätega kinni ja naerab. Õlad värisevad, kõrge rind lainetab. Mina küsin:

„Grusha, mis sul on?“

Tal jääb hing naerust kinni.

„Vaat, kus naljakas... Ära suren naeru pärast... Sinu pooja, see Fedja Moshenkin...“

„Noh?“

„Käib kui Kandi bober... Nimetab mind Agrafena Stepanovnaks, kinkis mulle lindi... Aga täna lõi külge ja pakkus hõberubla. Mina andsin talle korra vastu nägu... Ta hakkas südamest naerma.“

„Grusha, mispärast?“

Ta jäi tõsiseks ja vaatas mulle valjult silmi:

„Isparast... Kas ma kergemeelne tujuk olen?..“

Aga et ma sinuga käin, see ei ole minu süü...“

„Aga kelle siis?“

Tema vaikib. Nii, et mul on ka vastane ja nimelt Fedja.

(Järgneb.)

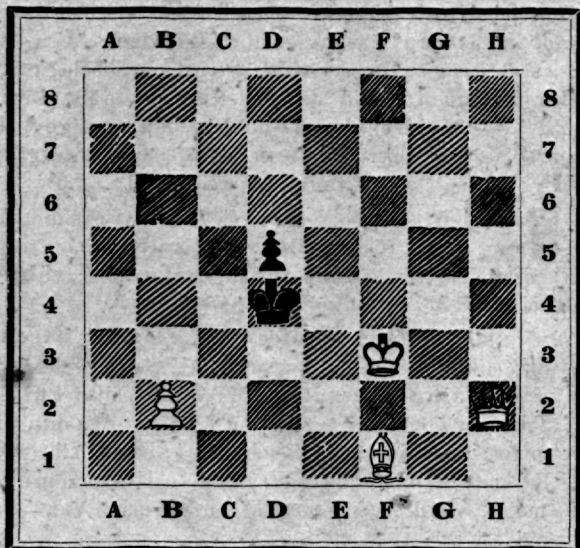
MALE

Toimetaja A. Burmeister.

Ülesanne nr. 99.

Kokku seadnud Evald Karp (Tallinnas).
„Kaitse Kodu!“ originaal.

Mustad.

Valged.

Valged: Kf3, Lh2, Of1, Eb2.

Mustad: Kd4, Ed5.

Valged algavad ja annavad matt kahe sammuga.

Lahendused palutakse saata: Tallinn, Narva mnt. 26, krt. 6, A. Burmeister.

I. Rauda ülesande nr. 97 lahendus.

1. Ka8-b7, Vg4:d4,
2. Rb5-d6 annab matt.
1. (Ka8-b7), ükskõik,
2. L annab matt.

Õiged lahendused saatsid: prof. Th. Lemba, Endel Riisk, K. Feldmann, stud. techn. V. Tepaks ja Evald Karp (Tallinnast), stud. jur. V. Pezold (Tartust).

Tänases numbris:

S. Slasnikov: Võit ja vabadus. / Prof. A. Piip: Eesti-Vene rahuleping. / Jul. Seljamaa: Piirisaare soolalademed. / Karl Ast: Rahutegijate meelefuldamiseks. / Prof. A. Piip: Kuidas saabus rahu. / Jaan Soots: Kuidas tuli Eesti-Vene rahu. / Joakim Pufk: Minu mälestusi rahutegemises. / V. Koch: Eesti-Vene esimene rahukonverents Pihkvas. / R. Eliaser: Tartu rahuleping ja ta sõlmijad. / Evald Viiskel: Mis arvas maailm Eesti-Vene rahulepingust. / Märt Raud: Rahukonverentsi kuluarides. / Joh. Animägi: Tartu rahulepingu allakirjutamine. / N. Prants: Esimene Tartu rahuleping 1351. / Erik Kivindi: Vabatahtlik Sikar. / Andersfoti Tatco. / B. Savinkov: Must hobune. / Male.

